

Raport końcowy dotyczący badania pn.

Ewaluacja realizacji Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020

Zamawiający: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu

Wykonawca: Piotr Fuchs Smart Research

Poznań, czerwiec 2023 r.

Spis treści

Wykaz skrótów	5
1. Koncepcja badania	6
1.1. Cele badania	11
1.2. Funkcje badania i kryteria ewaluacyjne	11
1.3. Obszary oraz pytania badawcze	12
1.4. Zakres badania.....	13
1.4.1. Zakres podmiotowy.....	13
1.4.2. Zakres terytorialny	14
1.4.3. Zakres czasowy	14
2. Metodologia badania	15
2.1. Metody i techniki badawcze	15
2.1.1. Analiza danych zastanych.....	15
2.1.2. Warsztat startowy z przedstawicielami ROPS.....	15
2.1.3. Indywidualne wywiady pogłębione (IDI)	15
2.1.4. Wywiady telefoniczne/internetowe z klientami instytucjonalnymi OWES	16
2.1.5. Wywiady telefoniczne/internetowe z klientami indywidualnymi OWES (CAWI/CATI ind.)	16
3. Wyniki analizy desk research	17
3.1. Teoria Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020/logika interwencji.....	17
3.2. Analiza Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do 2020 r.	22
3.2.1. Trafność Programu	22
3.2.2. Spójność wewnętrzna Programu	23
3.2.3. Propozycja w zakresie weryfikacji listy wskaźników	24
3.2.4. Spójność zewnętrzna Programu	27
3.3. Diagnoza społeczna województwa kujawsko-pomorskiego	27
4. Wyniki badania klientów OWES	37
4.1. Klienci indywidualni – osoby, które podjęły zatrudnienie w PS	37
4.1.1. Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych	37

4.1.2.	Rozkład terytorialny miejsc pracy powstałych w przedsiębiorstwach społecznych	38
4.1.3.	Wsparcie dla klientów indywidualnych OWES.....	41
4.1.4.	Charakterystyka klientów indywidualnych OWES	44
4.1.5.	Wyniki badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.....	46
4.2.	Przedsiębiorstwa społeczne	61
4.2.1.	Liczba i struktura przedsiębiorstw społecznych wspartych przez OWES.....	61
4.2.2.	Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz nowopowstających (inkubowanych) PS	63
4.2.3.	Branże, w których działają przedsiębiorstwa społeczne	65
4.2.4.	Wybrane efekty wsparcia PS przez OWES w świetle danych przekazanych przez OWES	65
4.2.5.	Wyniki badania ankietowego przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych	66
4.3.	PES reintegracyjne	75
4.3.1.	Liczba i struktura podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym wspartych przez OWES	75
4.3.2.	Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz PES reintegracyjnych.....	75
4.3.3.	Wybrane efekty wsparcia PES reintegracyjnych przez OWES w świetle danych przekazanych przez OWES	77
4.3.4.	Wyniki badania ankietowego przedstawicieli PES reintegracyjnych	77
4.4.	NGO nie będące PS	79
4.4.1.	Liczba organizacji pozarządowych wspartych przez OWES	79
4.4.2.	Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz NGO	80
4.4.3.	Wyniki badania ankietowego przedstawicieli NGO	81
4.5.	JST	85
4.5.1.	Rola JST w rozwoju ekonomii społecznej	85
4.5.2.	Liczba i struktura JST (jednostek organizacyjnych JST) wspartych przez OWES	85
4.5.3.	Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz JST/formy współpracy OWES z JST	86
4.5.4.	Wybrane efekty wsparcia JST przez OWES w świetle danych przekazanych przez OWES	88
4.5.5.	Wyniki badania ankietowego JST	90

5. Wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie systemu wsparcia ekonomii społecznej i funkcjonowanie sektora ES	95
6. Realizacja Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020.....	96
6.1. Rozwój sektora ekonomii społecznej w województwie kujawsko-pomorskim w okresie realizacji Programu	96
6.1.1. PES reintegracyjne.....	96
6.1.2. Organizacje pozarządowe	98
6.1.3. Przedsiębiorstwa społeczne	99
6.1.4. Podsumowanie	100
6.2. Stopień osiągnięcia wskaźników monitoringowych	100
7. Rekomendacje	105
8. Spis tabel	115
9. Spis wykresów	118

Wykaz skrótów

BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
CATI	Wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo
CAWI	Ankiety internetowe
CIS	Centrum Integracji Społecznej
ECWM	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Fundację Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży i Stowarzyszenie „Tilia”
ES	Ekonomia społeczna
FEK	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Fundację Ekspert–Kujawy i Wyższą Szkołę Gospodarki w Bydgoszczy
GINEKA	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Kobiet GINEKA
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IDI	Indywidualne wywiady pogłębione
KIS	Klub Integracji Społecznej
KPRES	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
NGO	Organizacja pozarządowa
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
PES	Podmiot ekonomii społecznej
PO PŻ	Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa
Program	Kujawsko-Pomorski Program na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020
PS	Przedsiębiorstwo społeczne
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu
RPO WK-P	Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020
RPRES	Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
TŁOK	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Stowarzyszenie Kujawsko-Pomorski Ośrodek Wsparcia Inicjatyw Pozarządowych TŁOK
WTZ	Warsztaty Terapii Zajęciowej
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej

Streszczenie

Niniejszy raport przedstawia wyniki badania pn. Ewaluacja realizacji Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020. Badanie zostało skoncentrowane na dwóch obszarach badawczych: na ocenie skuteczności Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020 oraz na ocenie skuteczności instytucjonalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie, pod kątem jego ewentualnych zmian, przy czym nacisk położony został na drugi z tych obszarów.

Badanie zostało zrealizowane od lutego do czerwca 2023 r.

W badaniu zastosowano zarówno ilościowe, jak i jakościowe metody i techniki badawcze, a także analizę danych zastanych.

Najważniejsze wnioski z badania są następujące:

- W województwie kujawsko-pomorskim następuje systematyczny spadek liczby ludności (spowodowany przewagą liczby zgonów nad urodzeniami i ujemnym saldem migracyjnym) oraz niekorzystne zjawisko starzenia się populacji regionu. Oznacza to z jednej strony zmniejszanie się liczby potencjalnych pracowników na regionalnym rynku pracy (co już powoduje strukturalny problem niedoboru siły roboczej na regionalnym rynku pracy), z drugiej zaś strony wzrost zapotrzebowania na usługi społeczne dla osób starszych np. usługi opiekuńcze, usługi w zakresie ochrony zdrowia itd.
- W analizowanym okresie 2016-2022 znacząco poprawiła się sytuacja na kujawsko-pomorskim rynku pracy: współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców w wieku produkcyjnym dynamicznie wzrastał, dynamicznie malała stopa bezrobocia. Generalnie znacznie istotniejszym niż bezrobocie problemem na regionalnym rynku pracy jest bierność zawodowa znacznej części mieszkańców w wieku produkcyjnym (w 2022 r. stanowili oni 18,6% ludności w wieku produkcyjnym). Zasób osób bezrobotnych w regionie, podobnie jak w całej Polsce, jest aktualnie bardzo mały.
- Interwencja publiczna w obszarze ekonomii społecznej polegająca na finansowaniu tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych jest nietrafna, gdyż:
  - aktualna sytuacja na regionalnym rynku pracy nie wymaga wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy, te bowiem powstają w wyniku procesów rynkowych, działalności przedsiębiorstw komercyjnych,
  - prognozowana sytuacja na rynku pracy będzie bardzo dobra z punktu widzenia (potencjalnych) pracowników – powstają nowe miejsca pracy, ubywa zaś osób w wieku produkcyjnym,
  - miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych zajmują w zdecydowanej większości osoby, które mogłyby pracować również w przedsiębiorstwach komercyjnych, na „otwartym” rynku pracy,

- miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych tworzone są w dużej mierze na tych obszarach województwa, w których sytuacja na rynku pracy jest wyjątkowo dobra (aglomeracje bydgoska i toruńska),
  - miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych co do zasady nie są atrakcyjne, nie odbiegają w swej charakterystyce (np. niskie płace) od miejsc pracy w mikroprzedsiębiorstwach komercyjnych,
  - wsparcie dedykowane podmiotom niekomercyjnym trafia także do podmiotów de facto komercyjnych (na podstawie zrealizowanego badania nie można jednak ustalić skali tego zjawiska).
- Jednocześnie, w świetle dostępnych danych na temat sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, w tym w szczególności danych dotyczących aktywności ekonomicznej ludności, za trafne instrumenty oddziaływania na aktywność zawodową mieszkańców uznać można przede wszystkim zwiększenie podaży/ułatwienie dostępu do usług społecznych ułatwiających im godzenie ról zawodowych z rodzinnymi (np. usług opiekuńczych, które uwalniają pulę czasu wolnego dla opiekunów rodzinnych osób z niepełnosprawnościami, czy też usług opieki nad dziećmi do lat 3 i usług wychowania przedszkolnego, które ułatwiają wejście/powrót na rynek pracy rodziców małych dzieci, w tym w szczególności kobiet itd.), usług o charakterze profilaktycznym, zmniejszających skalę problemu niepełnosprawności/długotrwałej choroby w przyszłości (np. programy profilaktyki zdrowotnej), usług w zakresie ochrony zdrowia (w tym zdrowia psychicznego) np. usług rehabilitacyjnych.
  - Pomimo obserwowanej poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnością na regionalnym rynku pracy, aktywność zawodowa osób z tej kategorii społecznej jest nadal na niezadowalającym poziomie (wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w województwie kujawsko-pomorskim to 32,1%). Jednocześnie PES dedykowane osobom z niepełnosprawnościami nie są w żaden sposób motywowane do skutecznej aktywizacji tych osób rozumianej jako podjęcie przez nich pracy zawodowej poza ZAZ, a wręcz przeciwnie – skuteczna aktywizacja zawodowa uczestnika WTZ/ZAZ powoduje problemy dla tych instytucji (zagrożenie utraty części dotacji z PFRON, która naliczana jest na uczestnika, a nie na zaktywizowaną osobę opuszczającą PES; konieczność znalezienia zastępcy na miejsce w WTZ/ZAZ; utrata relatywnie najefektywniejszych pracowników przez ZAZ).
  - OWES poprzez realizację projektów w ramach RPO WK-P 2014-2020 do końca 2022 r. utworzyły 784 miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Stanowiło to zaledwie 0,45% wszystkich nowych miejsc pracy powstałych w regionie w analizowanym okresie. Wpływ analizowanej interwencji publicznej na regionalny rynek pracy jest zatem w praktyce bardzo słaby.
  - Jakość i użyteczność wsparcia otrzymanego przez klientów indywidualnych OWES ocenić należy wysoko. Za najbardziej użyteczne formy wsparcia pracownicy PS uznają te, które

były udzielane relatywnie rzadko przez OWES, a więc wsparcie psychologiczne (średnia ocen 4,49) oraz warsztaty motywacyjne/integracyjne (4,46).

- Jednocześnie dość istotną przyczyną zakończenia pracy w PS jest także zły stan zdrowia pracowników. Wydaje się, że fakt zatrudnienia z PS nie ułatwia istotnie, w stosunku do zatrudnienia w przedsiębiorstwach komercyjnych, uniknięcia wypadnięcia z rynku pracy z powodu złego stanu zdrowia. Działania reintegracyjne w tym zakresie nie występują lub też są zbyt ubogie/nieskuteczne.
- Występuje problem tworzenia dzięki wsparciu OWES przedsiębiorstw i miejsc pracy w przedsiębiorstwach, które jedynie formalnie są przedsiębiorstwami społecznymi, zaś w praktyce są przedsiębiorstwami komercyjnymi. Skala występowania tego problemu jest jednak niemożliwa do oszacowania na podstawie zrealizowanego badania. Można przypuszczać, że w szczególności problem dotyczy podmiotów funkcjonujących w formie prawnej spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w tym w szczególności sp. z o.o., których właścicielami są przedsiębiorcy równolegle prowadzący firmy komercyjne. OWES nie dysponują skutecznymi narzędziami zapobiegania tego typu sytuacjom. W tego typu podmiotach występują również nieprawidłowości takie jak łamanie prawa pracy, mobbing, oszustwa ze strony pracodawcy itd.
- W analizowanym okresie (2016-2022) OWES udzieliły wsparcia 175 przedsiębiorstwom społecznym. Zdecydowana większość (144 - 81,8%) spośród przedsiębiorstw społecznych wspieranych przez OWES w analizowanym okresie to PS inkubowane przez OWES w tym okresie.
- Jakość i użyteczność wsparcia OWES dla przedsiębiorstw społecznych ocenić należy wysoko, zaś wartość/wysokość dostępnego w latach 2016-2022 wsparcia finansowego dla PS uznać należy za optymalną.
- Aktualną kondycję przedsiębiorstw społecznych uznać należy za umiarkowaną.
- Zarówno skala, jak i intensywność wsparcia OWES dla PES reintegracyjnych jest raczej niewielka. Choć dostrzec można pozytywne efekty udzielonego wsparcia, to jednak działania te jedynie w minimalnym stopniu przyczyniły się do skutecznej aktywizacji zawodowej uczestników PES reintegracyjnych.
- Organizacje pozarządowe, które nie są przedsiębiorstwami społecznymi są, w sensie ilościowym, najistotniejszą grupą klientów instytucjonalnych OWES.
- Jakość i użyteczność wsparcia OWES dla NGO ocenić należy wysoko.
- System wsparcia ES w regionie opiera się niemal w całości na środkach unijnych.
- Kujawsko-Pomorski Program na Rzecz Ekonomii Społecznej do 2020 r. w części dotyczącej tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych uznać należy jako początkowo (w momencie rozpoczęcia realizacji Programu) umiarkowanie trafny, a dodatkowo jego trafność spadała wraz z dynamicznie poprawiającą się sytuacją

na rynku pracy w okresie obowiązywania Programu. Program jest raczej spójny wewnętrznie i spójny zewnętrznie. Słabą stroną Programu jest jego system monitorowania. System monitorowania Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do 2020 r. bazujący na wskaźnikach monitoringowych był częściowo błędnie zaprojektowany.

- Na podstawie danych z monitoringu Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do 2020 r. uznać można, że cele Programu zostały w zdecydowanej większości zrealizowane.
- W analizowanym okresie (2016-2022) liczba aktywnych PES reintegracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim pozostawała względnie stabilna.
- Kujawsko-pomorskie CIS uznać można za bardzo skuteczne w realizacji swojego podstawowego zadania, jakim jest usamodzielnienie ekonomiczne uczestników.
- W analizowanym okresie wzrosła liczba aktywnych organizacji pozarządowych z 4,1 tys. w 2014 r. do 4,5 tys. w 2020 r., zaś zatrudnienie w organizacjach pozarządowych pozostawało na względnie stabilnym poziomie. W analizowanym okresie spadł udział organizacji prowadzących działalność zarobkową (odpłatną działalność statutową lub działalność gospodarczą), natomiast wzrósł odsetek organizacji prowadzących wyłącznie nieodpłatną działalność statutową. Zjawisko to ocenić należy negatywnie w kontekście założeń/koncepcji rozwoju sektora ekonomii społecznej.

1. Wprowadzenie

Niniejszy raport przedstawia wyniki badania pn. Ewaluacja realizacji Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020. Badanie zostało skoncentrowane na dwóch obszarach badawczych: na ocenie skuteczności Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020 oraz na ocenie skuteczności instytucjonalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie, pod kątem jego ewentualnych zmian, przy czym nacisk położony został na drugi z tych obszarów.

Badanie zostało zrealizowane od lutego do czerwca 2023 r.

W pierwszej części raportu przedstawiono koncepcję i metodologię badania. W rozdziale 4 przedstawiono wyniki analizy Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej do roku 2020, w tym jego trafności, spójności wewnętrznej i zewnętrznej oraz wskaźników monitoringowych. Przedstawiono także wyniki diagnozy społecznej, której wyniki zostały następnie wykorzystane do oceny trafności działań podejmowanych w regionie w obszarze ES.

W najistotniejszym i najbardziej obszernym rozdziale 5 przedstawiono wyniki badania klientów OWES w podziale na klientów indywidualnych OWES (osób, które podjęły zatrudnienie w przedsiębiorstwach społecznych) oraz klientów instytucjonalnych OWES (przedsiębiorstw społecznych, podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym, organizacji pozarządowych oraz jednostek samorządu terytorialnego).

W rozdziale 6 przedstawiono syntetycznie wyniki analizy wpływu pandemii COVID-19 na funkcjonowanie systemu wsparcia ekonomii społecznej oraz funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej.

W rozdziale 7 przedstawiono informacje na temat stanu realizacji Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020 w oparciu o osiągnięte wartości wskaźników monitoringowych. Analizę tę poprzedzono najważniejszymi informacjami na temat stanu rozwoju sektora ekonomii społecznej w regionie w okresie obowiązywania ww. Programu.

W ostatniej części raportu przedstawiono rekomendacje z badania.

2. Koncepcja badania

2.1. Cele badania

Celem głównym badania było dokonanie oceny stopnia realizacji celu głównego i celów szczegółowych określonych w Kujawsko-Pomorskim Programie na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020 (w dalszej części raportu zwany Programem).

Cele szczegółowe badania:

1. Zweryfikowanie trafności, spójności wewnętrznej i zewnętrznej oraz sposobu realizacji programu,
2. Ocena skuteczności instytucjonalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie,
3. Ocena wpływu wsparcia w ramach Priorytetu Inwestycyjnego 9v na trwałość i jakość tworzonych miejsc pracy oraz integrację społeczno-zawodową odbiorców wsparcia w województwie,
4. Dostarczenie rekomendacji pod kątem usprawnienia systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie kujawsko-pomorskim.

2.2. Funkcje badania i kryteria ewaluacyjne

Badanie miało **funkcję ewaluacyjną** (oceniającą).

Ocenie podlegał przede wszystkim system wsparcia ekonomii społecznej w województwie kujawsko-pomorskim oparty, zgodnie z założeniami Programu, głównie o działalność akredytowanych OWES-ów oraz ROPS (czy system wsparcia ES działa odpowiednio?).

Badanie pozwoliło także na ocenę samych przedsiębiorstw społecznych (PS) pod kątem wypełniania przez nie funkcji integracyjnej/aktywizacyjnej wobec swoich pracowników (czy praca w PS umożliwia integrację/aktywizację pracowników?). Praca w PS może być bowiem traktowana na potrzeby niniejszego badania jako jedna z form aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wartością tworzoną przez PS mogą być nie tylko tworzone w nich miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ale także to, iż w okresie pracy w PS osoby te nabywają kompetencji (społecznych, zawodowych) i doświadczenia, co umożliwia im podjęcie pracy na otwartym rynku pracy, także poza sektorem ES. Ocenione zostało, czy ta funkcja jest pełniona przez PS skutecznie i czy efekty w tym zakresie są trwałe.

W badaniu zastosowane zostały następujące **kryteria ewaluacyjne**:

1. **Trafność** rozumiana jako stopień dopasowania wsparcia oferowanego przez OWES do potrzeb odbiorców wsparcia w obszarze ekonomii społecznej, a także identyfikacja potrzeb, które nie zostały dotychczas zaspokojone w tym obszarze a powinny być przedmiotem dalszego wsparcia.

Dodatkowo oceniona została trafność doboru osób – uczestników projektu realizowanego przez OWES wspartych poprzez przyznanie dotacji na utworzenie miejsca pracy. Przeanalizowane zostało, w jakim stopniu miejsca pracy utworzone dzięki takiemu wsparciu rzeczywiście zajęły osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, na rzecz których powinny powstawać miejsca pracy w sektorze ES.

2. **Użyteczność** rozumiana jako stopień rzeczywistej przydatności wsparcia w obszarze ekonomii społecznej.
3. **Skuteczność** rozumiana jako stopień osiągnięcia celów, efektów i rezultatów określonych w obszarze ekonomii społecznej (na poziomie wskaźników i założeń Programu oraz projektów RPO WK-P).

Dodatkowo, przeanalizowane zostało, na ile praca w PS jest skutecznym narzędziem integracji społecznej i aktywizacji (w tym w szczególności aktywizacji zawodowej) osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (czy praca w PS pozwala na integrację społeczną i zawodową pracowników?)

4. **Efektywność** rozumiana jako stosunek nakładów finansowych poniesionych na wsparcie do uzyskanych efektów.

2.3. Obszary oraz pytania badawcze

W ramach badania ewaluacyjnego można wyróżnić następujące obszary badawcze:

1. **Ocena skuteczności Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020.**
2. **Ocena skuteczności instytucjonalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie, pod kątem jego ewentualnych zmian.**

Do obydwu obszarów badawczych przyporządkowano pytania badawcze. Ich uszczegółowienie/operacjonalizacja znalazła odzwierciedlenie w treści narzędzi badawczych.

Ocena skuteczności Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020

1. Jaki jest poziom realizacji wskaźników Programu w kontekście realizacji założonych celów?
2. Jakie czynniki o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym miały wpływ na poziom osiągnięcia wartości docelowych wskaźników określonych w Programie?
3. Jaka zmiana powinna nastąpić w planowaniu celów i wskaźników w nowym Programie?

Ocena skuteczności instytucjonalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie, pod kątem jego ewentualnych zmian

1. Jaki był zakres wsparcia udzielanego przez poszczególne OWES w odniesieniu do poszczególnych typów wsparcia (animacja, wsparcie dla nowych PES i PS, wsparcie dla istniejących PS) i poszczególnych typów odbiorców?
2. W jakim stopniu wsparcie OWES odpowiadało na potrzeby podmiotów ekonomii społecznej? Jakie zmiany należałoby ewentualnie wprowadzić w tym zakresie?
3. Jaka jest jakość wsparcia udzielanego przez poszczególne OWES? Co na nią wpływa? Czy istnieje zróżnicowanie poziomu jakości wsparcia udzielanego przez poszczególne OWES?
4. Czy i w jakim stopniu wsparcie udzielane przez OWES jest przydatne dla odbiorców?
5. Jaki był wpływ działań OWES na kondycję przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej, w tym na powstawanie w PS nowych miejsc pracy?
6. Jaki był wpływ działań OWES na sytuację osób otrzymujących wsparcie?
7. Czy działające w regionie OWES różnią się w sposobie udzielania wsparcia, uzyskiwanych efektów, stopniu realizacji celów?
8. Co wpływało na jakość, skuteczność i efektywność prowadzonych działań w regionie?
9. Jak wyglądała współpraca OWES z innymi interesariuszami ekonomii społecznej, z uwzględnieniem specyfiki okresu pandemii COVID-19?
10. Jakie są najważniejsze efekty wsparcia udzielanego przez OWES z uwzględnieniem poszczególnych grup odbiorców?
11. Jakie zmiany należałoby wprowadzić na poziomie regionalnym, aby usprawnić działania OWES w przyszłości?
12. W jaki sposób OWES i ROPS dostosowały działania do warunków pandemicznych?
13. Jakie zmiany nastąpiły w obszarze ekonomii społecznej z uwagi na trwającą od 2020 roku pandemię?
14. Jakie problemy w obszarze działania PS/PES zdiagnozowano w związku z pandemią COVID-19?
15. Jaka jest jakość usług świadczonych przez poszczególne OWES i jaka jest ich użyteczność z punktu widzenia klientów OWES?

2.4. Zakres badania

2.4.1. Zakres podmiotowy

Badanie objęło następujące podmioty i osoby:

1. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu;
2. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej działające w poszczególnych subregionach województwa kujawsko-pomorskiego:

- a) Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Kobiet GINEKA - subregion nr 1: Miasto Bydgoszcz, powiaty: bydgoski, nakielski, sępoleński, tucholski,
- b) Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży i Stowarzyszenie „Tilia” – subregion nr 2: Miasto Toruń, powiaty: aleksandrowski, lipnowski, chełmiński, toruński,
- c) Stowarzyszenie Kujawsko-Pomorski Ośrodek Wsparcia Inicjatyw Pozarządowych TŁOK –subregion nr 3: Miasto Grudziądz, powiaty: brodnicki, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, rypiński, świecki, wąbrzeski),
- d) Fundacja Ekspert–Kujawy i Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy – subregion nr 4: Miasto Włocławek, powiaty: inowrocławski, mogileński, radziejowski, włocławski, żniński.

3. Klienci OWES

- a) Indywidualni – osoby zagrożone wykluczeniem społecznym zgodnie z Ustawą o zatrudnieniu socjalnym oraz *„Wytycznymi w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020”*, które podjęły zatrudnienie w przedsiębiorstwach społecznych, w których utworzono miejsca pracy w wyniku działalności OWES
  - b) Instytucjonalni – podmioty ekonomii społecznej (PES), przedsiębiorstwa społeczne (PS), podmioty reintegracyjne – centra integracji społecznej (CIS), kluby integracji społecznej (KIS), zakłady aktywności zawodowej (ZAZ), warsztaty terapii zajęciowej (WTZ), a także jednostki samorządu terytorialnego (JST) i ich jednostki organizacyjne.
4. Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 (IZ RPO) w zakresie działania ekonomii społecznej.

2.4.2. Zakres terytorialny

Badanie objęło obszar całego województwa kujawsko-pomorskiego w podziale na 4 subregiony wskazane powyżej.

2.4.3. Zakres czasowy

Badanie obejmuje okres od 2016 r. do końca 2022 r. (cały okres wdrażania projektów w obszarze ES w ramach RPO WK-P 2014-2020).

3. Metodologia badania

3.1. Metody i techniki badawcze

3.1.1. Analiza danych zastanych

Przeanalizowane zostały następujące dane:

- a) dane dotyczące sytuacji społeczno-gospodarczej w województwie kujawsko-pomorskim,
- b) dokumenty strategiczne i programowe (krajowe i regionalne) dot. sektora ekonomii społecznej;
- c) dokumenty związane z realizacją projektów ROPS i OWES
- d) dostępne dane statystyczne i administracyjne na temat ekonomii społecznej,
- e) dane z monitoringu sektora ekonomii społecznej,
- f) wyniki wcześniejszych badań i ewaluacji.

3.1.2. Warsztat startowy z przedstawicielami ROPS

Warsztat startowy przeprowadzony został na początku badania.

Celem warsztatu była analiza teorii programu oraz dokonanie ewentualnych modyfikacji przed ostatecznym zakończeniem prac nad raportem metodologicznym.

3.1.3. Indywidualne wywiady pogłębione (IDI)

IDI przeprowadzone zostały z przedstawicielami następujących podmiotów, od których zgodnie z zaprezentowaną w rozdziale 1 koncepcją badania pozyskane zostały informacje i opinie kluczowe dla zrealizowania celów badania:

- Z przedstawicielami **ROPS** (koordynator systemu wsparcia ES na poziomie regionalnym);
- Z przedstawicielami **IZ RPO WK-P** (Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu – Instytucja Zarządzająca odpowiedzialna za programowanie, zarządzanie i wdrażanie projektów w obszarze ES w województwie kujawsko-pomorskim);
- Z przedstawicielami każdego **OWES**;
- Z pracownikami **PS** -
- Z przedstawicielami (osobami zarządzającymi) **PES/PS** – klientami OWES;
- Z przedstawicielami **JST** i ich jednostek organizacyjnych – klientami OWES/podmiotami współpracującymi z OWES.

Zrealizowanych zostało łącznie **26 IDI**.

3.1.4. Wywiady telefoniczne/internetowe z klientami instytucjonalnymi OWES

Badanie ilościowe klientów instytucjonalnych OWES zrealizowane zostało techniką ankiety internetowej (CAWI) oraz wywiadu telefonicznego wspomaganego komputerowo (CATI). Badaniem objęto: 41 przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych, 4 PES reintegracyjne, 93 NGO oraz 47 JST.

3.1.5. Wywiady telefoniczne/internetowe z klientami indywidualnymi OWES (CAWI/CATI ind.)

Badanie ilościowe klientów OWES – osób, na które zostało przyznane wsparcie finansowe OWES (dotacja na utworzenie miejsca pracy w PS) zrealizowane zostało techniką CAWI i CATI. Badaniem objęto 174 osoby.

4. Wyniki analizy desk research

4.1. Teoria Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020/logika interwencji

Punktem wyjścia do oceny interwencji (programu) jest odtworzenie jej logiki, czyli związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy założonymi **celami** ewaluowanego programu, **działaniami** planowanymi do podjęcia w ramach programu, **produktami**, które miały zostać wypracowane dzięki tym działaniom i **rezultatami**, których osiągnięcie ma świadczyć o zrealizowaniu celów programu. Oprócz tego model programu uzupełniany jest o elementy takie jak:

- **założenia** (przyjęte świadomie lub nieświadomie przez instytucje zaangażowane w zarządzanie i wdrażanie interwencji publicznej) dotyczące realizacji programu, na bazie których sformułowano związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy działaniami, produktami i rezultatami,
- **warunki**, które muszą być spełnione, aby założenia mogły faktycznie być zrealizowane,
- **czynniki zewnętrzne**, na które realizatorzy programu nie mają wpływu, a które mogą wpływać na osiągane w programie efekty (zarówno pozytywnie, jak i negatywnie),
- **mechanizmy**, czyli wyjaśnienia, w jaki sposób podejmowane działania przełożą się na planowane efekty¹.

Teorię programu traktować należy jako ramę analityczną, do której można się odwoływać na każdym etapie realizacji ewaluacji: projektowania badania, zbierania danych, ich analizowania i tworzenia rekomendacji. Poprawne sformułowanie teorii programu jest szczególnie istotne na etapie wypracowywania rekomendacji. Ewentualne niezadowalające efekty programu zdiagnozowane dzięki realizacji badania (np. niska trwałość miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych; niska skuteczność ES w zakresie zmiany sytuacji/integracji społecznej pracowników przedsiębiorstw społecznych) ewaluator będzie musiał wyjaśnić (dlaczego efekty programu są niezadowalające?), by móc zaproponować rozwiązanie, którego wdrożenie pozwoli w przyszłości osiągnąć lepsze rezultaty w tego typu programach. Pierwotne przyczyny, z powodu których zaplanowane cele mogły nie zostać osiągnięte w zadowalającym stopniu mogą mieć m.in. następujący charakter:

1. Konstrukcja programu/mechanizmy programu były niewłaściwe, przy poprawnym zrealizowaniu zaplanowanych działań nie było możliwe osiągnięcie zaplanowanych efektów,

---

¹ Zalecenia dotyczące ewaluacji wsparcia rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionalnym, wersja 1.7, Dokument przygotowany w ramach projektu pt. Spójna Integracja Regionalna Ekonomii Społecznej (SIREs), finansowanego ze środków EFS w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Warszawa 12 stycznia 2018 r.

2. Zaplanowane działania nie zostały zrealizowane lub zostały zrealizowane nienależycie (nie spełnione zostały warunki np. dotyczące wysokiej jakości wsparcia), przez co nie osiągnięto założonych efektów,
3. Poszczególni kluczowi dla realizacji programu aktorzy (np. OWES, ROPS) inaczej interpretowali cele programu i/lub inaczej je hierarchizowali i/lub realizowali przy okazji także inne swoje cele, przez co kładli większy nacisk na realizację tych działań, których inni aktorzy nie oczekiwali,
4. Założenia dotyczące programu okazały się fałszywe (np. mogło nie sprawdzić się założenie, iż zastosowanie standardów i mechanizmów certyfikacji OWES zapewni wysoką jakość usług świadczonych przez podmioty, które uzyskały akredytację),
5. Czynniki zewnętrzne sprawiły, iż efekty programu były słabsze niż pierwotnie zakładano lub też jego trafność w stosunku do zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej okazała się niska.

Do odtworzenia teorii interwencji gruntownie przeanalizowano Kujawsko-Pomorski Program na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020². Teoria interwencji została następnie omówiona na warsztacie z przedstawicielami ROPS. W szczególności na warsztacie skupiono się na identyfikacji podstawowych założeń programu, które nie zostały wskazane wprost w treści dokumentu (do jakich konkretnie celów miały doprowadzić założone kierunki interwencji i w jaki sposób/przy zastosowaniu jakiego mechanizmu). Warsztat służył też weryfikacji wstępnie założonej przez Ewaluatora hierarchii priorytetów wyznaczonych w programie.

Schemat przedstawiający teorię ewaluowanego programu znajduje się w załączniku nr 1 do raportu (plik w formacie .jpg).

Oprócz wskazanych w programie celu głównego, priorytetów (od 1 do 4) i celów szczegółowych i kierunków interwencji, w teorii interwencji uwzględniono także meta-cele (na schemacie wskazane na polach zielonych). Ich uwzględnienie wzmacnia przejrzystość teorii programu.

W programie uwzględniono dwa zasadnicze typy kierunków interwencji/działan przewidzianych do realizacji:

1. Działania w zakresie tworzenia i funkcjonowania systemu wsparcia ES w regionie, w tym w szczególności OWES oraz ROPS (pola czerwone),
2. Działania podejmowane przez ten system (OWES oraz ROPS) w celu osiągnięcia założonych celów, w tym w szczególności działania bezpośrednio (pola ciemnożółte) lub pośrednio (pola jasnożółte) wspierające powstawanie i funkcjonowanie

---

² <https://es.rops.torun.pl/index.php/kujawsko-pomorski-program-na-rzecz-ekonomii-spoecznej-do-roku-2020> [dostęp 17.02.2023 r.]

podmiotów ekonomii społecznej (PES) – przedsiębiorstw społecznych oraz PES reintegracyjnych.

Jak widać na schemacie, w ramach niektórych priorytetów czy nawet celów szczegółowych założono działania zarówno jednego, jak i drugiego typu, co nieco obniża spójność wewnętrzną programu.

Wyróżnione meta-cele programu pozwalają stwierdzić, że system wsparcia ekonomii społecznej ma zmierzać przede wszystkim do tworzenia trwałych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (grup defaworyzowanych, w tym w szczególności wskazanych w programie następujących kategorii społecznych: osób długotrwale bezrobotnych; osób z niepełnosprawnością; osób uzależnionych, osób bezdomnych, osób po opuszczeniu zakładu karnego). Oprócz działań ukierunkowanych bezpośrednio na tworzenie miejsc pracy przewidziano szereg działań bezpośrednio lub pośrednio zorientowanych na wzmocnienie konkurencyjności/ułatwienie funkcjonowania na rynku przedsiębiorstw społecznych. Działania bezpośrednie to np. szkolenia i doradztwo dla kadr przedsiębiorstw społecznych; pośrednictwo w nawiązywaniu kontaktów z przedsiębiorstwami komercyjnymi i in. Działania pośrednie zorientowane są na potencjalnych odbiorców usług i produktów PS, w tym przede wszystkim na podmioty publiczne (np. JST, które mogą ułatwiać przedsiębiorstwom społecznym dostęp do zamówień publicznych poprzez stosowanie klauzul społecznych) oraz na konsumentów indywidualnych (którzy np. mogą dokonywać zakupów społecznie odpowiedzialnych). Wzmocnienie konkurencyjności/pozycji rynkowej przedsiębiorstw społecznych jest konieczne dla zachowania trwałości utworzonych w nich miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Oprócz tego w programie przewidziano działania zmierzające do zwiększenia jakości/skuteczności i skali działań PES reintegracyjnych (KIS, CIS, WTZ, ZAZ) na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej osób defaworyzowanych.

Na podstawie analizy programu przyjąć można następujące kluczowe **założenia**:

1. Skuteczna aktywizacja (w szczególności aktywizacja zawodowa) części osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wymaga utworzenia specjalnych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych (specyficzny typ przedsiębiorstwa). Takich miejsc pracy nie tworzą przedsiębiorcy komercyjni. [Dlatego w programie założono wsparcie powstawania miejsc pracy w PS-ach oraz działania zmierzające do utrzymania konkurencyjności PS, a tym samym trwałości miejsc pracy w PS].

W programie wyróżniono dwa typy przedsiębiorstw społecznych:

- **Zorientowane na usamodzielnienie** – zatrudnienie w takim przedsiębiorstwie społecznym osób zagrożonych wykluczeniem społecznym ma charakter przejściowy. Praca ma na celu wyposażenie osób zatrudnionych w niezbędne kompetencje, a w dłuższej perspektywie wsparcie w znalezieniu pracy na otwartym rynku pracy.

- **Zorientowane na aktywizację i integrację** – przedsiębiorstwo społeczne tego typu tworzy stałe, docelowe miejsca pracy dla grupy pracowników. Zatrudnienie w nim powinno dotyczyć osób, które z różnych względów mają znikome szanse na znalezienie pracy na otwartym rynku pracy.
2. W regionie brakuje usług integracyjnych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym [dlatego w programie założono rozwój usług integracyjnych świadczonych przez PES reintegracyjne].
  3. Przedsiębiorstwa społeczne zatrudniające osoby zagrożone wykluczeniem społecznym mogą trwale funkcjonować (zapewniać trwałe miejsca pracy)/skutecznie konkurować z przedsiębiorstwami komercyjnymi, jeżeli zapewni się im odpowiednie wsparcie usługowe i finansowe oraz stworzy odpowiednie warunki do funkcjonowania (np. ułatwienie dostępu do zamówień publicznych kosztem przedsiębiorstw komercyjnych). [dlatego w programie założono utworzenie systemu wsparcia dla PS i działania zmierzające do ułatwienia dostępu do zamówień publicznych dla PS i inne działania tego typu].
  4. Niezbędne jest funkcjonowanie systemu wsparcia ES, by (a) powstawały przedsiębiorstwa społeczne; (b) przedsiębiorstwa społeczne tworzyły trwałe miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; (c) przedsiębiorstwa społeczne mogły skutecznie konkurować na rynku. [dlatego w programie założono utworzenie systemu wsparcia ukierunkowanego na powstawanie nowych PS i rozwój już istniejących PS].
  5. System akredytacji OWES-ów zapewnia wysoką jakość usług świadczonych przez OWES-y lepiej niż konkurencja między nimi na etapie ubiegania się o dofinansowanie w ramach programu. [dlatego do realizacji programu dopuszczono tylko akredytowane OWES-y, instytucje de facto posiadające monopol w regionie na pełnienie funkcji OWES].

Na podstawie analizy dokumentów przyjąć można następujące kluczowe **warunki**:

1. W regionie jest wystarczająca liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym spełniających kryteria uczestnictwa w programie zainteresowanych podjęciem zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych.
2. OWES-y udzielają wysokiej jakości wsparcia, zaś podejmowane działania są trafne (np. miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych wspieranych przez OWES zajmują osoby rzeczywiście zagrożone wykluczeniem społecznym, NGO przekształcające się w PES dzięki wsparciu OWES zatrudniają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i/lub świadczą usługi w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej mieszkańców regionu) i użyteczne.
3. Wsparcie finansowe udzielane przez OWES-y (dotacje oraz wsparcie pomostowe finansowe) jest wystarczająco wysokie do utworzenia miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Na podstawie analizy dokumentów uwzględnić należy następujące kluczowe **czynniki zewnętrzne oddziałujące na efekty programu**:

1. Sytuacja gospodarcza w regionie, w tym w szczególności sytuacja na rynku pracy [dobra sytuacja gospodarcza oddziałuje pozytywnie w kontekście trwałości PS i miejsc pracy utworzonych w PS, zaś negatywnie w kontekście podaży klientów OWES – osób zagrożonych wykluczeniem społecznym zainteresowanych podjęciem zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych]
2. Polityka społeczna państwa realizowana w okresie wdrażania programu, w tym w szczególności obniżenie wieku emerytalnego oraz realizacja programu Rodzina 500+ [oddziałuje negatywnie w kontekście podaży klientów OWES – osób zagrożonych wykluczeniem społecznym zainteresowanych podjęciem zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych].
3. Polityka fiskalna państwa pogarsza sytuację finansową samorządów lokalnych, co oddziałuje negatywnie na ich skłonność do wsparcia PS (np. poprzez stosowanie klauzul społecznych) oraz PES reintegracyjnych (poprzez organizowanie usług integracyjnych i ich finansowanie lub współfinansowanie). Z drugiej strony ten czynnik zewnętrzny może skłaniać JST do poszukiwania oszczędności i np. próby zakładania spółdzielni socjalnych osób prawnych realizujących usługi komunalne taniej niż komercyjne firmy zewnętrzne.

We wstępie teoretycznym do programu szeroko zdefiniowano znacznie ekonomii społecznej w rozwoju regionalnym podkreślając jednak **kluczowe znaczenie tworzenia nowych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym**, które mają trudności w wejściu i/lub utrzymaniu się na otwartym rynku pracy (tworzonym głównie przez przedsiębiorstwa komercyjne), w tym **zwłaszcza na terenach o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (przede wszystkim na wsi)**. W toku ewaluacji konieczne było zatem zweryfikowanie, czy miejsca pracy tworzone w PS zajmowane są faktycznie przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i czy tworzone są w gminach/powiatach o relatywnie niskim poziomie rozwoju.

Pozostałe efekty rozwoju ekonomii społecznej wskazane w programie uznać można przede wszystkim za efekty pośrednie tworzenia nowych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Są to:

1. **Integracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym** – jest to pośredni efekt podjęcia zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym, choć w tym wypadku w programie założono także działania bezpośrednio ukierunkowane na ten cel – wsparcie PES reintegracyjnych;
2. **Rozwój kapitału społecznego** – jest to pośredni efekt utworzenia nowych przedsiębiorstw społecznych zatrudniających pracowników, którzy wchodzi w interakcję między sobą, a także z podmiotami zewnętrznymi np. klientami.

3. **Stymulowanie rozwoju lokalnego** – powstanie nowych podmiotów gospodarczych (PS) i miejsc pracy stanowi impuls dla rozwoju lokalnej gospodarki/ożywienia lokalnej społeczności np. poprzez wzrost dochodów osób, które podjęły zatrudnienie, pojawienie się nowych usług/produktów dotychczas niedostępnych w społeczności lokalnej itd.
4. **Dostarczanie usług społecznie użytecznych** – efekt ten występuje, jeżeli PS utworzone/wspierane przez OWES świadczą usługi społecznie użyteczne np. usługi opiekuńcze, komunalne itd.
5. **Rozwój regionalny** – efekt ten występuje jeżeli PS/miejsca pracy w PS tworzone są na obszarach o relatywnie niskim poziomie rozwoju (przyczynia się to do niwelacji różnic w rozwoju poszczególnych obszarów regionu).

W toku badania weryfikacji oprócz podstawowego efektu (tworzenie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym) podlegać będą także efekty pośrednie nr 1, 4 i 5. Efekty pośrednie nr 2 i 3 są w praktyce niemożliwe do rzetelnego pomiaru.

4.2. Analiza Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do 2020 r.

4.2.1. Trafność Programu

Na podstawie analizy zapisów Programu ocenić można jego trafność, na poziomie podstawowego celu (aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez tworzenie dla nich miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych oraz poprzez wzrost skuteczności funkcjonowania PES reintegracyjnych) jako wysoką. W części diagnostycznej Programu zwrócono uwagę na istotny problem relatywnie (na tle kraju) wysokiego bezrobocia i niskiego wskaźnika zatrudnienia w województwie kujawsko-pomorskim, w tym w szczególności wśród kobiet, osób powyżej 50 roku życia oraz osób z niepełnosprawnościami. Wnioski te dotyczą jednak roku 2012 i lat wcześniejszych. Należy zauważyć, że w zakresie czasowym badania (2016-2022) sytuacja na regionalnym rynku pracy uległa zdecydowanej poprawie. Problemem w tym okresie był raczej brak rąk do pracy niż bezrobocie mieszkańców³. W tej sytuacji działania polegające na tworzeniu nowych miejsc pracy uznać można za trafne jedynie, gdy są one dedykowane osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym, które ze względu na swoją specyfikę nie są w stanie znaleźć zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Znacznie trafniejsze są także działania polegające na tworzeniu miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych na obszarach województwa relatywnie słabiej rozwiniętych. Wydatkowanie środków publicznych na tworzenie miejsc pracy dla osób, które bez większych problemów mogą znaleźć pracę na otwartym rynku pracy, zająć miejsca pracy tworzone przez przedsiębiorstwa komercyjne uznać należy za działania nietrafne i nieefektywne. W toku badania nacisk położony został na

---

³ Zob. rozdział 4.3

scharakteryzowanie osób, które podjęły zatrudnienie w PS na miejscach pracy utworzonych dzięki wsparciu OWES.

W części diagnostycznej Programu wskazano także na wyzwania stojące przed województwem kujawsko-pomorskim w sferze społecznej, w tym w szczególności na problem starzenia się populacji, co z kolei znacząco wzmacnia zapotrzebowanie na usługi społeczne dedykowane osobom starszym, w tym w szczególności usługi opiekuńcze. Wskazano, że usługi tego typu mogą wykonywać podmioty ekonomii społecznej. W opinii ewaluatora założenie to jest zasadne, jednakże należy pamiętać, że rozwój rynku usług społecznych zależy jest nie tylko od podaży usługodawców (podmiotów, w tym PS świadczących tego typu usługi, osób zainteresowanych i gotowych do podjęcia pracy w tej branży itd.), ale przede wszystkim od strony popytowej (zapotrzebowania mieszkańców, ale także nakładów na tego typu usługi ze środków publicznych i prywatnych).

Na poziomie celów szczegółowych Programu oraz wyznaczonych w nim kierunków interwencji wątpliwości co do trafności budzą:

Cel szczegółowy 4.2 Popularyzacja ekonomii społecznej w społeczeństwie regionu

4.2.1 Realizacja regionalnych i lokalnych kampanii promocyjno-informacyjnych dotyczących ekonomii społecznej za pomocą mediów tradycyjnych i elektronicznych oraz portali społecznościowych.

4.2.2 Realizacja stałych wydarzeń promujących ekonomię społeczną na poziomie regionalnym i lokalnym (m. in. Forum Ekonomii Społecznej).

Cel szczegółowy 4.3 Włączanie wiedzy na temat ekonomii społecznej do systemu kształcenia formalnego i nieformalnego

4.3.1 Wspieranie włączania wiedzy na temat ekonomii społecznej do zajęć edukacyjnych na różnych poziomach kształcenia oraz w programach edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe, w tym propagowanie tworzenia spółdzielni uczniowskich jako przygotowanie do aktywności społeczno-zawodowej.

4.3.2 Organizacja regionalnych konkursów wiedzy o ekonomii społecznej w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (organizator konkursu – Samorząd Województwa).

Działania tego typu nie przyczyniają się bowiem bezpośrednio do poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw społecznych czy też do wzrostu skuteczności funkcjonowania PES reintegracyjnych.

4.2.2. Spójność wewnętrzna Programu

Jak wynika z zaprezentowanej teorii interwencji, Program ocenić należy jako dość spójny wewnętrznie, co oznacza, że zaplanowane w nim działania są ze sobą logicznie powiązane, ich suma powinna doprowadzić do osiągnięcia założonych celów. Wątpliwości budzi jedynie

umieszczenie celu szczegółowego 4.1. *Monitorowanie wpływu ekonomii społecznej na włączenie społeczne* oraz przypisanych do niego kierunków interwencji: 4.1.1 *Wdrożenie mechanizmów stałego monitorowania PES i efektów ich działań, służących włączeniu społecznemu, w tym zatrudnienia* oraz 4.1.2 *Realizacja i upowszechnianie badań ewaluacyjnych dotyczących działań PES i ich otoczenia w województwie oraz okresowych badań tematycznych, dotyczących wybranych aspektów ekonomii społecznej w regionie, w tym badań z zastosowaniem mechanizmów pomiaru społecznej wartości dodanej działalności PES* do Priorytetu 4 *Wzrost świadomości społecznej wśród mieszkańców regionu na temat ekonomii społecznej*. Wyniki ewaluacji i monitoringu nie są, co do zasady, skierowane do mieszkańców regionu, nie mają na celu promocji ES jako idei, PES/PS jako podmiotów, czy też produktów/usług poszczególnych PES/PS. Wskazane kierunki interwencji powinny być przypisane do celu szczegółowego 2.4 *Rozwój instytucjonalnego wsparcia ekonomii społecznej w regionie* jako działania w zakresie wypełniania funkcji koordynacyjnej przez ROPS.

4.2.3. Propozycja w zakresie weryfikacji listy wskaźników

W Programie założono 20 wskaźników monitoringowych. Analiza wskaźników wykazała generalnie ich dość niską trafność (w tym wypadku: logiczny związek pomiędzy wskaźnikiem, a zjawiskiem, które wskaźnik ma mierzyć) i rzetelność (możliwość dokonania poprawnego pomiaru). W niektórych przypadkach wskaźniki nie są one jednoznaczne, mogą być różnie rozumiane. Niekiedy niejasne jest też źródło pochodzenia danych wykorzystanych do pomiaru wartości początkowej zapisanej w Programie.

Uwagi, wątpliwości oraz propozycje zmian w zakresie wybranych wskaźników monitoringowych przedstawiono poniżej.

Cel główny: Zwiększenie udziału ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym w aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w województwie kujawsko-pomorskim

Liczba osób objętych wsparciem, w tym działaniami aktywizującymi, przez podmioty ekonomii społecznej, a także instytucje wspierające przedsiębiorczość społeczną w regionie w ramach Programu 0; 30 000.

Rzetelne określenie wartości tego wskaźnika jest w zasadzie niemożliwe. Do pomiaru należałoby wykorzystać dane dotyczące liczby osób korzystających z działań reintegracyjnych w PES reintegracyjnych, dane dotyczące osób zatrudnionych w PS oraz dane dotyczące liczby klientów OWES.

W przypadku PES reintegracyjnych do pomiaru można wykorzystać dane ze sprawozdań składanych przez te podmioty (dane zastane), natomiast w kolejnych latach ci sami uczestnicy będą wykazywani w kolejnych sprawozdaniach (dotyczy to w szczególności uczestników WTZ i ZAZ). Nie jest możliwe pozyskanie danych bez tego typu powtórzeń a tylko takie dane można by uznać za rzetelne (przy takiej definicji wskaźnika).

W przypadku PS dane można pozyskać z badań ankietowych PS lub ze sprawozdań składanych przez PS do Krajowego Rejestru Sądowego. Obydwa źródła danych mogą być niestety nierzetelne. W przypadku badań ankietowych nie udaje się nigdy uzyskać ankiet od 100% badanych podmiotów. Niektóre PS nie składają też sprawozdań do KRS, choć mają taki obowiązek.

Trudno też jednoznacznie wskazać, jak należałoby mierzyć liczbę klientów OWES. W przypadku klientów instytucjonalnych pośrednimi odbiorcami ich usług są bowiem wszyscy pracownicy instytucji. Pomiar tej wartości może być jednak nierzetelny.

Uwaga dotycząca trafności wskaźnika: jeżeli uznać zaprezentowaną w niniejszym raporcie teorię programu są właściwą, to wskaźnik oddziaływania odnoszący się do celu głównego Programu powinien mierzyć liczbę osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które podjęły pracę w PS oraz liczbę osób uczestniczących w działaniach integracyjnych realizowanych przez PES reintegracyjne, bez liczby osób wspartych przez OWES. Wśród klientów OWES są bowiem także np. pracownicy JST, pracownicy organizacji pozarządowych itd., a więc osoby, które nie wymagają aktywizacji społeczno-zawodowej.

Priorytet 1 Podniesienie zdolności do zatrudnienia osób defaworyzowanych na rynku pracy, z uwzględnieniem instrumentów ekonomii społecznej

Liczba osób pracujących i zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej (PES) działających w regionie 14.584; 15.584

Wskazana w Programie wartość bazowa wskaźnika z pewnością jest błędna, bo była zależna od poziomu zwrotu ankiet skierowanych do PS. Założono, że jeżeli jakiś podmiot nie wypełnił ankiety, to nie zatrudnia pracowników. Założenie to oczywiście jest błędne w wielu przypadkach.

Uwaga dotycząca trafności wskaźnika: wskaźnik jest nietrafny. W grupie osób pracujących w PES zdecydowanie dominują bowiem zapewne pracownicy NGO, klubów sportowych, związków zawodowych, organizacji pracodawców itd. – nie są to osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Priorytet odnosi się natomiast do zatrudnienia osób defaworyzowanych. Wskaźnik powinien dotyczyć wyłącznie liczby osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które podjęły pracę w PS.

Liczba osób, które w wyniku udziału w zajęciach CIS lub KIS usamodzielnily się ekonomicznie 77; 400

Niezrozumiałe jest wskazanie wartości bazowej 77, która zapewne odnosi się do liczby osób, które usamodzielnily się ekonomicznie w 2012 r. lub 2013 r. (lata, w których przygotowywany był Program). W takim wypadku wartość docelowa powinna odnosić się jedynie do jednego roku np. 2020, tak by możliwe było porównanie skuteczności PES reintegracyjnych (KIS i CIS) przed i po realizacji Programu. Rozwiązanie alternatywne to określenie wartości bazowej na poziomie 0, a następnie pomiar wartości wskaźnika narastająco, w kolejnych latach realizacji Programu.

Cel szczegółowy 1.2 Wsparcie na rzecz zatrudnienia w podmiotach ekonomii społecznej

Brak wskaźnika odnoszącego się do tego celu szczegółowego.

Wydaje się, że wskaźnik lub wskaźniki odnoszące się do tego celu szczegółowego Programu można byłoby zdefiniować, a następnie dokonać ich pomiaru np.:

- Liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym objętych działaniami szkoleniowo-doradczymi ukierunkowanymi na podnoszenie kompetencji społecznych i zawodowych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w celu tworzenia nowych podmiotów ekonomii społecznej.
- Liczba udzielonych dotacji na utworzenie nowych miejsc pracy w PS.
- Liczba organizacji pozarządowych przekształconych w podmioty ekonomii społecznej (podejmujących działalność gospodarczą) w wyniku wsparcia OWES.

Priorytet 2 Wsparcie sektora ekonomii społecznej poprzez działania na rzecz jego skutecznego i efektywnego funkcjonowania

Liczba nowych podmiotów ekonomii społecznej założonych w wyniku działalności OWES 17; 40

Niezrozumiałe jest wskazanie wartości bazowej 17, która zapewne odnosi się do liczby nowych PES założonych w wyniku działalności OWES w poprzedniej perspektywie finansowej, w ramach projektów PO KL. Właściwsze wydaje się określenie wartości bazowej na poziomie 0, a następnie pomiar wartości wskaźnika narastająco, w kolejnych latach realizacji Programu.

Liczba osób korzystających ze wsparcia OWES 9 984; 12 000

Jak wyżej.

Cel szczegółowy 2.3 Rozwój infrastrukturalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie

Liczba PES, które skorzystały z oferty funduszy pożyczkowych i/lub poręczeniowych 5; 40

Jak wyżej.

Cel szczegółowy 2.4 Rozwój instytucjonalnego wsparcia ekonomii społecznej w regionie

Liczba działających zespołów ds. ekonomii społecznej 0; 30

Niezrozumiała jest definicja zespołu ds. ekonomii społecznej. Tym samym trafność wskaźnika jest niska.

Priorytet 3 Współpraca podmiotów ekonomii społecznej z administracją publiczną i innymi podmiotami

Liczba samorządów, które uwzględniły problematykę ekonomii społecznej w lokalnych programach i strategiach 0; 100

Uwaga dotycząca trafności wskaźnika: Wskaźnik ma de facto charakter produktowy. Nie jest to wskaźnik rezultatu, gdyż zapisy tego typu w praktyce nie są wiążące dla JST. Lepiej byłoby monitorować np. liczbę JST stosujących klauzulę społeczną w zamówieniach publicznych lub liczbę PS świadczących usługi dla JST.

Priorytet 4 Wzrost świadomości społecznej wśród mieszkańców regionu na temat ekonomii społecznej

Liczba odbiorców działań informacyjnych 300 000; 600 000

Nie można rzetelnie zmierzyć wartości tego wskaźnika bez bardzo wysokich nakładów finansowych. Tym samym wskaźnik w praktyce nie jest rzetelnie monitorowany.

4.2.4. Spójność zewnętrzna Programu

Choć Program tworzony był jeszcze przed przyjęciem Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES), to jego zapisy uznać można za zasadniczo spójne z KPRES, przede wszystkim na poziomie zadań wyznaczonych do realizacji przez kluczowych aktorów systemu wsparcia ES w regionie: ROPS oraz OWES.

4.3. Diagnoza społeczna województwa kujawsko-pomorskiego

Niniejsza analiza danych zastanych obejmuje zakres czasowy ewaluacji (lata 2016-2022). Do analizy wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) dostępne w Banku Danych Lokalnych. Wnioski z analizy stanowić mogą tło do interpretacji danych zebranych w toku ewaluacji.

Stan i struktura ludności

W okresie objętym analizą tzn. od 2016 roku następuje **systematyczny spadek liczby ludności województwa kujawsko-pomorskiego**. Do 2022 r. liczba ludności zmniejszyła się o ok. 77 tys. osób. W 2022 najwyższą liczbę ludności ma powiat miasto Bydgoszcz, zaś najniższą powiat wąbrzeski. Zauważyć można zjawisko suburbanizacji największych miast regionu (Bydgoszcz, Toruń), o czym świadczy spadek liczby ludności tych miast, natomiast wzrost liczby ludności powiatów przylegających do nich (bydgoskiego i toruńskiego). Powiaty te są jednak silnie funkcjonalnie powiązane z największymi miastami regionu.

Tabela 1 Liczba ludności województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022 (w tys.)

2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
2 083,93	2 082,94	2 077,78	2 072,37	2 031,55	2 017,72	2 006,88

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 2 Liczba ludności województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022 (w tys.) w podziale na powiaty

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Powiat aleksandrowski	55,35	55,34	55,27	55,07	54,33	54,00	53,74
Powiat brodnicki	78,63	78,88	78,90	79,10	78,40	78,17	78,06
Powiat bydgoski	114,42	115,98	117,33	118,68	122,16	123,83	125,44
Powiat chełmiński	52,24	52,29	52,19	51,93	50,30	49,90	49,56
Powiat golubsko-dobrzyński	45,25	45,29	45,14	45,02	44,18	43,78	43,55
Powiat grudziądzki	40,36	40,37	40,27	40,24	39,34	39,27	39,16
Powiat inowrocławski	162,01	161,59	160,65	159,81	154,68	153,03	151,92
Powiat lipnowski	66,58	66,52	66,06	65,75	63,89	63,41	63,05
Powiat mogileński	46,20	46,05	45,82	45,62	44,45	44,06	43,85
Powiat nakielski	86,77	86,76	86,59	86,31	83,89	83,41	83,15
Powiat radziejowski	41,17	40,90	40,71	40,32	39,08	38,63	38,17
Powiat rypiński	44,22	44,03	43,83	43,49	42,09	41,69	41,40
Powiat sępoleński	41,39	41,37	41,15	41,06	39,64	39,47	39,22
Powiat świecki	99,66	99,51	99,28	98,95	96,51	95,91	95,36
Powiat toruński	104,48	105,63	106,94	108,35	111,40	112,56	113,56
Powiat tucholski	48,42	48,44	48,37	48,38	47,45	47,21	47,11
Powiat wąbrzeski	34,75	34,61	34,41	34,19	33,22	33,03	32,76
Powiat włocławski	86,61	86,60	86,35	86,04	83,58	83,05	82,60
Powiat żniński	70,53	70,53	70,41	70,19	68,63	68,36	67,94
Powiat m. Bydgoszcz	353,94	352,31	350,18	348,19	339,07	334,03	330,04
Powiat m. Grudziądz	95,96	95,63	95,05	94,37	91,29	90,28	89,45
Powiat m. Toruń	202,52	202,56	202,07	201,45	198,80	197,11	195,69
Powiat m. Włocławek	112,48	111,75	110,80	109,88	105,18	103,54	102,10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Współczynnik urbanizacji w regionie w badanym okresie konsekwentnie, choć nieznacznie, zmniejszał się, co wiązać należy przede wszystkim ze zjawiskiem suburbanizacji największych miast regionu. W 2016 r. w miastach mieszkało 59,47% mieszkańców regionu, zaś w 2022 r. – 58,12%. Wartość współczynnika urbanizacji dla całej Polski w 2022 r. wyniosła 59,55%, a więc była nieznacznie wyższa niż dla regionu.

W pięciu największych miastach regionu mieszka łącznie ok. 40% ludności.

Tabela 3 Liczba ludności w największych miastach województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2021

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Bydgoszcz	353,94	352,31	350,18	348,19	339,07	334,03	330,04
Toruń	202,52	202,56	202,07	201,45	198,80	197,11	195,69
Włocławek	112,48	111,75	110,80	109,88	105,18	103,54	102,10
Grudziądz	95,96	95,63	95,05	94,37	91,29	90,28	89,45
Inowrocław	73,97	73,58	73,11	72,56	69,87	68,91	68,10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Saldo migracji w województwie pozostaje ujemne, co oznacza, że więcej osób wyprowadza się z regionu, niż przeprowadza się do niego. Dane GUS, bazujące na danych meldunkowych (a więc nie odzwierciedlających w pełni skali zjawiska migracji, jednak pozwalających przynajmniej na zaobserwowanie generalnych trendów w tym zakresie), świadczą o tym, że więcej mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego przeprowadza się do innych regionów Polski, niż mieszkańców innych regionów przeprowadza się do województwa kujawsko-pomorskiego. W latach 2016-2021 minimalnie dodatnie było saldo migracji zagranicznych regionu (więcej osób zza granicy przeprowadzało się do regionu, niż mieszkańców regionu migrowało za granicę Polski), jednakże nie rekompensowało to ubytku ludności województwa kujawsko-pomorskiego spowodowanego migracjami do innych województw.

Tabela 4 Saldo migracji międzywojewódzkich województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022

2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
-1 719	-1 515	-2 541	-2 921	-2 112	-2 204	-1 746

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 5 Saldo migracji zagranicznych województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022

2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
97	211	78	255	94	15	-82

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Trwale dodatnie saldo migracyjne miały w analizowanym okresie wyłącznie powiaty bydgoski i toruński, co potwierdza istnienie (ocenianego przez większość analityków jako niekorzystne) zjawiska suburbanizacji największych miast regionu.

Tabela 6 Saldo migracji poszczególnych powiatów województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2021

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Powiat aleksandrowski	4	-38	124	-33	52	30	64
Powiat brodnicki	-35	-8	-55	-59	-40	-46	26
Powiat bydgoski	1 141	1 230	1 210	1 274	1 514	1 903	1 654
Powiat chełmiński	-82	-99	-136	-199	-101	-193	-132
Powiat golubsko-dobrzyński	-90	-50	-126	-170	-113	-222	-99
Powiat grudziądzki	-79	-118	-98	-32	-25	118	22
Powiat inowrocławski	-261	-248	-413	-474	-452	-516	-322
Powiat lipnowski	-233	-255	-349	-217	-229	-184	-129
Powiat mogileński	-123	-127	-179	-150	-65	-113	-40
Powiat nakielski	-140	-180	-226	-267	-101	-179	-47
Powiat radziejowski	-169	-180	-120	-265	-138	-195	-192
Powiat rypiński	-188	-180	-195	-205	-88	-96	-73
Powiat sępoleński	-142	-149	-157	-129	-186	-113	-117
Powiat świecki	-84	-161	-204	-183	-122	-135	-124
Powiat toruński	776	950	1 095	1 184	1 082	1 267	1 231
Powiat tucholski	-64	-101	-160	-168	-73	-109	-24
Powiat wąbrzeski	-110	-136	-172	-144	-104	-64	-70
Powiat włocławski	-68	25	-85	-160	-27	39	64
Powiat żniński	-138	-163	-126	-178	-73	4	-63
Powiat m. Bydgoszcz	-856	-929	-1 109	-1 080	-1 755	-2 001	-1 851
Powiat m. Grudziądz	-143	-134	-200	-338	-194	-224	-269
Powiat m. Toruń	-273	-105	-368	-376	-347	-527	-686
Powiat m. Włocławek	-362	-359	-492	-552	-527	-648	-569

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zaobserwować można niekorzystne zjawisko starzenia się populacji regionu. Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym systematycznie maleje. Liczba osób w wieku produkcyjnym także systematycznie maleje. Największy spadek nastąpił z 2019 na 2020. Wzrasta zaś liczba ludności w wieku poprodukcyjnym. **Oznacza to z jednej strony zmniejszanie się liczby**

potencjalnych pracowników na regionalnym rynku pracy (co już powoduje strukturalny problem niedoboru siły roboczej na regionalnym rynku pracy), z drugiej zaś strony wzrost zapotrzebowania na usługi społeczne dla osób starszych np. usługi opiekuńcze, usługi w zakresie ochrony zdrowia itd.

Tabela 7 Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej), produkcyjnym (18-59K/64M) oraz poprodukcyjnym (60K/65M i więcej) w latach 2016-2022 w województwie kujawsko-pomorskim

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
ogółem	2 083 927	2 082 944	2 077 775	2 072 373	2 031 550	2 017 720	2 006 876
w wieku przedprodukcyjnym	376 479	376 227	374 979	373 397	373 125	370 971	366 988
w wieku produkcyjnym	1 295 789	1 281 904	1 266 256	1 251 212	1 206 034	1 190 152	1 176 157
w wieku poprodukcyjnym	411 659	424 813	436 540	447 764	452 391	456 597	463 731

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 8 Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym oraz poprodukcyjnym w latach 2016-2022 w województwie kujawsko-pomorskim

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
w wieku przedprodukcyjnym	18,07%	18,06%	18,05%	18,02%	18,37%	18,39%	18,29%
w wieku produkcyjnym	62,18%	61,54%	60,94%	60,38%	59,37%	58,98%	58,61%
w wieku poprodukcyjnym	19,75%	20,39%	21,01%	21,61%	22,27%	22,63%	23,11%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rynek pracy

Jak wynika z badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) cyklicznie prowadzonego przez GUS, **współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego w wieku produkcyjnym⁴ w latach 2016-2022 dynamicznie wzrastał** (z poziomu 73,6% do 81,4%) z wyłączeniem roku 2020 r., kiedy **nieznacznie zmniejszył się** (do 75,4%). **W analizowanym okresie wartość tego współczynnika była dla regionu początkowo niższa niż**

⁴ Współczynnik aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym obliczono jako procentowy udział aktywnych zawodowo (a więc osób pracujących i osób bezrobotnych, poszukujących pracy) w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Wiek produkcyjny - obejmuje mężczyzn w wieku 18-64 lata i kobiety w wieku 18-59 lat.

dla całej Polski, lecz począwszy od 2021 r. jest ona wyższa, co ocenić należy bardzo pozytywnie.

Tabela 9 Współczynnik aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym (18-59K/64M lat) w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
POLSKA	74,0%	75,0%	75,8%	76,4%	76,5%	79,4%	80,2%
KUJAWSKO-POMORSKIE	73,6%	73,5%	74,8%	75,8%	75,4%	79,5%	81,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zgodnie z wynikami BAEL, stopa bezrobocia⁵ w analizowanym okresie (2016 r. – 2022 r.) systematycznie zmniejszała się (z 7,5% do 4,0%), z wyjątkiem 2021 r., kiedy nieznacznie wzrosła (co prawdopodobnie było konsekwencją pandemii COVID-19 i trudności w funkcjonowaniu niektórych branż gospodarki w tym okresie). Na tle całego kraju, stopa bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim była nieznacznie wyższa (z wyjątkiem 2020 r.).

Tabela 10 Stopa bezrobocia osób w wieku produkcyjnym w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
POLSKA	6,4%	5,1%	4,0%	3,4%	3,3%	3,5%	3,0%
KUJAWSKO-POMORSKIE	7,5%	5,6%	4,3%	4,1%	3,1%	4,6%	4,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie wzrastała także liczba osób pracujących, zarówno w regionie, jak i w całym kraju. Dynamicznie spadała za to liczba osób bezrobotnych – w województwie kujawsko-pomorskim w 2016 r. było jeszcze ok. 67 tys. osób bezrobotnych, podczas gdy w 2022 r. było to tylko 36 tys. osób, a więc prawie 2 razy mniej. Na podstawie wyników BAEL szacuje się, że spośród tych 36 tys. osób bezrobotnych bezrobotni długotrwale, a więc pozostający bez pracy 12 miesięcy i dłużej to 12 tys. osób (33%). **Generalnie znacznie istotniejszym niż bezrobocie problemem na regionalnym rynku pracy jest bierność zawodowa znacznej części mieszkańców w wieku produkcyjnym (w 2022 r. stanowili oni 18,6% ludności w wieku produkcyjnym). Zasób osób bezrobotnych w regionie, podobnie jak w całej Polsce, jest aktualnie bardzo mały.**

⁵ Udział osób bezrobotnych, nie uczących się w szkole, gotowych do podjęcia pracy, w liczbie osób aktywnych zawodowo (a więc łącznie bezrobotnych i pracujących).

Tabela 11 Liczba ludności aktywnej zawodowo w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022 (w tys.)

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
aktywni zawodowo ogółem	893	879	880	877	863	895	898
aktywni zawodowo pracujący	826	829	842	842	836	854	863
aktywni zawodowo bezrobotni	67	49	38	36	27	41	36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

GUS podaje dane na temat liczby i struktury osób biernych zawodowo w wieku 15-74 lata. Należy zauważyć, że w grupie tej są także osoby niepełnoletnie spośród których zdecydowana większość uczy się w szkole oraz osoby w wieku emerytalnym. Zgodnie z wynikami BAEL, spośród osób biernych zawodowo w wieku 15-74 lata zamieszkujących województwo kujawsko-pomorskie 288 tys. jako główny powód bierności zawodowej wskazuje emeryturę, a 121 tys. – naukę/uzupełnianie kwalifikacji. 74 tys. osób. Ponadto, w 2022 r. w regionie było 74 tys. osób biernych zawodowo z powodu choroby lub niepełnosprawności oraz 41 tys. osób biernych z powodu pełnienia obowiązków rodzinnych i związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego. **Liczba osób biernych zawodowo z powodu wyczerpania wszystkich znanych możliwości poszukiwania pracy oraz z powodu przekonania o niemożności znalezienia pracy jest bardzo mała (w granicach błędu statystycznego), dlatego nie jest raportowana przez GUS. Powyższe dane potwierdzają, że w regionie w zasadzie nie występuje problem braku miejsc pracy dla mieszkańców. W tym kontekście trafność interwencji publicznej skierowanej na tworzenie nowych miejsc pracy przy wsparciu środków publicznych ocenić należy nisko.** Aktualnie w regionie nie ma bowiem istotnego problemu braku wystarczającej liczby miejsc pracy dla mieszkańców (choć oczywiście sytuacja na poszczególnych lokalnych rynkach pracy może być zróżnicowana). Pamiętać jednak należy, że zasadnicze założenia tej interwencji tworzone były w latach 2013-2015 (a nawet jeszcze znacznie wcześniej, gdyż wsparcie sektora ES w perspektywie finansowej 2014-2020 stanowi kontynuację podobnych działań podejmowanych w perspektywie finansowej 2007-2013), kiedy sytuacja na polskim i kujawsko-pomorskim rynku pracy była znacznie trudniejsza. **W świetle danych dotyczących przyczyn bierności zawodowej, znacznie istotniejszym wyzwaniem w obszarze polityki społecznej jest zapewnienie mieszkańcom wsparcia w postaci usług społecznych ułatwiających im godzenie ról zawodowych z rodzinnymi (np. usług opiekuńczych, które uwalniają pulę czasu wolnego dla opiekunów rodzinnych osób z niepełnosprawnościami, czy też usług opieki nad dziećmi do lat 3 i usług wychowania przedszkolnego, które ułatwiają wejście/powrót na rynek pracy rodziców małych dzieci, w tym w szczególności kobiet itd.). Oddziaływanie na aktywność zawodową osób z niepełnosprawnością/długotrwale chorych może z kolei przebiegać wielorako.** Przede wszystkim powinny być podejmowane działania o charakterze profilaktycznym, zmniejszające skalę problemu niepełnosprawności/długotrwałej choroby w przyszłości (np. programy profilaktyki zdrowotnej). Na osoby, które już teraz doświadczają

problemu niepełnosprawności/długotrwałej choroby oddziaływać można poprzez zapewnienie im usług w zakresie ochrony zdrowia (w tym zdrowia psychicznego) np. usług rehabilitacyjnych, które w pewnym stopniu mogą przywrócić zdolność do zatrudnienia/produktywność niektórych spośród tych osób. Ponadto, wdrażane powinny być różnego typu działania ukierunkowane bezpośrednio na zatrudnienie osób z niepełnosprawnością np. tworzenie miejsc pracy w zakładach aktywności zawodowej i/lub przedsiębiorstwach społecznych, wsparcie pracodawców ze wszystkich sektorów gospodarki w zakresie zatrudniania osób z niepełnosprawnością itd.

W tym kontekście warto zauważyć, że **choć wartość wskaźnika zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w badanym okresie istotnie wzrosła (z 22,7% w 2016 r. do 32,1% w 2022 r.), to nadal pozostaje na niezadowalającym poziomie**, pomimo tego, że wartość tego wskaźnika była w 2022 r. wyższa dla regionu niż dla całego kraju.

Tabela 12 Wskaźnik zatrudnienia (%) osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
POLSKA	21,2%	23,8%	23,7%	24,4%	25,8%	28,8%	30,1%
KUJAWSKO-POMORSKIE	22,7%	24,6%	23,1%	21,4%	23,3%	26,2%	32,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Stopa bezrobocia rejestrowanego województwa kujawsko-pomorskiego spada, z pominięciem roku 2020. Od tego czasu jednak z roku na rok wskaźnik ten ma coraz niższą wartość. W 2022 roku najwyższą stopę bezrobocia rejestrowanego odnotowano w powiecie radziejowskim (17,3%), włocławskim (14,8%) oraz lipnowskim (13,9%), zaś najniższą w Bydgoszczy (2,2%). Stopa bezrobocia rejestrowanego jest niższa w miastach na prawach powiatów. Co zrozumiałe, stopa bezrobocia rejestrowanego jest znacznie wyższa niż stopa bezrobocia szacowana na podstawie BAEL. Wynika to z faktu rejestrowania się jako bezrobotne także osób *de facto* biernych zawodowo lub pracujących w szarej strefie. Stopa bezrobocia rejestrowanego oraz liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych może być jednak traktowana jako wskaźnik obrazujący różnicowanie w zakresie sytuacji na rynku pracy w poszczególnych powiatach czy regionach.

Tabela 13 Stopa bezrobocia rejestrowanego (%) w Polsce, w województwie kujawsko-pomorskim i w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
POLSKA	8,2	6,6	5,8	5,2	6,3	5,8	5,2
KUJAWSKO-POMORSKIE	12,0	9,9	8,8	7,9	9,0	8,1	7,4
Powiat aleksandrowski	16,9	14,2	12,9	12,2	14,8	13,5	12,1
Powiat brodnicki	9,8	7,7	7,2	7,0	8,4	6,7	7,1
Powiat bydgoski	7,8	6,4	5,5	4,1	5,2	3,9	3,4
Powiat chełmiński	15,7	13,8	12,6	11,8	13,2	12,8	12,9
Powiat golubsko-dobrzyński	13,5	11,0	10,2	10,0	11,9	12,1	11,3
Powiat grudziądzki	16,5	14,2	13,4	10,6	12,3	13,4	12,1
Powiat inowrocławski	16,9	14,4	12,6	11,0	12,7	12,4	10,5
Powiat lipnowski	21,7	17,8	17,0	15,5	15,9	15,6	13,9
Powiat mogileński	13,9	11,5	10,7	9,8	10,7	10,6	10,1
Powiat nakielski	15,7	13,1	11,7	10,5	12,8	11,6	10,9
Powiat radziejowski	20,5	18,4	16,6	16,6	16,2	18,7	17,3
Powiat rypiński	13,8	11,8	11,6	9,9	10,5	10,5	9,5
Powiat sępoleński	17,1	14,2	12,5	11,6	12,3	11,5	11,1
Powiat świecki	10,3	8,5	7,5	7,0	7,2	6,5	6,5
Powiat toruński	13,7	12,3	11,0	9,4	10,5	10,6	9,2
Powiat tucholski	14,9	12,5	11,0	9,7	11,0	10,6	10,1
Powiat wąbrzeski	16,7	13,6	12,0	11,5	13,0	11,7	11,6
Powiat włocławski	22,0	18,5	15,6	13,9	14,6	16,0	14,8
Powiat żniński	15,5	12,2	10,6	9,4	10,2	9,7	9,0
Powiat m. Bydgoszcz	4,8	3,9	3,6	2,9	3,6	2,5	2,2
Powiat m. Grudziądz	13,0	10,6	9,2	8,4	11,7	11,5	9,9
Powiat m. Toruń	6,1	5,2	4,7	4,1	4,7	4,0	3,5
Powiat m. Włocławek	16,4	12,8	10,7	9,3	10,9	8,7	8,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pomoc społeczna

Natężenie korzystania z pomocy społecznej w województwie kujawsko-pomorskim jest znacznie wyższe niż w całej Polsce. **Zaobserwować można jednak bardzo dynamiczny spadek liczby osób korzystających z pomocy społecznej w analizowanym okresie.**

Tabela 14 Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej⁶ w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2021

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.
POLSKA	6,5%	5,7%	5,1%	4,6%	4,2%	3,7%
KUJAWSKO-POMORSKIE	8,8%	8,0%	7,2%	6,6%	6,0%	5,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 15 Osoby, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej na 10 tys. ludności w latach 2016-2021 w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.
POLSKA	417,6	373,1	339,7	314,0	288,3	256,6
KUJAWSKO-POMORSKIE	585,0	534,5	486,3	447,0	419,2	374,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

---

⁶ Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej to udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem.

5. Wyniki badania klientów OWES

5.1. Klienci indywidualni – osoby, które podjęły zatrudnienie w PS

5.1.1. Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych

Jak wynika z danych pozyskanych od OWES, łącznie w okresie realizacji projektów w ramach RPO WK-P 2014-2020, Poddziałania 9.4.1 Rozwój podmiotów sektora ekonomii społecznej, od początku ich realizacji do 31.12.2022 r. w przedsiębiorstwach społecznych utworzono łącznie **784 miejsca pracy** dzięki wsparciu w postaci dotacji na utworzenie nowego miejsca pracy udzielonych przedsiębiorstwom społecznym przez OWES.

Oprócz tego, OWES przekazały dane 117 osób, które zastąpiły pierwotnie zatrudnionych pracowników PS w okresie trwałości nowoutworzonego miejsca pracy.

Prawie 70% miejsc pracy w PS utworzonych dzięki wsparciu dotacyjnemu OWES powstało w nowozakładanych (inkubowanych przez OWES) przedsiębiorstwach społecznych, a nieco ponad 30% - w już istniejących. **Świadczy to o wciąż słabo rozwiniętym sektorze przedsiębiorstw społecznych w regionie - tworzenie nowych miejsc pracy wymagało najczęściej utworzenia nowego PS.**

Liczba utworzonych miejsc pracy jest dość równomiernie rozłożona pomiędzy poszczególne OWES. Najwięcej dotacji na przyznanie nowych miejsc pracy w PS udzielił OWES GINEKA (228 miejsc pracy – 29,1% spośród wszystkich utworzonych w województwie kujawsko-pomorskim), następnie OWES ECWM (209 - 26,7%), OWES TŁOK (175 – 22,3%) oraz OWES FEK (172 - 21,9%).

Tabela 16 Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych dzięki wsparciu OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES

	Liczba	Procent
ECWM	209	26,7%
FEK	172	21,9%
GINEKA	228	29,1%
TŁOK	175	22,3%
Ogółem	784	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Warto zauważyć, że w tym samym okresie, w latach 2016-2021 (a więc bez uwzględnienia 2022 roku) w województwie kujawsko-pomorskim powstało łącznie 148,7 tys. nowych miejsc pracy (dane GUS). Zakładając, że w 2022 r. utrzymała się średnia w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy z lat 2016-2021, **łącznie w analizowanym okresie powstało w regionie 173,5 tys. nowych miejsc pracy. Miejsca pracy powstałe w PS dzięki wsparciu OWES to**

zatem łącznie zaledwie 0,45% wszystkich nowych miejsc pracy powstałych w regionie w analizowanym okresie. Wpływ analizowanej interwencji publicznej na regionalny rynek pracy jest zatem w praktyce bardzo słaby.

5.1.2. Rozkład terytorialny miejsc pracy powstałych w przedsiębiorstwach społecznych

Poniżej przedstawiono rozkład miejsca zamieszkania (wg powiatów) osób, które zajęły miejsca pracy utworzone w przedsiębiorstwach społecznych. W tabeli podano także informację o aktualnej (stan na 2022 r.) stopie bezrobocia rejestrowanego w poszczególnych powiatach, którą uznać można za wskaźnik obrazujący sytuację na lokalnym (powiatowym) rynku pracy (im wyższa stopa bezrobocia rejestrowanego, tym trudniejsza sytuacja na lokalnym rynku pracy w powiecie). Oprócz tego, w tabeli zawarto informację o średniorocznej liczbie osób bezrobotnych zarejestrowanych w PUP w latach 2016-2022. Takie zestawienie danych pozwala ocenić, czy miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych tworzone są w tych obszarach województwa kujawsko-pomorskiego, w których występują największe trudności ze znalezieniem zatrudnienia.

Tabela 17 Zestawienie danych na temat liczby miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych w latach 2016-2022 w poszczególnych powiatach oraz danych na temat powiatowych rynków pracy

Nazwa powiatu	Stopa bezrobocia rejestrowanego 2022 r.	Miejsce w rankingu powiatów o największej stopie bezrobocia w regionie	Liczba nowych miejsc pracy utworzonych w PS dla mieszkańców powiatu	Odsetek miejsc pracy utworzonych w PS w danym powiecie	Miejsce w rankingu powiatów o największej liczbie utworzonych miejsc pracy w PS	Średnia liczba bezrobotnych zarejestrowanych w PUP dla lat 2016-2022	Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych w PUP w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych zarejestrowanych w regionie	Miejsce w rankingu powiatów o największej liczbie bezrobotnych zarejestrowanych
aleksandrowski	12,1%	6	11	1,40%	21	2 624	3,61%	12
brodnicki	7,1%	19	23	2,93%	11	2 350	3,23%	14
bydgoski	3,4%	22	32	4,08%	6	2 173	2,99%	16
chełmiński	12,9%	4	19	2,42%	14	2 244	3,09%	15
golubsko-dobrzyński	11,3%	8	51	6,51%	4	2 034	2,80%	18
grudziądzki	12,1%	5	15	1,91%	16	1 900	2,62%	19
inowrocławski	10,5%	11	90	11,48%	3	7 657	10,54%	1
lipnowski	13,9%	3	15	1,91%	17	3 727	5,13%	7
m. Bydgoszcz	2,2%	23	134	17,09%	1	5 555	7,64%	2
m. Grudziądz	9,9%	14	21	2,68%	13	3 605	4,96%	8
m. Toruń	3,5%	21	127	16,20%	2	4 304	5,92%	5
m. Włocławek	8,1%	18	27	3,44%	8	5 041	6,94%	4
mogileński	10,1%	13	12	1,53%	19	1 830	2,52%	21
nakielski	10,9%	10	4	0,51%	23	3 397	4,68%	9

Nazwa powiatu	Stopa bezrobocia rejestrowanego 2022 r.	Miejsce w rankingu powiatów o największej stopie bezrobocia w regionie	Liczba nowych miejsc pracy utworzonych w PS dla mieszkańców powiatu	Odsetek miejsc pracy utworzonych w PS w danym powiecie	Miejsce w rankingu powiatów o największej liczbie utworzonych miejsc pracy w PS	Średnia liczba bezrobotnych zarejestrowanych w PUP dla lat 2016-2022	Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych w PUP w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych zarejestrowanych w regionie	Miejsce w rankingu powiatów o największej liczbie bezrobotnych zarejestrowanych
radziejowski	17,3%	1	9	1,15%	22	2 633	3,62%	11
rypiński	9,5%	15	15	1,91%	18	1 757	2,42%	22
sępoleński	11,1%	9	17	2,17%	15	1 879	2,59%	20
świecki	6,5%	20	25	3,19%	9	2 573	3,54%	13
toruński	9,2%	16	45	5,74%	5	3 760	5,18%	6
tucholski	10,1%	12	31	3,95%	7	2 039	2,81%	17
wąbrzeski	11,6%	7	25	3,19%	10	1 696	2,33%	23
włocławski	14,8%	2	22	2,81%	12	5 237	7,21%	3
żniński	9,0%	17	12	1,53%	20	2 642	3,64%	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES oraz danych GUS.

Współczynnik korelacji r-Pearsona pomiędzy zmiennymi „Średnia liczba bezrobotnych zarejestrowanych w PUP dla lat 2016-2022” oraz „Liczba miejsc pracy utworzonych w PS dla mieszkańców powiatu” wynosi 0,597, a więc obie zmienne są ze sobą dość silnie skorelowane. Oznacza to, że co do zasady, **liczba miejsc pracy tworzonych w PS w poszczególnych powiatach była proporcjonalna do liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych w PUP w tych powiatach**. Od tej zasady są jednak wyraźnie widocznie wyjątki. **Przed wszystkim ponadproporcjonalnie dużo (w stosunku do liczby bezrobotnych) miejsc pracy w PS powstało dla mieszkańców dwóch największych miast regionu: Bydgoszczy i Torunia**. Mieszkańcy Bydgoszczy zajęli aż 17,09% miejsc pracy utworzonych w PS w regionie, podczas gdy liczba bezrobotni mieszkańcy Bydgoszczy stanowili zaledwie 7,64% bezrobotnych mieszkańców regionu w analizowanym okresie. Dla Torunia proporcja ta jest jeszcze bardziej zaburzona (16,20% - 5,92%). Ponadproporcjonalnie dużo miejsc pracy w PS zajęli także mieszkańcy powiatów bydgoskiego i – w bardzo niewielkim stopniu - toruńskiego. Oznacza to, że **w dużym stopniu miejsca pracy w PS tworzone były w aglomeracjach bydgoskiej i toruńskiej, a więc na obszarach regionu najlepiej rozwiniętych gospodarczo, w których problem bezrobocia/braku dostępu do miejsc pracy jest marginalny**. Co więcej, statystyczna analiza danych wykazała, że nie występuje dość silna, istotna statystycznie korelacja ujemna pomiędzy stopą bezrobocia rejestrowanego w danym powiecie w 2022 r., a odsetkiem miejsc pracy utworzonych w PS w danym powiecie (współczynnik korelacji r-Pearsona pomiędzy tymi zmiennymi wynosi - 0,615). Oznacza to, że ponadproporcjonalnie dużo miejsc pracy w PS zajmują mieszkańcy powiatów o relatywnie najlepszej sytuacji na rynku pracy. **Analizowana interwencja publiczna nie przyczyniła się zatem do zniwelowania nierówności wewnątrz województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie dostępu do miejsc pracy, a nawet je pogłębiła, przede wszystkim na korzyść mieszkańców aglomeracji toruńskiej i bydgoskiej**. Zjawisko to ocenić należy po pierwsze negatywnie, po drugie - jako niezgodne z założeniami Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020, w którym zwracano uwagę na konieczność ukierunkowania inwestycji w obszarze ES na obszary znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji w regionie. Tworzenie przedsiębiorstw społecznych/miejsc pracy w PS, zgodnie z założeniami Programu, mogło być impulsem dla rozwoju gospodarki lokalnej na tych obszarach. W praktyce takich impulsów na lokalnych rynkach pracy w analizowanym okresie było relatywnie niewiele.

5.1.3. Wsparcie dla klientów indywidualnych OWES

Oprócz wsparcia w postaci dotacji na utworzenie nowego miejsca pracy w przedsiębiorstwie społecznym, klienci indywidualni OWES korzystali powszechnie także z wsparcia pomostowego finansowego, które było przeznaczone na częściowe sfinansowanie kosztów ich zatrudnienia w PS. Większość z nich (niespełna 2/3) korzystała także ze szkoleń z zakresu ekonomii społecznej oraz szkoleń z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem społecznym.

Formy wsparcia często stosowane przez OWES wobec pracowników przedsiębiorstw społecznych to także doradztwo zawodowe (45,2%), mentoring/coaching (27,4%) oraz usługi reintegracyjne (26,4%).

Z wsparcia psychologicznego organizowanego przez OWES korzystało 17,7% klientów indywidualnych.

Warto zwrócić uwagę także na relatywnie niski udział pracowników PS, którzy otrzymali wsparcie w postaci kursów zawodowych (jedynie 15,5%). Można więc założyć, że rozpoczynając pracę w PS ich kompetencje/kwalifikacje zawodowe były na odpowiednim poziomie (lub też OWES nie oferowały tego typu wsparcia pomimo potrzeb w tym zakresie). Hipoteza ta została zweryfikowana w toku badań z klientami indywidualnymi OWES.

Tabela 18 Formy wsparcia, które otrzymali klienci indywidualni OWES

	Ogółem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
dotacja na założenie/ przystąpienie/ zatrudnienie w przedsiębiorstwie społecznym (osoba zajęła miejsce pracy, na które przyznano dotacje)	898	99,6%	285	98,6%	196	100,0%	228	100,0%	189	100,0%
wsparcie pomostowe (finansowe) na miejsce pracy, które zajęła osoba	891	98,8%	289	100,0%	186	94,9%	227	99,6%	189	100,0%
udział w szkoleniu z zakresu ES, przedsiębiorczości społecznej (specyfika PS, tworzenie PS, prowadzenie PS, aspekty prawne, finansowe, rachunkowe działalności PS itp.)	563	62,4%	59	20,4%	189	96,4%	228	100,0%	87	46,0%
udział w szkoleniu z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	567	62,9%	73	25,3%	189	96,4%	218	95,6%	87	46,0%
udział w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	170	18,8%	70	24,2%	93	47,4%	0	0,0%	7	3,7%
udział w wizytach studyjnych w już funkcjonujących przedsiębiorstwach społecznych	104	11,5%	97	33,6%	1	0,5%	0	0,0%	6	3,2%
udział w kursach zawodowych	140	15,5%	110	38,1%	0	0,0%	13	5,7%	17	9,0%
doradztwo zawodowe	408	45,2%	92	31,8%	127	64,8%	0	0,0%	189	100,0%
wsparcie psychologiczne	160	17,7%	93	32,2%	58	29,6%	0	0,0%	9	4,8%
udział w warsztatach motywacyjnych/ integracyjnych	84	9,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	84	44,4%
usługi reintegracyjne	238	26,4%	8	2,8%	108	55,1%	0	0,0%	122	64,6%
mentoring/coaching	247	27,4%	79	27,3%	0	0,0%	100	43,9%	68	36,0%
doradztwo biznesowe, specjalistyczne, warsztaty przed założeniem PS itp. (formy wsparcia ukierunkowane na rozwój PS)	30	3,3%	2	0,7%	25	12,8%	0	0,0%	3	1,6%
inne	2	0,2%	1	0,3%	0	0,0%	0	0,0%	1	0,5%
liczba osób, które podjęły zatrudnienie w PS (razem z osobami, które zastąpiły pierwotnie zatrudnionych)	902	-	289	-	196	-	228	-	189	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.1.4. Charakterystyka klientów indywidualnych OWES

Wsparcie w postaci tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dedykowane jest osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym. By utworzyć miejsce pracy w PS przy wsparciu w postaci dotacji, konieczne jest, by pracę na nim podjęła osoba przynajmniej formalnie spełniająca przesłanki wykluczenia społecznego. Warunki te ulegały zmianie w okresie wdrażania analizowanych projektów. Przykładowo, w okresie wdrażania projektów dopuszczono możliwość tworzenia miejsc pracy dla osób krótkotrwale bezrobotnych, co pierwotnie nie było możliwe.

Jest wiele różnych przesłanek wykluczenia społecznego. OWES poproszono o wskazanie, w odniesieniu do każdej osoby, która zajęła miejsce pracy w przedsiębiorstwie społecznym powstałe przy wsparciu OWES, czy te osoby, przystępując do projektu OWES/rozpoczynając pracę w przedsiębiorstwie społecznym, spełniały określone przesłanki. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 19 Struktura osób, które podjęły pracę w przedsiębiorstwach społecznych pod kątem wybranych przesłanek wykluczenia społecznego

	Ogółem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
osoba długotrwale bezrobotna	276	30,6%	33	11,4%	59	30,1%	34	14,9%	150	79,4%
osoba bierna zawodowo	115	12,7%	34	11,8%	51	26,0%	11	4,8%	19	10,1%
osoba z orzeczeniem o niepełnosprawności	242	26,8%	89	30,8%	42	21,4%	54	23,7%	57	30,2%
osoba korzystająca z PO PŻ	93	10,3%	16	5,5%	0	0,0%	76	33,3%	1	0,5%
osoba wychodząca z uzależnienia	17	1,9%	15	5,2%	1	0,5%	1	0,4%	0	0,0%
osoba korzystająca z wsparcia OPS	78	8,6%	28	9,7%	40	20,4%	1	0,4%	9	4,8%
osoba bezdomna/ wychodząca z bezdomności	18	2,0%	8	2,8%	0	0,0%	10	4,4%	0	0,0%
osoba wychodząca z zakładu karnego	2	0,2%	2	0,7%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
uchodźca	7	0,8%	1	0,3%	0	0,0%	4	1,8%	2	1,1%
osoba wychodząca z podmiotów reintegracyjnych (KIS/CIS/WTZ/ZAZ)	6	0,7%	1	0,3%	5	2,6%	0	0,0%	0	0,0%
osoba nie spełniająca żadnych z ww. przesłanek wykluczenia społecznego	273	30,3%	126	43,6%	71	36,2%	73	32,0%	3	1,6%
osoba spełniająca 1 spośród ww. przesłanek wykluczenia społecznego	434	48,1%	117	40,5%	62	31,6%	120	52,6%	135	71,4%
osoba spełniająca 2 spośród ww. przesłanek wykluczenia społecznego	171	19,0%	34	11,8%	53	27,0%	34	14,9%	50	26,5%
osoba spełniająca 3 spośród ww. przesłanek wykluczenia społecznego	18	2,0%	6	2,1%	10	5,1%	1	0,4%	1	0,5%
osoba spełniająca 4 spośród ww. przesłanek wykluczenia społecznego	6	0,7%	6	2,1%	0,0	0,0%	0,0	0,0%	0	0,0%
Liczba osób, które podjęły zatrudnienie w PS (razem z osobami, które zastąpiły pierwotnie zatrudnionych)	902	100,0%	289	100,0%	196	100,0%	228	100,0%	189	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Spośród analizowanych przesłanek wykluczenia społecznego, klientów indywidualnych OWES najczęściej dotyczyły dwie następujące: **długotrwałe bezrobocie** (30,6% spośród wszystkich osób, które podjęły pracę w PS) oraz **niepełnosprawność** (26,8%). Dość dużo było także osób **biernych zawodowo** (12,7%) **osób korzystających z PO PŻ** (10,3%) oraz **osób korzystających ze wsparcia OPS** (8,6%). Pozostałe czynniki wykluczenia społecznego dotyczyły znacznie mniejszej liczby osób podejmujących pracę w PS.

Aż 30,3% spośród wszystkich osób, które podjęły pracę w PS nie spełnia żadnej z analizowanych przesłanek wykluczenia społecznego. Jak wynika z informacji pozyskanych od OWES, były to przede wszystkim osoby bezrobotne (ale nie długotrwałe bezrobotne), a także - w znacznie mniejszej liczbie - m.in. osoby chorujące psychicznie bez orzeczenia o niepełnosprawności. 48,1% osób, które podjęły pracę w PS spełniało tylko jedną przesłankę wykluczenia społecznego, zaś 19,0% - równocześnie dwie spośród analizowanych przesłanek. Osób, które spełniały trzy lub cztery przesłanki wykluczenia społecznego było bardzo mało. **Należy także zwrócić uwagę na bardzo małą liczbę osób wychodzących z podmiotów reintegracyjnych (zaledwie sześć). Świadczy to o braku szerszej współpracy pomiędzy PES reintegracyjnymi, a PS w zakresie „przekazywania” uczestników KIS/CIS/WTZ/ZAZ do zatrudnienia w PS.**

Na podstawie zaprezentowanych w tabeli danych można przyjąć hipotezę, że pracę w PS w znacznej mierze podejmowały osoby, które nie są w skrajnie niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, a takie, które mogłyby podjąć pracę także poza sektorem przedsiębiorstw społecznych. Hipoteza ta została zweryfikowana w toku badań klientów indywidualnych OWES.

5.1.5. Wyniki badania ankietowego klientów indywidualnych OWES

5.1.5.1. *Próba badawcza*

W badaniu ankietowym osób, które podjęły pracę w przedsiębiorstwach społecznych (klienci indywidualni OWES) wzięły udział 174 osoby. Struktura próby ze względu na OWES, który udzielał wsparcia nieznacznie odbiega od struktury populacji, co wynika m.in. z faktu przekazania przez OWES danych niektórych klientów indywidualnych z opóźnieniem, co uniemożliwiło objęcie ich badaniem. W próbie badawczej było najwięcej uczestników projektów realizowanych przez OWES GINEKA (34,5%), następnie ECWM (28,2%), FEK (21,3%) oraz TŁOK (16,1%).

5.1.5.2. *Sposoby podjęcia zatrudnienia w PS*

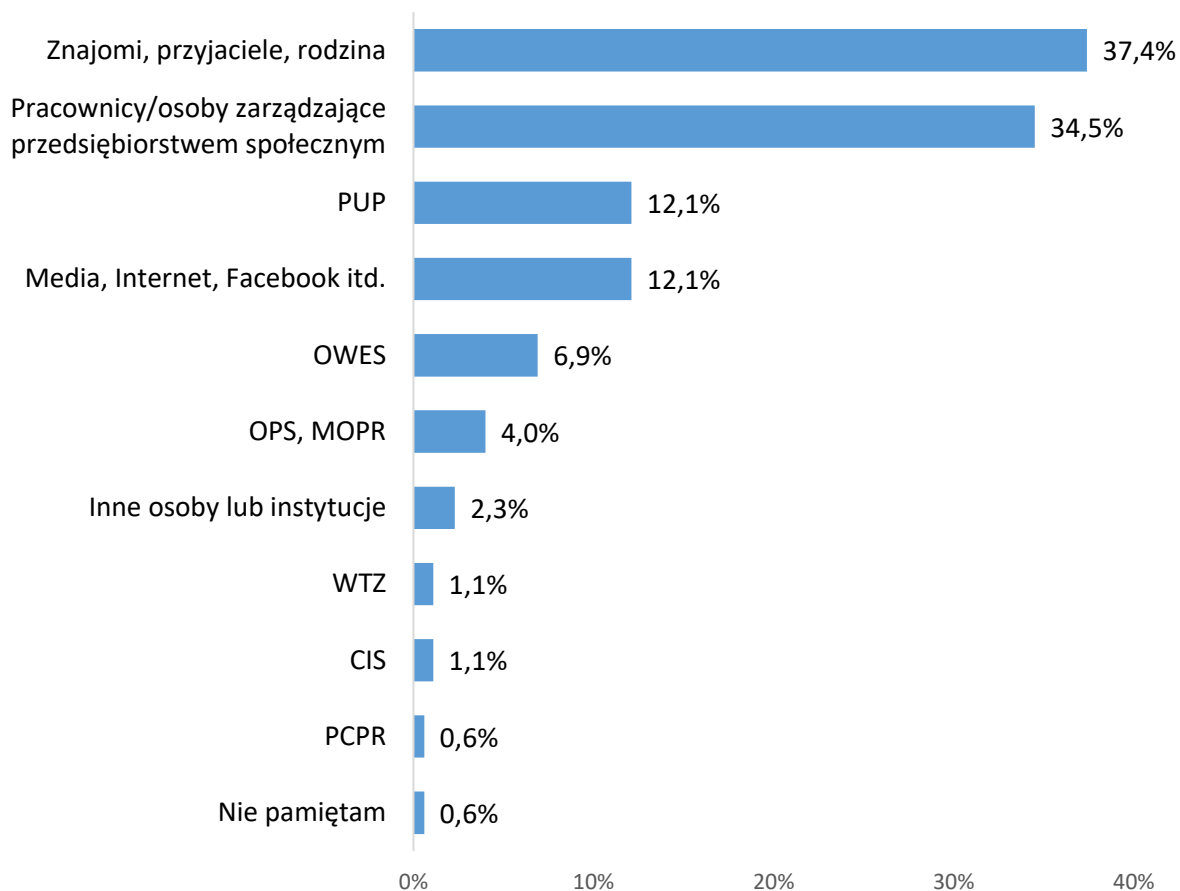
Osoby, które podjęły zatrudnienie w przedsiębiorstwach społecznych poproszono o deklarację, od kogo dowiedziały się o możliwości podjęcia zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym. Dwa zdecydowanie najpopularniejsze źródła informacji o możliwości podjęcia zatrudnienia w PS to znajomi/przyjaciele/rodzina (37,4% wskazań) oraz pracownicy/osoby zarządzające przedsiębiorstwem społecznym (34,5%). Na tej podstawie można wyciągnąć

wniosek, że **pracę w PS podejmują osoby, które posiadają przynajmniej minimalny kapitał społeczny rozumiany jako sieć kontaktów/powiązań z osobami tworzącymi przedsiębiorstwa społeczne i/lub osobami posiadającymi wiedzę o możliwości podjęcia zatrudnienia w tego typu podmiotach.** 12,1% badanych o możliwości podjęcia zatrudnienia w PS dowiedziało się z PUP (najwięcej w przypadku OWES TŁOK - 25% oraz OWES FEK - 16,2%) - były to zatem najprawdopodobniej osoby bezrobotne, aktywnie poszukujące pracy. Tytuł samo badanych o możliwości podjęcia pracy dowiedziało się z mediów/Internetu/Facebooka, a więc miejsc, w których przedsiębiorstwa społeczne publikowały ogłoszenia o poszukiwaniu pracowników. Stosowanie tego typu sposobów rekrutacji pracowników (nie różniącego się od praktyk stosowanych przez przedsiębiorstwa komercyjne) potwierdzili także przedstawiciele PS, którzy wzięli udział w badaniach jakościowych.

Bardzo mało osób, które podjęły pracę w PS dowiedziało się o takiej możliwości z jednostek organizacyjnych pomocy społecznej (OPS/MOPR, PCPR), czy też od instytucji dedykowanych osobom w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy takich jak CIS, KIS, WTZ i ZAZ. Relatywnie najwięcej wskazań na tego typu instytucje wystąpiło w przypadku klientów indywidualnych OWES FEK. Może to wskazywać na **brak wystarczającej współpracy pomiędzy jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej i PES reintegracyjnymi z OWES i PS.** Jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych, WTZ i ZAZ raczej nie są zainteresowane „przekazywaniem” swoich uczestników do pracy w przedsiębiorstwach społecznych m.in. z powodu braku motywacji finansowej do skutecznej aktywizacji zawodowej uczestników rozumianych jako ich wejście na rynek pracy i z powodu spodziewanych trudności z pozyskaniem nowych uczestników na ich miejsce (a w konsekwencji - zagrożenia utraty części dotacji przyznawanej na funkcjonowanie podmiotu zależnej od liczby uczestników). CIS z kolei częściej współpracują w zakresie aktywizacji zawodowej swoich uczestników z przedsiębiorstwami komercyjnymi.

Bezpośrednio od OWES o możliwości podjęcia zatrudnienia w PS dowiedziało się niespełna 7% badanych. Wynika to z przyjętego modelu pracy OWES, które starają się raczej współpracować z liderami społeczności lokalnych, a za ich pośrednictwem docierać do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Wykres 1 Źródła informacji pracowników przedsiębiorstw społecznych o możliwości podjęcia zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym

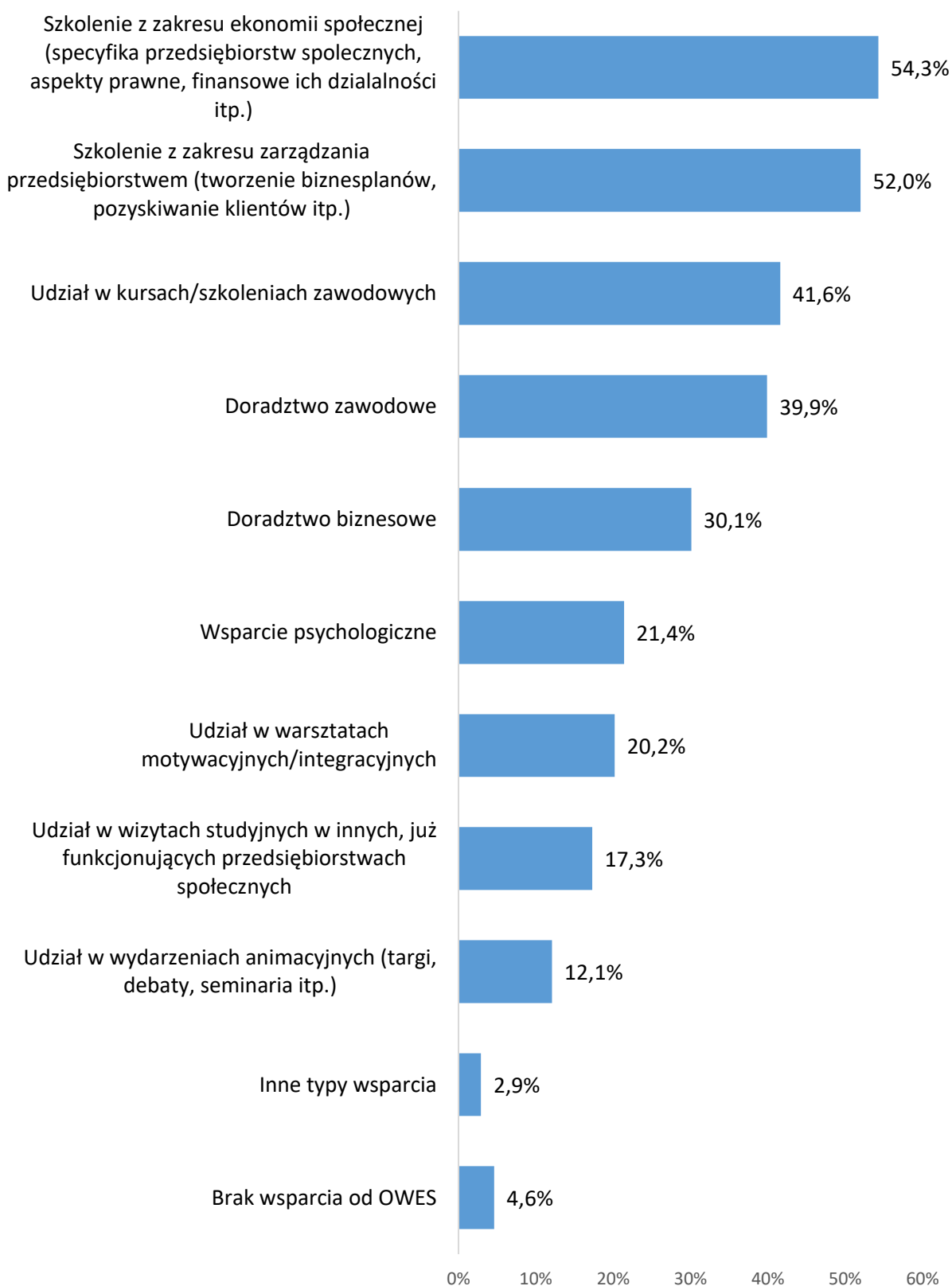

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

5.1.5.3. Ocena wsparcia otrzymanego od OWES

Badani klienci indywidualni projektów OWES deklarowali najczęściej, że rozpoczynając pracę w przedsiębiorstwie społecznym najczęściej otrzymywali od OWES wsparcie w formach takich jak: szkolenia z zakresu ekonomii społecznej (54% wskazań), szkolenia z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (52%), szkolenia/kursy zawodowe (42%) oraz doradztwo zawodowe (40%). Na doradztwo biznesowe wskazało 30% badanych. Znacznie rzadziej udzielane było wsparcie „miękkie” takie jak wsparcie psychologiczne oraz warsztaty motywacyjne/integracyjne (po ok. 20% wskazań). Niecałe 5% badanych wskazało, że w ogóle nie otrzymało wsparcia od OWES.

Wykres 2 Formy wsparcia otrzymane przez klientów indywidualnych OWES objętych badaniem ankietowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Badanych poproszono o ocenę przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia, które otrzymali od OWES. Ocenę dokonywali na skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 20 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez klientów indywidualnych OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

	Ogółem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
Szkolenie z zakresu ekonomii społecznej (specyfika przedsiębiorstw społecznych, aspekty prawne, finansowe ich działalności itp.)	4,04	4,17	4,20	3,92	3,92
Szkolenie z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	4,09	4,38	4,42	3,92	3,58
Udział w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.)	4,14	3,89	4,25	5,00	4,00
Udział w wizytach studyjnych w innych, już funkcjonujących przedsiębiorstwach społecznych	3,90	3,92	4,83	3,38	3,33
Udział w kursach/szkoleniach zawodowych	4,47	4,50	4,35	4,40	4,88
Doradztwo zawodowe	4,19	4,58	4,28	4,00	4,06
Wsparcie psychologiczne	4,49	4,44	4,70	4,31	4,60
Udział w warsztatach motywacyjnych/integracyjnych	4,46	4,20	4,69	4,46	4,00
Doradztwo biznesowe	4,13	3,90	4,38	4,06	4,13

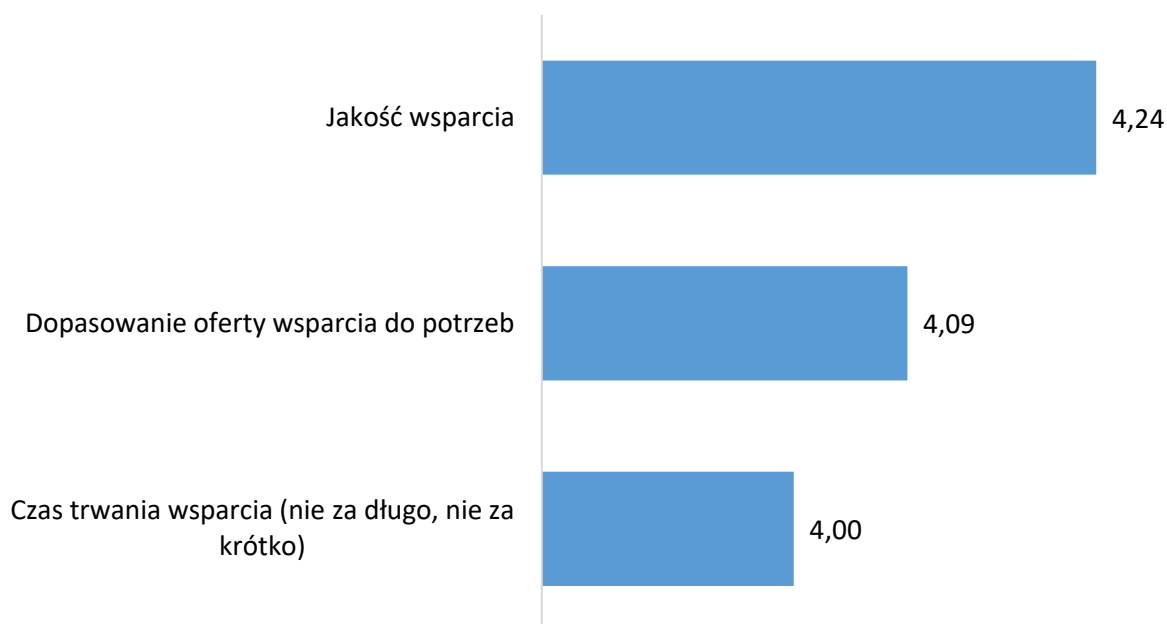
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Użyteczność wsparcia otrzymanego przez klientów indywidualnych OWES ocenić należy wysoko. Co ciekawe, za najbardziej użyteczne formy wsparcia pracownicy PS uznają te, które były udzielane relatywnie rzadko przez OWES, a więc wsparcie psychologiczne (średnia ocen 4,49) oraz warsztaty motywacyjne/integracyjne (4,46). Wysoko oceniono także użyteczność wsparcia w postaci kursów/szkoleń zawodowych (4,47). Użyteczność pozostałych form wsparcia również oceniono raczej wysoko (średnie ocen ok. 4,0). Relatywnie najslabiej, choć również dość wysoko, oceniono użyteczność wizyt studyjnych w innych, już funkcjonujących przedsiębiorstwach społecznych. **Na podstawie powyższych wyników zasadne jest zwiększenie skali podejmowanych działań w zakresie reintegracji społecznej (przyszłych) pracowników przedsiębiorstw społecznych - wyraźnie widać, że są to oczekiwane, przydatne formy wsparcia dla pracowników PS spośród których niektórzy borykają się z problemami/trudnościami natury psychicznej.**

Nie zaobserwowano większych różnic w ocenie poszczególnych form wsparcia przez klientów indywidualnych poszczególnych OWES.

Klientów indywidualnych poproszono także o ocenę wsparcia otrzymanego od OWES w trzech wymiarach: jakość wsparcia, dopasowanie oferty wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestnika projektu oraz czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko). Oceny dokonano na skali od 1 (zdecydowanie źle) do 5 (zdecydowanie dobrze). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Wykres 3 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez klientów indywidualnych od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Jakość wsparcia oceniana jest w każdym z analizowanych wymiarów wysoko. Nieznacznie lepiej oceniany jest wymiar „jakość wsparcia” (średnia ocen 4,24), zaś nieco słabiej dopasowanie wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestnika (4,09) oraz czas trwania wsparcia (4,00). Nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic w ocenach wsparcia uzyskanego od poszczególnych OWES.

Choć na podstawie wyników badania ilościowego wsparcie od OWES dla klientów indywidualnych ocenić należy jako zasadniczo użyteczne, dopasowane do potrzeb uczestników i dobrej jakości, to jednak respondenci w odpowiedzi na pytania otwarte w kwestionariuszu oraz respondenci uczestniczących w wywiadach pogłębionych wskazywali także na problemy w zakresie funkcjonowania OWES:

- Brak wystarczającego wsparcia dla pracowników PS już po rozpoczęciu pracy w PS np. brak monitorowania warunków zatrudnienia, przestrzegania prawa pracy przez pracodawcę, brak reakcji na sygnały o nieprawidłowościach w PS,

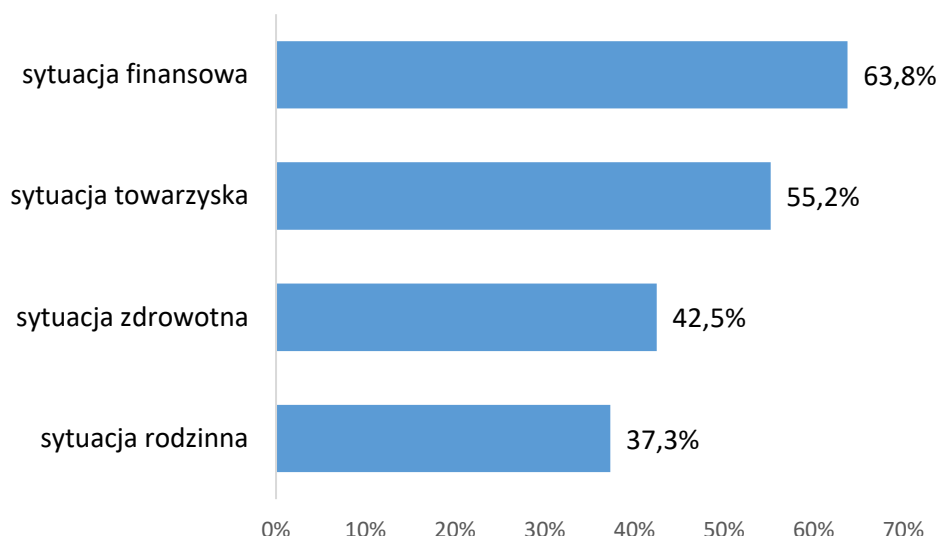
- Brak wystarczającej indywidualizacji wsparcia szkoleniowego/doradczego,
- Konieczność pogłębienia niektórych zagadnień poruszanych na szkoleniach np. w zakresie aspektów prawnych funkcjonowania sp. z o.o., prowadzenia księgowości PS,
- Brak wystarczającego przepływu informacji pomiędzy OWES a osobami, które podjęły zatrudnienie w PS, niedostateczne poinformowanie uczestników projektu o zakresie dostępnego wsparcia.

5.1.5.4. *Efekty wsparcia/efekty podjęcia zatrudnienia w PS*

Zgodnie z założoną teorią interwencji, zatrudnienie w przedsiębiorstwie społecznym traktować można jako instrument aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Tym niemniej, oprócz aktywizacji zawodowej, podjęcie pracy w PS może wpływać także inne sfery życia takie jak poprawienie sytuacji finansowej (poprzez osiągnięcie dochodów z pracy); poprawienie sytuacji zdrowotnej (np. w zakresie zdrowia psychicznego) poprzez zwiększenie aktywności, intensyfikację kontaktów interpersonalnych wynikających ze świadczenia pracy, ale także m.in. wskutek działań reintegracyjnych podejmowanych przez PS na rzecz pracowników; poprawienie sytuacji rodzinnej (polepszenie relacji z innymi ludźmi) i towarzyskiej (nawiązanie nowych znajomości poprawienie relacji z innymi ludźmi itd.).

Osoby, które podjęły pracę w PS zostały poproszone o ocenę, czy dzięki pracy w przedsiębiorstwie społecznym poprawiła się ich sytuacja w tych wymiarach. Wyniki badania przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 4 Odsetek klientów indywidualnych OWES, którzy zadeklarowali, że dzięki podjęciu pracy w PS poprawiła się ich sytuacja

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Co zrozumiałe, najczęściej osoby, które podjęły pracę w przedsiębiorstwie społecznym zauważyły pozytywny wpływ pracy w PS na ich sytuację finansową (64%). Poprawę sytuacji społecznej rozumianej jako liczba znajomych i/lub poprawa relacji z innymi ludźmi deklaruje 55% badanych. 42% badanych osób, które podjęły pracę w PS deklaruje poprawę sytuacji zdrowotnej, zaś 37% - rodzinnej. Brak jest statystycznie istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi OWES w zakresie obserwowanych efektów podjęcia zatrudnienia w PS.

Wyniki te ocenić należy jako zgodne z oczekiwaniami - potwierdzają tezę, że podejmowanie pracy zawodowej pozytywnie oddziałuje na sytuację materialną pracownika, ale także na inne sfery życia.

Wniosek ten został potwierdzony także w badaniach jakościowych z przedstawicielami PS i pracownikami PS. Potwierdziło się, że podjęcie pracy wpływa pozytywnie także na inne sfery funkcjonowania. Tym niemniej, siła tego wpływ jest zależna m.in. od charakteru wykonywanej pracy zawodowej. W jednym z przedsiębiorstw objętych badaniem, pracownicy w praktyce nie mieli, ze względu na charakter wykonywanej pracy, kontaktu między sobą (każdy pracował indywidualnie). W tym przypadku wpływ na funkcjonowanie społeczne i sytuację towarzyską pracowników był niższy. Niektórzy badani podkreślali także wagę przyjaznej atmosfery w pracy w PS, która – w ich opinii – była konsekwencją m.in. rekrutowania do przedsiębiorstw osób, które znały się już wcześniej.

Zauważyć należy, że ponad 1/3 badanych nie zadeklarowała poprawy sytuacji finansowej. Wiąże się to zapewne z faktem niskich wynagrodzeń w PS, a także z problemem zajmowania miejsc pracy w PS przez osoby, które bezpośrednio przed podjęciem zatrudnienia w PS były

aktywne zawodowo, osiągały dochody z pracy i nie doświadczaly większych problemów na rynku pracy.

5.1.5.5. Aktualna sytuacja na rynku pracy klientów indywidualnych OWES

52% badanych nadal pracuje w przedsiębiorstwie społecznym, zaś 48% - nie. **Na podstawie tych danych stabilność zatrudnienia w PS uznać można zatem za umiarkowaną.** Zauważyć można, że zdecydowanie najczęściej na miejscach pracy w przedsiębiorstwach społecznych pozostają pracownicy PS wspartych przez OWES TŁOK (79%). W przypadku pozostałych OWES jest to odpowiednio 53% (GINEKA), 49% (FEK) oraz 37% (ECWM). Wydaje się, że decydujący wpływ na niski poziom rotacji na stanowiskach pracy utworzonych w PS w subregionie grudziądzkim ma relatywnie najgorsza sytuacja na rynku pracy w tym subregionie - pracownicy PS mogą po prostu nie mieć zbyt wielu możliwości podjęcia zatrudnienia w swoim miejscu zamieszkania na lepszych warunkach niż w PS.

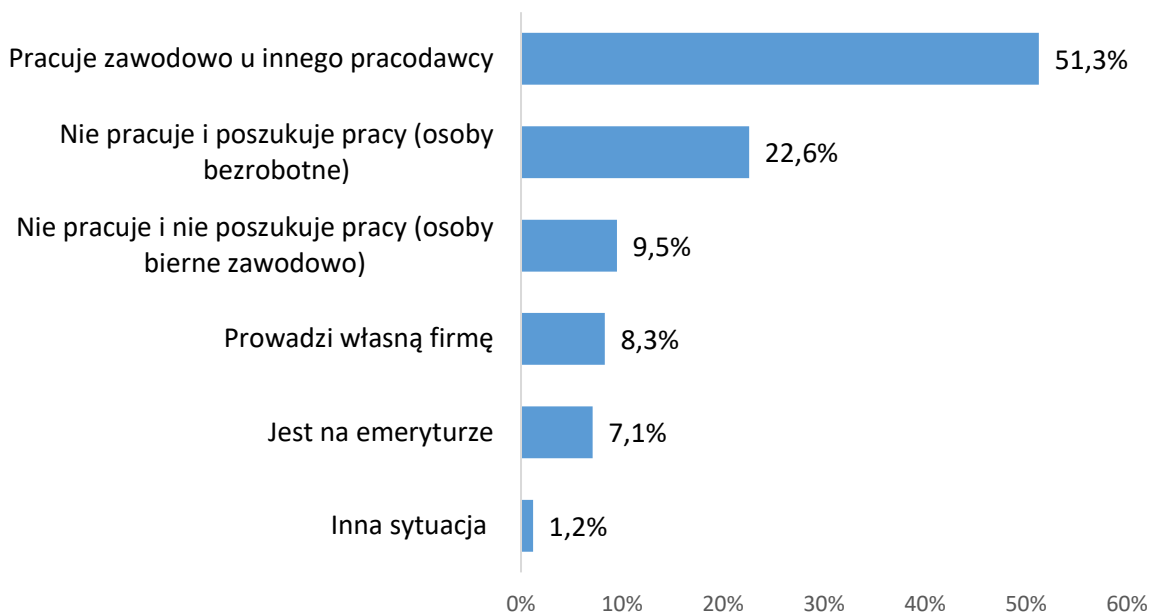
Tabela 21 Odsetek badanych klientów indywidualnych OWES nadal (w momencie realizacji badania) pracujących w przedsiębiorstwie społecznym

Ogółem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
51,7%	36,7%	48,6%	53,3%	78,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Spośród tych osób, które nie pracują już w przedsiębiorstwie społecznym ponad połowa (51%) pracuje u innych pracodawców, zaś 8% prowadzi własną działalność gospodarczą. Pozostali pozostają bez pracy - 23% deklaruje, że jest bezrobotna (nie pracuje i poszukuje pracy), 9% - bierna zawodowo (nie pracuje i nie poszukuje pracy) z powodu innego niż emerytura, zaś 7% jest na emeryturze. **Wynik ten, obrazujący trwałość interwencji w postaci zapewnienia miejsca pracy w przedsiębiorstwie społecznym w zakresie aktywizacji zawodowej, ocenić należy jako dość dobry - łącznie spośród osób, które podjęły zatrudnienie w PS pracuje 80% badanych (w przedsiębiorstwie społecznym lub w innym miejscu).**

Wykres 5 Sytuacja zawodowa klientów indywidualnych OWES, którzy nie pracują już w przedsiębiorstwie społecznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

5.1.5.6. Przyczyny odejść pracowników z przedsiębiorstw społecznych

Tych respondentów, którzy nie pracują już w PS poproszono o wskazanie przyczyn, dla których nie pracują już w przedsiębiorstwie społecznym. Można było wskazać kilka przyczyn odejścia z pracy w PS.

Wykres 6 Przyczyny zakończenia pracy w przedsiębiorstwie społecznym wskazywane przez byłych pracowników PS

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Powody odejścia z pracy w PS są zróżnicowane. Najczęściej wskazywano na **zbyt niskie wynagrodzenie** (27%), **likwidację miejsca pracy w PS** (25%), przy czym w ok. 10% przypadków respondenci wskazywali także na likwidację miejsca pracy z powodu pandemii COVID-19, **złe zarządzanie przedsiębiorstwem** (20%) oraz **konflikt z osobami zarządzającymi przedsiębiorstwem** (20%).

Na szczególną uwagę zasługuje przyczyna „nieprawidłowości w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa społecznego (łamanie prawa pracy, mobbing, oszustwa ze strony pracodawcy itd.)”. Na tego typu problemy wskazało 8% badanych spośród tych, którzy nie pracują już w PS.

Wyniki badania jakościowego pracowników i osób zarządzającymi przedsiębiorstwami społecznymi potwierdzają, że atrakcyjność miejsc pracy w PS jest raczej niska, nie odbiega od standardów mikroprzedsiębiorstw komercyjnych. Wyniki badania jakościowego potwierdzają zatem wnioski z badania ilościowego dotyczącego przyczyn odejść z pracy w PS (niskie wynagrodzenia, nieprofesjonalne zarządzanie przedsiębiorstwem itd.).

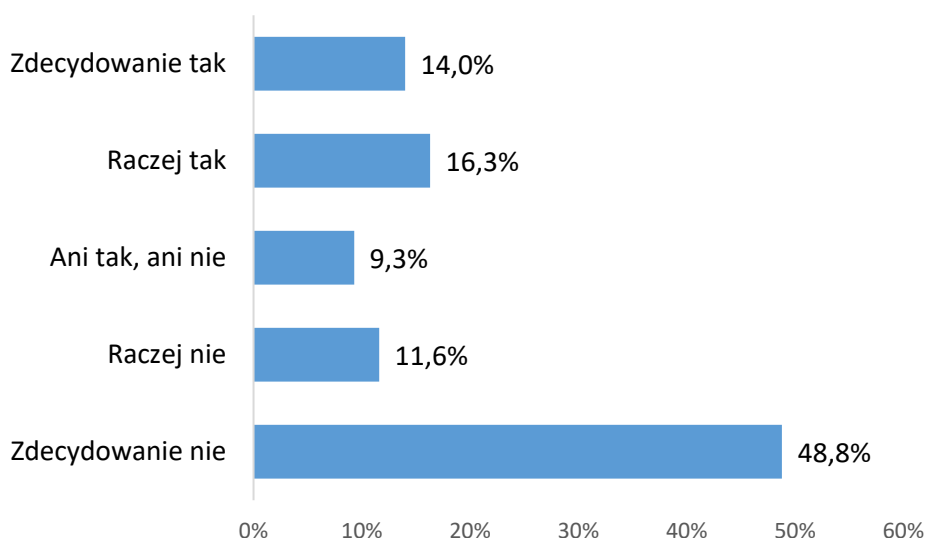
Dość istotną przyczyną zakończenia pracy w PS jest także **zły stan zdrowia pracowników**. Wydaje się, że fakt zatrudnienia z PS nie ułatwia istotnie, w stosunku do zatrudnienia w przedsiębiorstwach komercyjnych, uniknięcia wypadnięcia z rynku pracy z powodu złego stanu zdrowia. **Działania reintegracyjne w tym zakresie nie występują lub też są zbyt ubogie/nieskuteczne**. Na tę przyczynę odejść z pracy w PS zwracali też udział byli pracownicy PS objęci badaniem jakościowym.

5.1.5.7. Wykorzystanie doświadczeń z pracy w PS w dalszej karierze zawodowej

Żaden spośród tych byłych pracowników PS, którzy prowadzą aktualnie własną firmę (łącznie w próbie badawczej było siedem takich osób) nie stwierdził, że doświadczenie pracy w PS ułatwiło założenie i prowadzenie własnej firmy. **Nie można zatem stwierdzić, by zatrudnienie w PS było skutecznym mechanizmem rozwoju indywidualnej przedsiębiorczości.**

Jedynie 30% spośród tych byłych pracowników PS, którzy aktualnie pracują u innego pracodawcy zadeklarowało, że doświadczenie pracy w PS ułatwiło im znalezienie pracy u innego pracodawcy. Wynik ten ocenić należy jako raczej słaby, doświadczenie zawodowe (w tym to nabywane w PS) jest wszak jednym z najistotniejszych czynników sukcesu na rynku pracy. Wydaje się, że nabycie doświadczenia zawodowego w PS może być istotnym czynnikiem ułatwiającym wejście na w pełni otwarty rynek pracy jedynie w przypadku tych osób, które są rzeczywiście znacznie oddalone od rynku pracy (nigdy wcześniej nie pracowały zawodowo lub miały długą przerwę w pracy zawodowej). Takich osób było jednak w projektach OWES relatywnie niewiele. Wsparcie w postaci możliwości podjęcia pracy w PS kierowane było w znacznej mierze do osób, które nie były w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy. Potwierdzają to także wyniki badań jakościowych z pracownikami lub byłymi pracownikami PS.

Wykres 7 Deklaracje byłych pracowników przedsiębiorstw społecznych pracujących w momencie realizacji badania u innych pracodawców na temat tego, czy doświadczenie pracy w PS ułatwiło im znalezienie pracy u innego pracodawcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

5.1.5.8. Efekt jałowego biegu

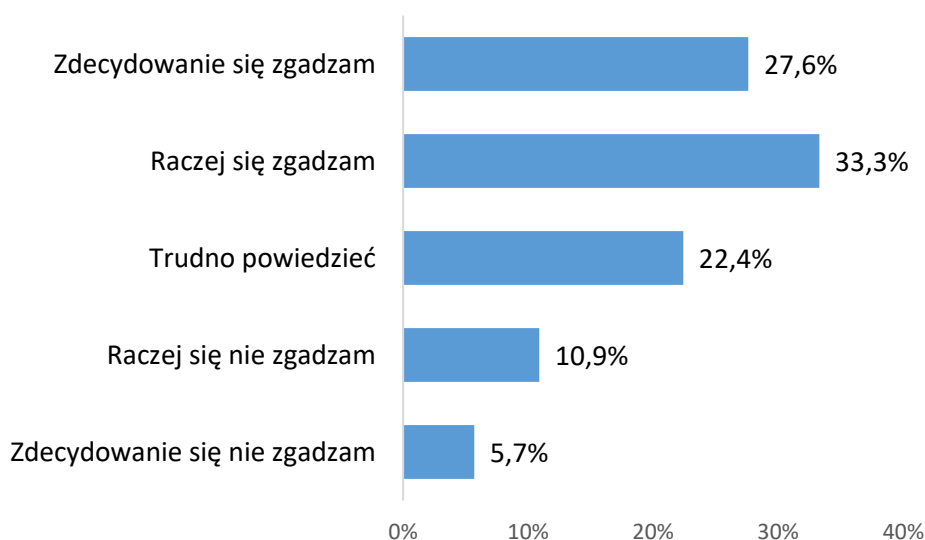
Tzw. efekt jałowego biegu (ang. *dead-weight loss*) polega na tym, że zamierzone cele zostałyby osiągnięte również bez realizacji interwencji publicznej. Im częściej występuje ten efekt, tym projekt ocenić należy niżej w kryterium trafności (interwencja publiczna jest wtedy niepotrzebna) oraz efektywności (ponoszenia wydatków publicznych na realizację projektu jest wtedy niepotrzebna). W celu zbadania skali wystąpienia efektu jałowego biegu poproszono klientów indywidualnych OWES, którzy podjęli pracę w przedsiębiorstwach społecznych o ocenę następującego twierdzenia: Podjąłem/podjęłam pracę w przedsiębiorstwie społecznym, ale bez większego problemu znalazł(a)bym pracę także w jakiejś innej, „zwykłej” firmie.

Aż 61% badanych zgodziło się z tym twierdzeniem. Tę grupę badanych uznać można jako osoby, które z pewnością nie są w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy i mogłyby podjąć (lub kontynuować) pracę bez wsparcia w postaci utworzenia dla nich miejsc pracy w PS. Jedynie 17% badanych nie zgodziło się z tym twierdzeniem - tę grupę uznać można jako tę, dla których wsparcie tego typu było trafne. 22% respondentów nie oceniło jednoznacznie twierdzenia (odpowiedź „trudno powiedzieć”). Nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic pomiędzy poszczególnymi OWES w tym zakresie. Skala efektu jałowego biegu jest zatem wysoka, co ocenić należy negatywnie.

W kontekście bardzo dobrej sytuacji na rynku pracy (niski poziom bezrobocia, dostępność miejsc pracy, problemy pracodawców ze znalezieniem pracowników) w regionie (choć

oczywiście sytuacja w tym zakresie jest zróżnicowana wewnątrz województwa) i **spodziewanej dalszej poprawy w tym zakresie** (w tym z uwagi na zaprezentowane w raporcie tendencje demograficzne - więcej ludzi odchodzi z rynku pracy niż na niego wchodzi, ujemne saldo migracyjne regionu – zjawiska te będą się pogłębiały w przyszłości) **należy poddać w wątpliwość zasadność interwencji publicznej ukierunkowanej na tworzenie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Tego typu interwencję publiczną można by ocenić jako trafną, jeżeli zajmowane byłyby one przez osoby w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy, które doświadczają poważnych trudności w znalezieniu zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Jak wynika z badania klientów indywidualnych OWES, takich osób było jednak relatywnie niewiele (17%).**

Wykres 8 Oceny twierdzenia „Podjąłem/podjęłam pracę w przedsiębiorstwie społecznym, ale bez większego problemu znalazł(a)bym pracę także w jakiejś innej, zwykłej firmie” dokonane przez klientów indywidualnych OWES

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES.

Badania jakościowe z osobami zarządzającymi oraz z pracownikami przedsiębiorstw społecznych pozwoliły potwierdzić wniosek wysnuty na podstawie badań ilościowych, że **miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych tworzonych dzięki wsparciu OWES zajmowane są także przez osoby, które nie są wykluczone z rynku pracy** tzn. mogłyby bez problemów podjąć pracę także na otwartym rynku pracy np. pełnosprawni mieszkańcy dużych miast z marginalnym problemem bezrobocia pozostający bez pracy niespełna miesiąc przed podjęciem zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym. W toku badań jakościowych zidentyfikowano przypadki takich osób, które początkowo nie miały nawet świadomości, że zatrudniają się w przedsiębiorstwie społecznym. Oferta pracy w PS dostępna była na portalach rekrutacyjnych. Osoba ta zdecydowała się na pracę w PS ze względu na to, że wydawała się ona atrakcyjna. W drugim podobnym przypadku zatrudnienie się w PS było

wynikiem znajomości towarzyskiej pracownika z właścicielem PS. Wedle relacji osoby badanej, w rzeczywistości warunki pracy i wynagrodzenie były znacznie gorsze niż zapowiadane w ogłoszeniu i na rozmowie rekrutacyjnej.

Co więcej, badania jakościowe pozwalają stwierdzić, że **występuje problem tworzenia dzięki wsparciu OWES przedsiębiorstw i miejsc pracy w przedsiębiorstwach, które jedynie formalnie są przedsiębiorstwami społecznymi, zaś w praktyce są przedsiębiorstwami komercyjnymi**, które korzystają ze wsparcia dedykowanego przedsiębiorstwom społecznym (w tym w szczególności z wsparcia finansowego). OWES nie posiadają skutecznych narzędzi weryfikacji, czy udzielają wsparcia przedsiębiorcy społecznemu, czy – w praktyce – przedsiębiorcy komercyjnemu. Doświadczenie i „wyczucie”, na którym mogą polegać OWES” okazuje się – jak wynika z badania – niewystarczające, by uniknąć wspierania tego typu podmiotów. Na podstawie zrealizowanych badań, w tym badań jakościowych, można przypuszczać, że w szczególności problem dotyczy podmiotów funkcjonujących w formie prawnej spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w tym w szczególności sp. z o.o., których właścicielami są przedsiębiorcy równolegle prowadzący firmy komercyjne.

W tego typu podmiotach (przedsiębiorstwach jedynie formalnie społecznych) relacje pomiędzy właścicielem firmy, a pracownikami oraz warunki pracy niczym nie różnią się od tych, które często występują w mikroprzedsiębiorstwach. Pracownicy nie otrzymują żadnego wsparcia w zakresie reintegracji, nie mają żadnego wpływu na zarządzanie przedsiębiorstwem itd. Jak pokazuje przykład jednego z pracowników takiego podmiotu, który wziął udział w badaniu jakościowym, brak wsparcia tego typu nie zapobiega przedwczesnemu wypadnięciu z rynku pracy np. z powodu choroby/niepełnosprawności (przedsiębiorstwo nie udzielało i nie ułatwiało korzystania z wsparcia potrzebnego temu pracownikowi np. wsparcia w zakresie usług rehabilitacyjnych). Problem ten występuje zresztą także w innych przedsiębiorstwach społecznych m.in. z powodu niechęci osób zarządzających PS, zorientowanych głównie na wypracowanie przychodów przedsiębiorstwa, do działań o charakterze reintegracyjnym angażujących czas i zasoby pracowników PS. Wydaje się, że znacznie skuteczniejszym sposobem zapobiegania problemowi wypadania z rynku pracy/problemowi bierności zawodowej jest zwiększanie dostępności usług społecznych (np. rehabilitacyjnych, opiekuńczych, usług transportu publicznego umożliwiającego dojazd do pracy itd.) niż tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób, które nie mają wystarczającego dostępu do tych usług.

W przypadku niektórych tego typu przedsiębiorstwach posiadających jedynie formalny status przedsiębiorstwa społecznego zidentyfikowano także ostre konflikty pomiędzy pracownikami, a właścicielami tych podmiotów m.in. dotyczące rozliczeń finansowych, łamania prawa pracy, mobbingu itd. W niektórych przypadkach konflikty rozwiązywane są na drodze sądowej.

5.2. Przedsiębiorstwa społeczne

5.2.1. Liczba i struktura przedsiębiorstw społecznych wspartych przez OWES

W analizowanym okresie (2016-2022) OWES udzieliły wsparcia 175 przedsiębiorstwom społecznym. Rozkład wspartych PS pomiędzy poszczególne OWES był równomierny.

Najwięcej PS wsparł OWES ECWM (47), następnie OWES TŁOK (46), OWES GINEKA (44) oraz OWES FEK (39).

Tabela 22 Liczba przedsiębiorstw społecznych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES

	Liczba	Procent
ECWM	47	26,7%
FEK	39	22,2%
GINEKA	44	25,0%
TŁOK	46	26,1%
Ogółem	176	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Jeśli chodzi o formę prawną PS wspartych przez OWES, to zdecydowanie dominują dwie: fundacja (35,2%) oraz spółka z ograniczoną odpowiedzialnością (30,1%). 15,9% wspartych PS ma formę prawną spółdzielni socjalnej osób prawnych, 8,0% - spółdzielni socjalnych osób fizycznych, zaś 9,7% - stowarzyszenia. Dwa wsparte podmioty (1,1%) to kościelne osoby prawne.

OWES FEK relatywnie częściej, w porównaniu do innych OWES, wspiera spółdzielnie socjalne osób prawnych, zaś OWES GINEKA - spółdzielnie socjalne osób fizycznych. Z kolei wśród PS wspieranych przez OWES ECWM zdecydowanie dominują fundacje.

Tabela 23 Struktura przedsiębiorstw społecznych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 ze względu na ich formę prawną

	Ogółem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Fundacja	62	35,2%	22	46,8%	11	28,2%	12	27,3%	17	37,0%
Sp. z o.o.	53	30,1%	12	25,5%	11	28,2%	15	34,1%	15	32,6%
Spółdzielnia socjalna osób prawnych	28	15,9%	8	17,0%	11	28,2%	6	13,6%	3	6,5%
Stowarzyszenie	17	9,7%	3	6,4%	4	10,3%	5	11,4%	5	10,9%
Spółdzielnia socjalna osób fizycznych	14	8,0%	2	4,3%	2	5,1%	6	13,6%	4	8,7%
Kościelna osoba prawna	2	1,1%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	2	4,3%
Ogółem	176	100,0%	47	100,0%	39	100,0%	44	100,0%	46	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Zdecydowana większość (144 - 81,8%) spośród przedsiębiorstw społecznych wspieranych przez OWES w analizowanym okresie to PS inkubowane przez OWES. Oznacza to, że w momencie rozpoczęcia analizowanej interwencji publicznej sektor przedsiębiorstw społecznych był słabo rozwinięty lub też przedsiębiorstwa społeczne powstałe przed 2016 r. nie korzystają z wsparcia OWES. Bardziej prawdopodobne wydaje się to pierwsze wyjaśnienie. Relatywnie najwięcej PS, które nie były inkubowane w ramach działań OWES, wspierał OWES GINEKA (29,5%) oraz OWES FEK (20,5%).

Tabela 24 Liczba PS wspartych przez OWES w latach 2016-2022, w tym PS inkubowanych przez OWES oraz PS funkcjonujących już wcześniej

	Ogółem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
Liczba wspartych PS, w tym:	176	47	39	44	46
- Liczba inkubowanych PS	144	42	31	31	40
- Liczba wspartych PS, które funkcjonowały już wcześniej	32	5	8	13	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.2.2. Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz nowopowstających (inkubowanych) PS

Prawie wszystkie (95,8%) inkubowane przedsiębiorstwa społeczne korzystały z wsparcia OWES w postaci dotacji na utworzenie miejsc pracy.

Najczęściej nowotworzone PS otrzymywały dotację na 5 nowych miejsc pracy (27,5% analizowanych przypadków) lub na 3 nowe miejsca pracy (25,4%). Więcej niż 5 miejsc pracy tworzono przy wsparciu dotacji jedynie w 16,7% przypadków inkubacji PS. **Średnio przy wsparciu w postaci dotacji przydzielonej przez OWES na etapie inkubacji tworzono 4,4 nowe miejsca pracy w PS.**

Średnia wartość dotacji dla przedsiębiorstwa społecznego na utworzenie nowych miejsc pracy na etapie inkubacji to nieco ponad **100 tys. zł**, co daje **ok. 23 tys. zł na jedno nowe miejsce pracy.**

Oprócz wsparcia w postaci dotacji, prawie wszystkie inkubowane PS (z wyjątkiem jednego podmiotu) tworzące nowe miejsca pracy otrzymały także wsparcie pomostowe finansowe. Wsparcie to pozwala na pokrycie części kosztów utrzymania miejsca pracy w PS. Średnio inkubowane PS otrzymało prawie **68 tys. zł wsparcia pomostowego finansowego, co daje niespełna 16 tys. zł na jedno nowe miejsce pracy w PS.**

Poza wsparciem finansowym, przedsiębiorstwa społeczne na etapie inkubacji otrzymywały także wsparcie usługowe od OWES. Formy wsparcia były bardzo zróżnicowane. Struktura form wsparcia otrzymanych przez PS na etapie inkubacji przedstawiona została w poniższej tabeli.

Tabela 25 Formy wsparcia pozafinansowego dla przedsiębiorstw społecznych inkubowanych przez OWES

	Razem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
Udział osób zakładających/rozpoczynających pracę w PS w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	59,6%	100,0%	20,0%	0,0%	100,0%
Udział osób zakładających/rozpoczynających pracę w PS w wizytach studyjnych	29,4%	92,9%	3,3%	0,0%	0,0%
Udział osób zakładających/rozpoczynających pracę w PS w szkoleniach z zakresu ES, przedsiębiorczości społecznej (specyfika PS, tworzenie PS, prowadzenie PS, aspekty prawne, finansowe, rachunkowe działalności PS itp.)	96,3%	92,9%	93,3%	100,0%	100,0%
Udział osób zakładających/rozpoczynających pracę w PS w szkoleniach z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	96,3%	92,9%	93,3%	100,0%	100,0%
Doradztwo w zakresie zakładania, rejestracji PS	97,1%	95,2%	93,3%	100,0%	100,0%
Kursy zawodowe dla osób rozpoczynających pracę w PS	30,1%	73,8%	26,7%	6,5%	0,0%
Doradztwo zawodowe dla osób rozpoczynających pracę w PS	57,4%	59,5%	66,7%	0,0%	100,0%
Wsparcie psychologiczne dla osób rozpoczynających pracę w PS	33,1%	64,3%	60,0%	0,0%	0,0%
Warsztaty motywacyjne/integracyjne dla osób rozpoczynających pracę w PS	25,0%	0,0%	3,3%	0,0%	100,0%
Doradztwo specjalistyczne	15,4%	0,0%	70,0%	0,0%	0,0%
Doradztwo biznesowe	14,0%	0,0%	63,3%	0,0%	0,0%
Mentoring/coaching	5,1%	0,0%	23,3%	0,0%	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Prawie wszystkie inkubowane PS otrzymały wsparcie w postaci doradztwa w zakresie zakładania/rejestracji PS, szkoleń z zakresu ES, przedsiębiorczości społecznej oraz szkoleń z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem. W prawie 60% przypadków rozpoczęcie funkcjonowania PS poprzedzone było udziałem osób zakładających/rozpoczynających pracę w PS w wydarzeniach animacyjnych w zakresie ekonomii społecznej. W prawie 60% przypadków inkubacji PS, osoby rozpoczynające pracę w PS otrzymały także wsparcie w postaci doradztwa zawodowego. W ok. 1/3 przypadków przedstawiciele inkubowanego PS otrzymali wsparcie psychologiczne, brali udział w wizytach studyjnych oraz w kursach zawodowych. W 1/4 przypadków inkubacji zrealizowane zostały warsztaty motywacyjne/integracyjne dla osób rozpoczynających pracę w PS.

OWES udzielały na etapie inkubacji także wsparcia w postaci doradztwa biznesowego i specjalistycznego oraz wsparcia mentora/coacha (wykazane jedynie przez OWES FEK, jednakże – jak wynika z danych dotyczących klientów indywidualnych OWES – wsparcie tego typu realizowane było przez wszystkie OWES).

5.2.3. Branże, w których działają przedsiębiorstwa społeczne

Struktura branżowa PS wspartych przez OWES jest bardzo zróżnicowana. Oprócz „standardowych” branż, kojarzonych z przedsiębiorstwami społecznymi takich jak gastronomia czy usługi komunalne, są przedsiębiorstwa społeczne działające w branżach wysokospecjalistycznych takich jak IT, pisanie projektów/doradztwo czy badania naukowe i prace rozwojowe w dziedzinie biotechnologii. **Bardzo poważne wątpliwości budzi, czy osoby pracujące w tego typu przedsiębiorstwach/we wskazanych branżach rzeczywiście można zdefiniować jako osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, które mają trudności na rynku pracy i potrzebują wsparcia w tym obszarze w postaci utworzenia dla nich miejsc pracy.**

Zaledwie 11/176 (6,2%) PS działa w branży pomocy społecznej/usług społecznych np. opiekuńczych. Przedsiębiorstwa społeczne nie są więc w stanie zniwelować luki w podaży tego typu usług w regionie.

5.2.4. Wybrane efekty wsparcia PS przez OWES w świetle danych przekazanych przez OWES

Trwałość przedsiębiorstw społecznych i trwałość zatrudnienia w PS

Zgodnie z danymi przekazanymi przez OWES, trwałość wspieranych przez nich przedsiębiorstw społecznych jest bardzo wysoka - funkcjonuje 163 ze 167 wspieranych przez nie PS (97,6%), zaś w przypadku 9 PS OWES nie podały informacji na temat funkcjonowania PS. Faktyczna trwałość PS jest jednak z pewnością nieco niższa. W badaniu ankietowym przedstawicieli PS zidentyfikowano 5 PS, które nie prowadzą już działalności (według deklaracji ich przedstawicieli), w tym 4 podmioty wskazane przez OWES jako nadal funkcjonujące. Tylko częściowo tę rozbieżność można wytłumaczyć różnicą w sytuacji PS, która mogła nastąpić pomiędzy 31.12.2022 r. (stan na ten dzień raportowały OWES), a majem 2023 r., kiedy przeprowadzono badanie ankietowe PS. Przedstawiciele OWES zgłaszali problem braku rozeznania co do sytuacji niektórych podmiotów, którym w przeszłości udzielili wsparcia (z powodu braku kontaktu ze strony tych podmiotów, czy ich niechęci do udzielania informacji). **Na podstawie badania ankietowego PS wartość wskaźnika trwałości tych podmiotów wynosi 87,8%, natomiast prawdopodobnie jest jeszcze niższa** (założyć można, że proporcjonalnie więcej osób reprezentujących podmioty już nieaktywne zignorowało zaproszenie do wypełnienia ankiety niż w przypadku przedstawicieli PS nadal funkcjonujących).

Problem braku danych na temat kondycji PS wspieranych w przeszłości przez OWES ujawnił się także przy pytaniach dotyczących stanu aktualnego (na 31.12.2022 r.) zatrudnienia w PS.

W aż 112 na 176 (63,6%) przypadków OWES nie miały takiej wiedzy. Informacje te są dostępne dla 64 PS (36,7%). W tych przypadkach, w których OWES podały informacje na temat stanu zatrudnienia, PS w 65,6% przypadków zatrudniały do 5 osób, przy czym najczęściej (25,0%) były to tylko 3 osoby. Są jednak także PS, które zatrudniają większą liczbę osób, w tym jedno PS zatrudniające 26 osób i jedno zatrudniające 27 osób. Średnia liczba osób zatrudnionych w PS to 5,6. **Na tej podstawie można powiedzieć, że PS co do zasady pozostają mikroprzedsiębiorstwami.**

Korzystanie przez PS ze zwrotnych i bezzwrotnych instrumentów finansowych

OWES poproszono o zadeklarowanie, czy wsparte przez nich OWES skorzystały, dzięki udzielonej przez OWES pomocy, z bezzwrotnych i zwrotnych instrumentów finansowych.

OWES zidentyfikowały 52 PS, które skorzystały z bezzwrotnych instrumentów finansowych (innych niż udzielanych przez same OWE) oraz 20 PS, które korzystały ze zwrotnych instrumentów finansowych. Należy jednak zaznaczyć, że OWES nie miały pełnej wiedzy w tym zakresie. Liczba PS, które korzystały z zewnętrznych instrumentów finansowych jest więc prawdopodobnie wyższa, co potwierdzają wyniki badania ankietowego przedstawicieli PS.

Aktywność PS w tym zakresie, jak również wsparcie OWES dla PS w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych ocenić należy pozytywnie.

5.2.5. Wyniki badania ankietowego przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych

5.2.5.1. *Próba badawcza*

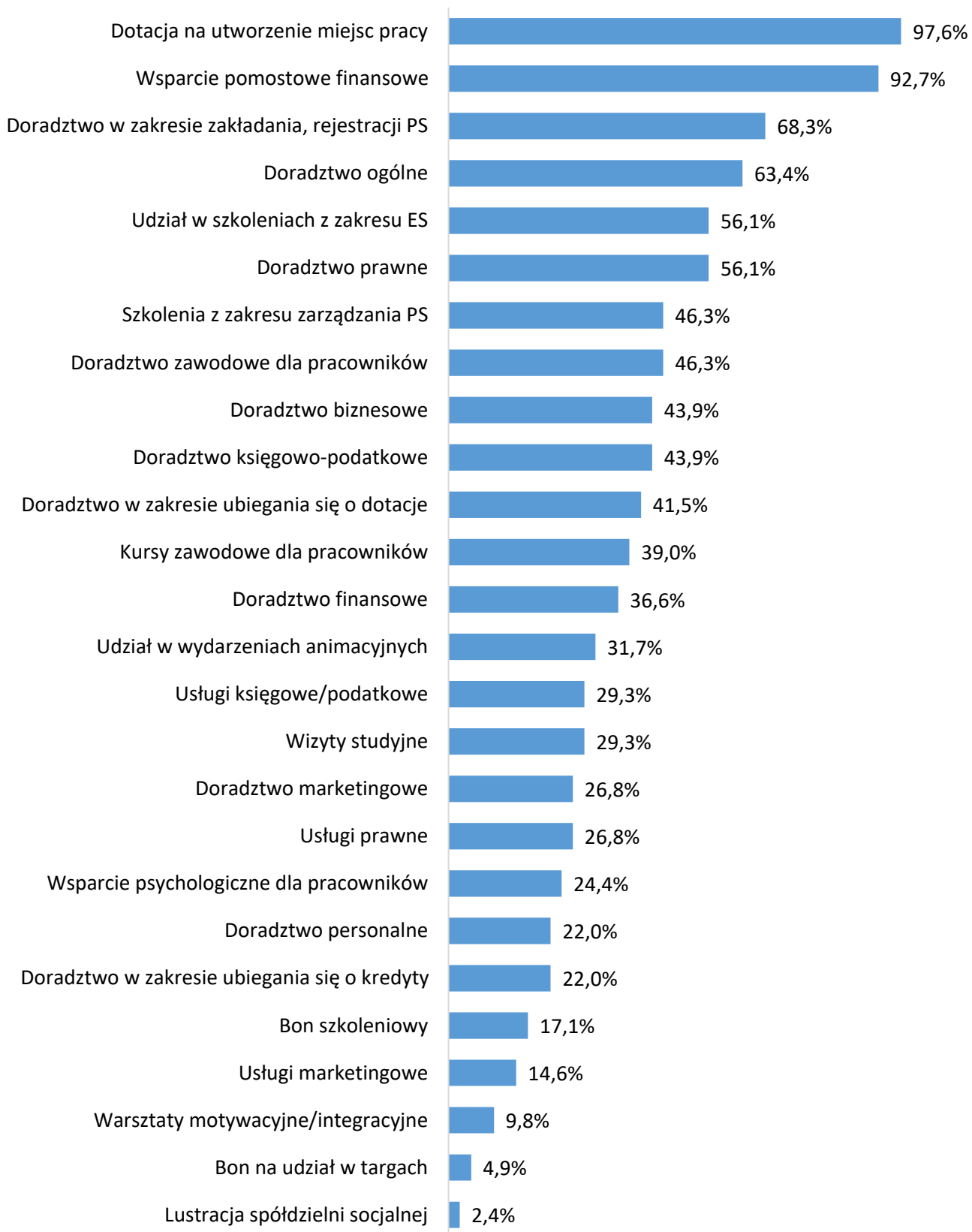
W badaniu ankietowym przedsiębiorstw społecznych, które korzystały z wsparcia OWES wzięło udział 41 przedstawicieli tych podmiotów (osób zarządzających PS). Rozkład próby był równomierny ze względu na OWES, z usług którego korzystało PS - po 11 podmiotów korzystało z wsparcia ECWM oraz TŁOK, 10 - GINEKA oraz 9 - FEK.

5.2.5.2. *Ocena wsparcia otrzymanego od OWES*

Zakres wsparcia, z którego korzystały badane przedsiębiorstwa społeczne

Zakres wsparcia, z którego korzystały przedsiębiorstwa społeczne, których przedstawiciele wzięli udział w badaniu był bardzo szeroki. Oprócz wsparcia finansowego (dotacja na utworzenie miejsc pracy, wsparcie pomostowe finansowe) PS korzystały także z różnego typu usług oferowanych przez OWES. Szczegółowe dane zostały przedstawione na poniższym wykresie.

Wykres 9 Formy wsparcia otrzymane od OWES przez przedsiębiorstwa społeczne objęte badaniem ankietowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS.

Ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia

Przedstawiciele PS poproszono o ocenę przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia, z których korzystały ich przedsiębiorstwa społeczne lub ich pracownicy. Oceny dokonano na skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 10 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez przedsiębiorstwa społeczne w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS.

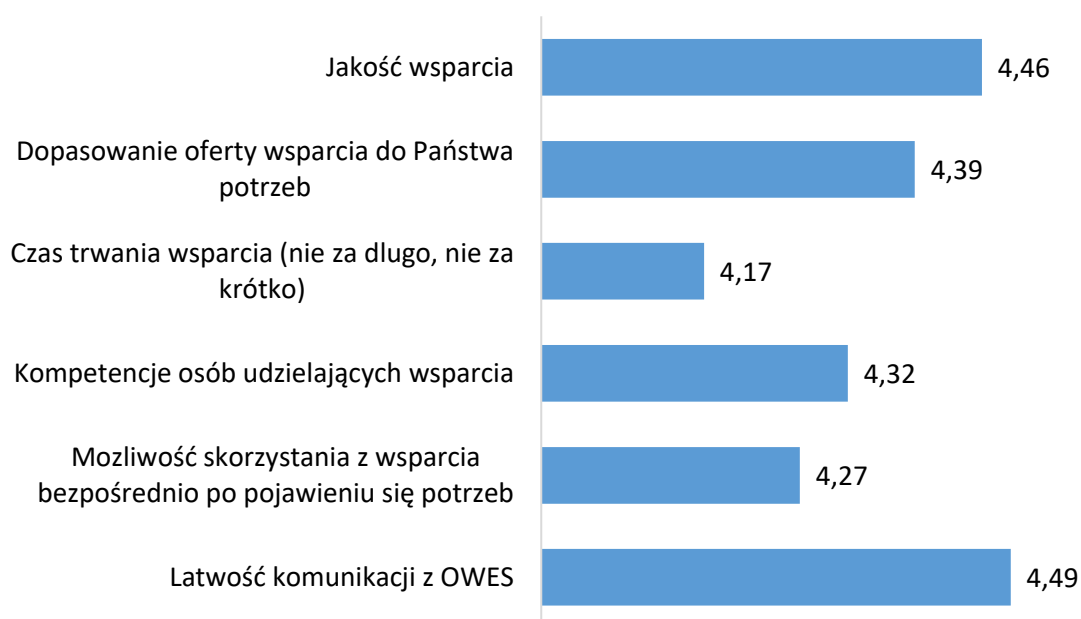
Przydatność (użyteczność) wszystkich form wsparcia, z których korzystały przedsiębiorstwa społecznego oceniona została przez ich przedstawicieli bardzo wysoko lub wysoko.

Relatywnie najslabiej, choć również wysoko, oceniono takie formy wsparcia jak udział w wydarzeniach animacyjnych (konferencje, debaty, seminaria itp.) oraz udział w wizytach studyjnych, a także doradztwo marketingowe i doradztwo biznesowe.

Ocena otrzymanego wsparcia

Przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych poproszono także o ocenę wsparcia otrzymanego od OWES w sześciu wymiarach: jakość wsparcia, dopasowanie oferty wsparcia do potrzeb przedsiębiorstwa społecznego, czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko), kompetencje osób udzielających wsparcia, możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb oraz łatwość komunikacji z OWES. Oceny dokonano na skali od 1 (zdecydowanie źle) do 5 (zdecydowanie dobrze). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Wykres 11 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez przedsiębiorstwa społeczne od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS.

W każdym z analizowanych aspektów wsparcie ze strony OWES dla przedsiębiorstw społecznych oceniane jest przez jego odbiorców wysoko. Najlepiej oceniono aspekt komunikacji z OWES oraz jakość wsparcia. Najslabiej, choć również wysoko - czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko) oraz możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb.

Ocena wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw społecznych

57,5% badanych przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych ocenia, że wartość dotacji na utworzenie miejsca pracy w przedsiębiorstwie społecznym była odpowiednia, 32,5%, że raczej za mała, zaś 10,0%, że zdecydowanie za mała. Podobnie wygląda rozkład ocen wysokości wsparcia pomostowego (odpowiednio: 52,6%; 34,2% oraz 13,2%). Trudno oczekiwać, by wsparcie o charakterze finansowym było satysfakcjonujące dla wszystkich jego odbiorców. **W tym kontekście wartość/wysokość dostępnego w latach 2016-2022 wsparcia finansowego dla PS uznać należy za optymalną.**

Uwagi/zastrzeżenia przedsiębiorstw społecznych do otrzymanego wsparcia

Przedstawiciele PS uczestniczący w badaniu ankietowym mieli także możliwość podzielenia się uwagami dotyczącym wsparcia udzielonego przez OWES. Jedna z uwag wyrażała ogólne niezadowolenie z wsparcia pozyskanego od OWES. Pojawiły się także dwie konkretne uwagi dotyczące wsparcia od OWES:

- Pierwsza z uwag dotyczy niewłaściwej, zdaniem respondenta, organizacji wsparcia dla nowopowstających i już funkcjonujących PS. Zdaniem respondenta dobrym rozwiązaniem byłoby ustanowienie w OWES dla każdego wspieranego PS jednej osoby – „opiekuna przedsiębiorstwa społecznego”, z którym PS mogłoby się kontaktować na każdym etapie funkcjonowania, w każdej sprawie (zamiast współpracy z wieloma różnymi specjalistami po stronie OWES),
- Druga z uwag dotyczyła niskiej jakości doradztwa biznesowego OWES dla PS (brak wystarczającego doświadczenia biznesowego doradcy).

Przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych objęci badaniem jakościowym co do zasady potwierdzili wnioski o wysokiej jakości wsparcia realizowanego przez OWES na rzecz ich podmiotów.

5.2.5.3. *Efekty wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych*

Zgodnie z założoną teorią interwencji, głównym celem funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych jest tworzenie miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które mają problemy z podjęciem/utrzymaniem pracy na otwartym rynku pracy. Warunkiem skuteczności i trwałości tej interwencji jest jednak utrzymanie trwałości miejsc pracy w PS, co wymaga zbudowania silnej pozycji rynkowej przedsiębiorstw społecznych tak, by koszty utrzymania miejsc pracy były pokrywane z przychodów PS pochodzących z jego działalności gospodarczej. Przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych poproszono o ocenę, czy wsparcie otrzymane od OWES przyczyniło się do osiągnięcia poszczególnych efektów. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 12 Efekty wsparcia przedsiębiorstw społecznych przez OWES

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS.

Efekty wsparcia OWES dla PS są różnorodne, a samo wsparcie uznać można zasadniczo za bardzo skuteczne - większość spośród analizowanych efektów wystąpiła - zgodnie z deklaracjami respondentów - w ponad połowie badanych PS. Najbardziej wsparcie OWES przyczyniło się do pozyskania zewnętrznych środków finansowych przez PS (kredytu/pożyczki/poręczenia - 34,1% oraz dotacji 26,8%)

Wśród innych efektów współpracy PS z OWES, przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych wymienili: doraźną pomoc w rozwiązywaniu bieżących problemów, wsparcie emocjonalne (przypuszczać można, że było ono potrzebne w momencie pojawienia się problemów w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa społecznego) oraz nawiązanie relacji z innymi PS/PES.

5.2.5.4. *Trwałość przedsiębiorstw społecznych i miejsc pracy w PS*

87,8% badanych przedsiębiorstw społecznych nadal (w momencie realizacji badania, a więc w maju 2023 r.) prowadzi działalność gospodarczą, zaś 12,2% - nie. Na tej podstawie trwałość/przeżywalność PS uznać można za wysoką (choć niższą, niż wynika to z informacji przekazanych przez OWES).

Tym przedsiębiorstwom społecznym, które funkcjonują w momencie realizacji badania, zadano pytanie o liczbę osób pracujących w PS, niezależnie od formy zatrudnienia. Wyniki zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 26 Liczba osób zatrudnionych w przedsiębiorstwie społecznym (niezależnie od formy i wymiaru zatrudnienia) w momencie realizacji badania ankietowego (maj 2023 r.)

Liczba osób zatrudnionych w PS	Liczba	Procent	Procent skumulowany
1	2	5,6%	5,6%
2	1	2,8%	8,3%
3	11	30,6%	38,9%
4	4	11,1%	50,0%
5	8	22,2%	72,2%
6	2	5,6%	77,8%
8	1	2,8%	80,6%
9	2	5,6%	86,1%
11	1	2,8%	88,9%
15	1	2,8%	91,7%
16	1	2,8%	94,4%
25	1	2,8%	97,2%
36	1	2,8%	100,0%
Ogółem	36	100,0%	100,0%

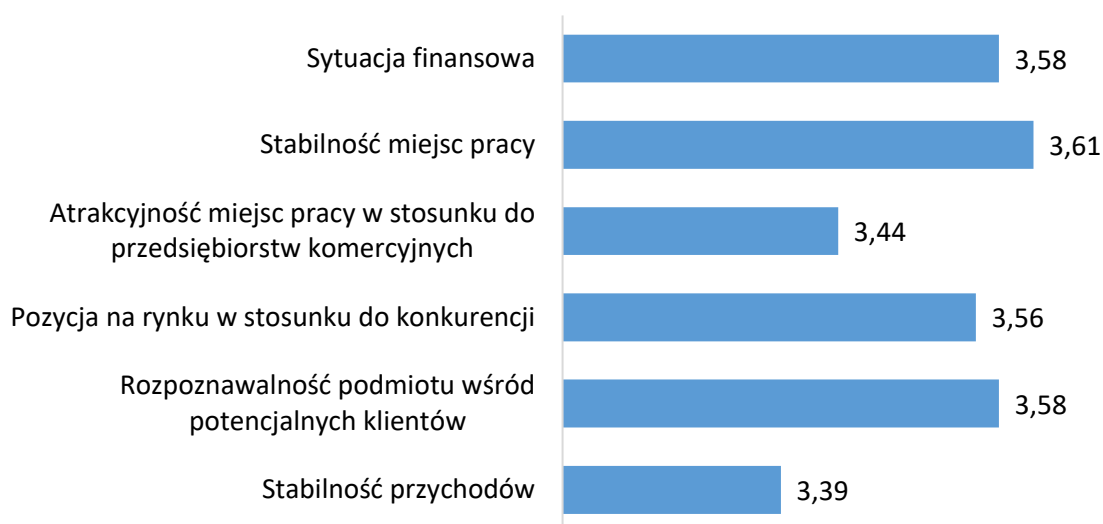
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS.

Zdecydowana większość (72,2%) badanych przedsiębiorstw społecznych zatrudnia do 5 osób, przy czym najczęściej są to 3 osoby (30,6%) lub 5 osób (22,2%). W badaniu wzięty jednak udział także przedsiębiorstwa społeczne zatrudniające większą liczbę osób, w tym jedno zatrudniające aż 36 osób i jedno zatrudniające 25 osób. Średnio badane przedsiębiorstwa zatrudniają 6,5 osoby, jednakże jest ona zawyżona przez wartości skrajne. PS pozostają więc najczęściej mikroprzedsiębiorstwami.

5.2.5.5. *Kondycja przedsiębiorstw społecznych*

Przedstawiciele PS zostali poproszeni o ocenę sytuacji reprezentowanych przez siebie podmiotów w kilku wymiarach. Każdy z wymiarów oceniany był w skali od 1 (bardzo źle) do 5 (bardzo dobrze). Średnie oceny każdego z wymiarów sytuacji przedsiębiorstwa społecznego zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 13 Ocena sytuacji rynkowej przedsiębiorstw społecznych w skali od 1 (bardzo źle) do 5 (bardzo dobrze)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS.

Kondycję przedsiębiorstw społecznych uznać należy za umiarkowaną. Najwyżej oceniono stabilność miejsc pracy, sytuację finansową oraz rozpoznawalność podmiotu wśród potencjalnych klientów, zaś naj słabiej stabilność przychodów oraz atrakcyjność miejsc pracy w stosunku do przedsiębiorstw komercyjnych. Warto zauważyć, że na pierwsze z wymienionych aspektów funkcjonowania PS bezpośredni wpływ ma wsparcie pozyskane od OWES, zaś na drugą grupę - nie (zależą one w znacznej mierze od sytuacji rynkowej).

Jak wynika z deklaracji przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych, struktura klientów tych podmiotów jest zróżnicowana, co ocenić należy pozytywnie (dywersyfikacja klientów

zwiększa szanse na utrzymanie się przedsiębiorstwa na rynku). Po 80,6% funkcjonujących aktualnie PS miało w 2022 r. klientów - przedsiębiorstwa komercyjne oraz klientów - osoby fizyczne (klientów indywidualnych). 58,3% badanych PS wśród klientów miało JST. Jedynie dwa podmioty, które wzięły udział w badaniu, wśród klientów miały wyłącznie JST. W obu przypadkach były to spółdzielnie socjalne osób prawnych realizujące usługi na rzecz JST - założycieli tych podmiotów.

5.2.5.6. Przyczyny zakończenia działalności przez przedsiębiorstwa społeczne

Dwie najczęściej wskazywane przyczyny zakończenia działalności przez przedsiębiorstwa społeczne to te leżące po stronie pracowników PS: **odejścia pracowników do stanu bezrobocia/bierności zawodowej** (przyczyna wskazana przez 3 z 5 badanych przedstawicieli PS, które zakończyły już działalność) oraz **konflikty między pracownikami** (również 3 na 5). W dwóch przypadkach wskazano na niewystarczające przychody z działalności gospodarczej, niepokrywające kosztów funkcjonowania PS, a ponadto takie powody jak: odejścia pracowników do innych pracodawców, pandemia COVID-19 oraz „pijaństwo pracowników”. Na tej podstawie można stwierdzić, że **w celu zwiększenia trwałości PS należy wspierać PS przede wszystkim w obszarze zarządzania zasobami ludzkimi i reintegracji społecznej pracowników zorientowanej na rozwiązaniu ich różnych problemów (np. zdrowotnych, psychicznych itd.). Samo podjęcie pracy zawodowej, choć - jak wykazano wcześniej - poprawia funkcjonowanie jednostki także w innych, poza zawodowym/zarobkowym obszarach - w wielu przypadkach nie jest wystarczające, by trwale zintegrować ją ze społeczeństwem.**

Przedstawiciele tych PS, które zakończyły działalność uważają, że większe wsparcie ze strony OWES lub JST nie zapobiegłoby temu wydarzeniu.

5.3. PES reintegracyjne

5.3.1. Liczba i struktura podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym wspartych przez OWES

PES o charakterze reintegracyjnym (KIS, CIS, WTZ, ZAZ) nie stanowiły, w sensie ilościowym, istotnej grupy klientów OWES. W analizowanym okresie OWES wsparły zaledwie 22 tego typu podmioty, z czego GINEKA - 7, ECWM - 6, TŁOK - 6, a FEK - 3. W tej grupie klientów OWES najwięcej było warsztatów terapii zajęciowej (14). Ponadto, wsparcia udzielono sześciu zakładom aktywności zawodowej oraz dwóm centrom integracji społecznej. Wśród PES reintegracyjnych wspieranych przez OWES nie było klubów integracji społecznej.

Tabela 27 Liczba PES reintegracyjnych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne typy PES reintegracyjnych oraz OWES

	Ogółem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
CIS	2	1	1	0	0
WTZ	14	4	0	4	6
ZAZ	6	1	2	3	0
Razem	22	6	3	7	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Zgodnie z danymi posiadanymi przez OWES, wszystkie PES reintegracyjne, które skorzystały z ich wsparcia, nadal funkcjonują (stan na 31.12.2022 r.).

5.3.2. Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz PES reintegracyjnych

Najczęściej PES reintegracyjne wspierane były przez OWES w formie udziału w wydarzeniach animacyjnych (72,7%), poprzez objęcie PES działaniami na rzecz utworzenia/włączenia do sieci/partnerstwa/klastra (68,2%) oraz w formie doradztwa ogólnego (63,6%). Pozostałe formy wsparcia realizowane były znacznie rzadziej. Szczegółowe dane zostały zaprezentowane w poniższej tabeli.

Tabela 28 Formy wsparcia dla PES reintegracyjnych udzielone przez OWES

	Razem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
udział przedstawicieli PES reintegracyjnego w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	16	72,7%	6	100,0%	3	100,0%	1	14,3%	6	100,0%
udział przedstawicieli PES reintegracyjnego w wizytach studyjnych	3	13,6%	1	16,7%	2	66,7%	0	0,0%	0	0,0%
szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) PES o charakterze reintegracyjnym	3	13,6%	1	16,7%	2	66,7%	0	0,0%	0	0,0%
doradztwo ogólne	14	63,6%	1	16,7%	3	100,0%	6	85,7%	4	66,7%
doradztwo specjalistyczne (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	2	9,1%	0	0,0%	2	66,7%	0	0,0%	0	0,0%
usługi prawne	1	4,5%	0	0,0%	0	0,0%	1	14,3%	0	0,0%
doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	1	4,5%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	16,7%
objęcie podmiotu działaniami na rzecz utworzenia/włączenia do sieci/partnerstwa/klastra	15	68,2%	3	50,0%	2	66,7%	4	57,1%	6	100,0%
działania reintegracyjne (np. wsparcie psychologiczne, warsztaty motywacyjne i integracyjne) na rzecz uczestników PES reintegracyjnego realizowane przez OWES	2	9,1%	1	16,7%	1	33,3%	0	0,0%	0	0,0%
objęcie PES działaniami w zakresie mechanizmu zakupowego	4	18,2%	1	16,7%	2	66,7%	1	14,3%	0	0,0%
udział PES w targach/forach ekonomii społecznej	5	22,7%	5	83,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
inne	2	9,1%	1	16,7%	1	33,3%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.3.3. Wybrane efekty wsparcia PES reintegracyjnych przez OWES w świetle danych przekazanych przez OWES

Zgodnie z informacjami pozyskanymi od OWES, tylko w jednym przypadku działania OWES (TŁOK) doprowadziły do powołania przedsiębiorstwa społecznego na bazie uczestników/pracowników PES reintegracyjnego. Uczestnicy WTZ w Łasinie w powiecie grudziądzkim podjęli zatrudnienie w dwóch PS: w Spółdzielni Socjalnej Perspektywa oraz w spółce non profit Victus.

W drugim przypadku trzech uczestników centrum integracji społecznej CISTOR wspartego przez OWES ECWM podejmowali zatrudnienie w już funkcjonujących przedsiębiorstwach społecznych: w Fundacji Yak, w Fundacji Wyrównać Szanse, oraz w Pro Omnis sp. z o.o. non profit. Dane te potwierdzają zaprezentowany już wcześniej wniosek, że **model przechodzenia uczestników PES reintegracyjnych (a więc osób z całą pewnością doświadczających trudności na rynku pracy) do zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych w praktyce występuje w regionie sporadycznie.**

Sześć wspieranych przez OWES PES reintegracyjnych skorzystało dzięki wsparciu OWES z bezzwrotnych instrumentów finansowych (innych niż udzielanych przez OWES) zaś jeden PES skorzystał ze zwrotnych instrumentów finansowych.

5.3.4. Wyniki badania ankietowego przedstawicieli PES reintegracyjnych

Na zaproszenie do wypełnienia ankiety odpowiedziały jedynie cztery PES reintegracyjne.

Podmioty te korzystały z wsparcia OWES w postaci udziału w wydarzeniach animacyjnych (2 podmioty), udziału w wizytach studyjnych (3 podmioty), doradztwa ogólnego na rzecz podmiotu (1).

Przydatność (użyteczność) udziału w wydarzeniach animacyjnych jeden z podmiotów ocenił na 5 (bardzo przydatne), natomiast drugi na 3 (średnia ocen: 4,0). Przydatność (użyteczność) udziału w wizytach studyjnych jeden z podmiotów ocenił na 5, drugi na 4, zaś trzeci na 3 (średnia ocen = 4,0). Przydatność (użyteczność) doradztwa ogólnego jeden z podmiotów ocenił na 5, zaś drugi na 4 (średnia ocen = 4,5).

Przedstawiciele PES reintegracyjnych dobrze oceniają jakość wsparcia pozyskanego od OWES w każdym z analizowanych aspektów. Jakość otrzymanego wsparcia trzy podmioty oceniły raczej dobrze, zaś jeden - bardzo dobrze. Dopasowanie oferty OWES do potrzeb PES jeden z respondentów ocenił na 5, dwóch na 4, a jeden na 3 (średnia ocen: 4,5). Taki sam rozkład ocen wystąpił w aspekcie „czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko)”. Kompetencje osób udzielających wsparcia jeden respondent ocenił na 5 (zdecydowanie dobrze), zaś trzech na 4 (raczej dobrze). Możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb dwóch respondentów oceniło na 5 (Zdecydowanie dobrze) i dwóch na 4 (raczej dobrze). Łatwość komunikacji z OWES jeden respondent ocenił zdecydowanie dobrze, a trzech - raczej dobrze.

Przedstawiciel tylko jednego z czterech badanych podmiotów dostrzega efekt wsparcia uzyskanego od OWES w postaci rozszerzenia oferty podmiotu w zakresie aktywizacji uczestników (np. realizacja nowych zajęć, warsztatów). Trzech na czterech badanych uważa, że wsparcie przyczyniło się do wzrostu skuteczności w zakresie aktywizacji społecznej uczestników tych podmiotów, lecz **żaden z badanych nie zauważył wpływu na poprawę skuteczności aktywizacji zawodowej uczestników podmiotu**. Wsparcie OWES nie przyczyniło się też do pozyskania nowych uczestników PES reintegracyjnych. Dwa podmioty dostrzegają efekt w postaci wzrostu przychodów podmiotu (np. z dotacji, darowizn, sprzedaży wytworzonych w podmiocie produktów i usług). Trzy badane podmioty dzięki wsparciu OWES nawiązały lub rozszerzyły współpracę z innymi podmiotami reintegracyjnymi, a jeden nawiązał lub rozszerzył współpracę z pracodawcami.

Podsumowując, zarówno skala, jak i intensywność wsparcia OWES dla PES reintegracyjnych jest raczej niewielka. Choć dostrzec można pozytywne efekty udzielonego wsparcia, to jednak działania te jedynie w minimalnym stopniu przyczyniły się do skutecznej aktywizacji zawodowej uczestników PES reintegracyjnych.

5.4. NGO nie będące PS

5.4.1. Liczba organizacji pozarządowych wspartych przez OWES

Organizacje pozarządowe, które nie są przedsiębiorstwami społecznymi są, w sensie ilościowym, najistotniejszą grupą klientów instytucjonalnych OWES. Łącznie w analizowanym okresie OWES wsparły 537 NGO, z czego najwięcej (189 podmiotów) GINEKA, następnie ECWM (166), FEK (132) oraz TŁOK (50).

Tabela 29 Liczba organizacji pozarządowych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES

	Liczba	Procent
ECWM	166	30,9%
FEK	132	24,6%
GINEKA	189	35,2%
TŁOK	50	9,3%
Ogółem	537	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Ok. 15% spośród tych organizacji pozarządowych było inkubowanych przez OWES, zaś reszta to organizacje, które korzystały z wsparcia OWES już jako podmioty wcześniej funkcjonujące. Zdecydowanie najwyższy udział podmiotów inkubowanych wśród ogólnej liczby wspartych NGO ma OWES TŁOK (46%), jednakże najwięcej NGO, w liczbach bezwzględnych, inkubował OWES ECWM. Szczegółowe dane zostały zaprezentowane poniżej.

Tabela 30 Liczba NGO wspartych przez OWES w latach 2016-2022, w tym NGO inkubowanych przez OWES oraz NGO funkcjonujących już wcześniej

	Ogółem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
Liczba wspartych NGO, w tym:	537	166	132	189	50
- Liczba inkubowanych NGO	75	35	5	12	23
- Liczba wspartych NGO, które funkcjonowały już wcześniej	462	131	127	177	27

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.4.2. Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz NGO

Zdecydowanie najpopularniejszą formą wsparcia dla NGO realizowaną przez OWES było doradztwo ogólne udzielone aż 84% NGO. Pozostałe formy wsparcia realizowane były w odniesieniu do znacznie mniejszej grupy organizacji pozarządowych: 44,2% spośród wspartych NGO brało udział w wydarzeniach animacyjnych w zakresie ES realizowanych przez OWES; doradztwo specjalistyczne świadczone było dla 31,4% NGO, szkolenia z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) PES - 22,6%. Jeszcze rzadziej przedstawiciele NGO korzystali z doradztwa w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (9,8%), brali udział w wizytach studyjnych (9,4%) oraz byli objęci działaniami na rzecz utworzenia/włączenia do sieci/partnerstwa/klastra (6,8%). Struktura form wsparcia otrzymanych przez NGO przedstawiona została w poniższej tabeli.

Tabela 31 Formy wsparcia dla organizacji pozarządowych udzielone przez OWES

	Razem	ECWM	FEK	GINEKA	TŁOK
udział przedstawicieli NGO w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	44,2%	100,0%	43,8%	0,0%	36,0%
udział przedstawicieli NGO w wizytach studyjnych	9,4%	19,1%	16,2%	0,0%	0,0%
szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) PES	22,6%	34,4%	53,3%	1,1%	2,0%
doradztwo ogólne	84,0%	66,9%	100,0%	95,7%	60,0%
doradztwo specjalistyczne (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	31,4%	38,2%	48,6%	19,7%	18,0%
usługi księgowe	0,2%	0,0%	0,0%	0,5%	0,0%
doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	9,8%	0,6%	39,0%	0,0%	14,0%
objęcie podmiotu działaniami na rzecz utworzenia/ włączenia do sieci/ partnerstwa/ klastra	6,8%	8,3%	7,6%	0,0%	26,0%
edukator	6,8%	0,0%	26,7%	0,0%	12,0%
mikrogrant	5,0%	0,0%	6,7%	0,0%	36,0%
inne	5,8%	0,0%	9,5%	3,7%	24,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.4.3. Wyniki badania ankietowego przedstawicieli NGO

5.4.3.1. Próba badawcza

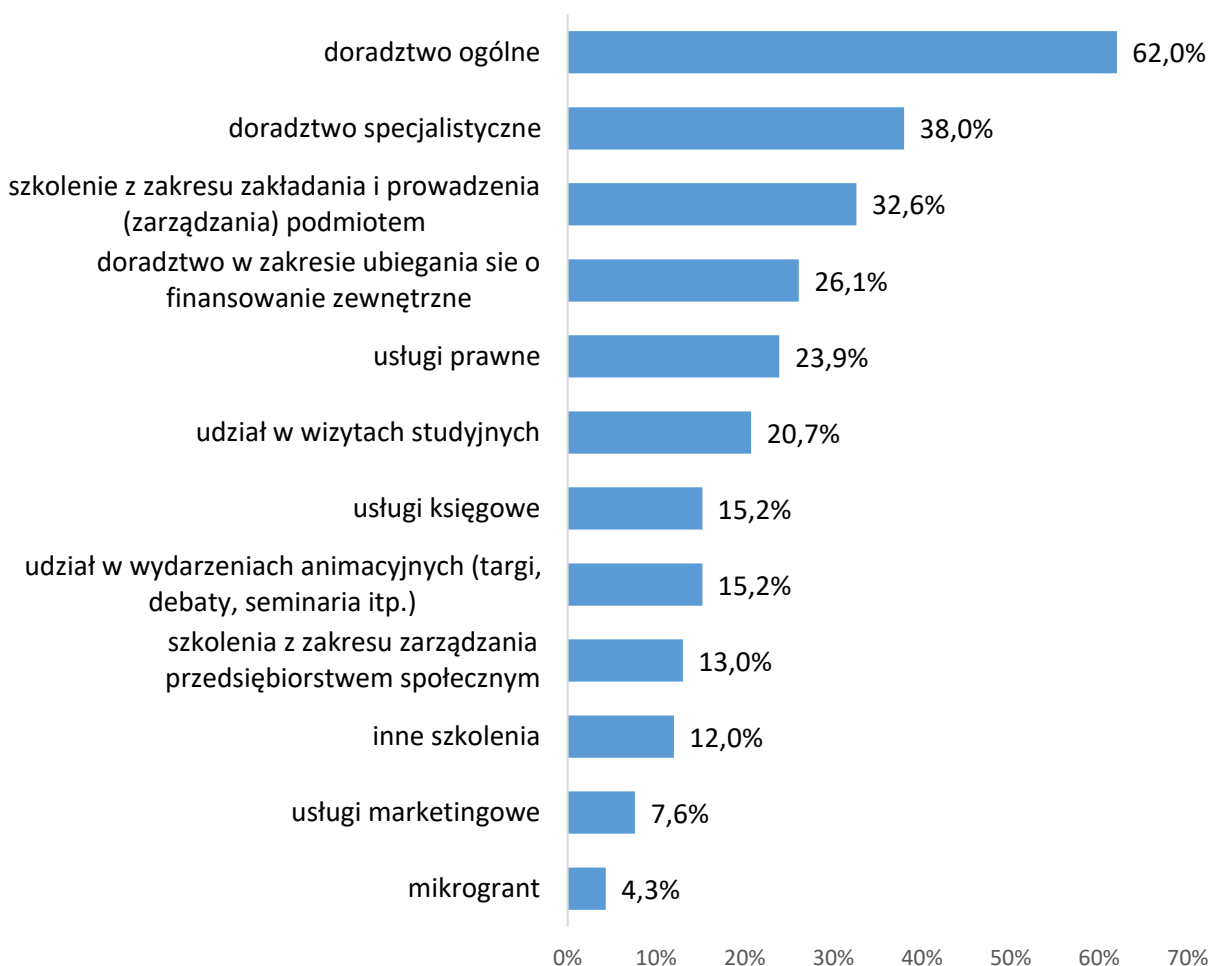
W badaniu ankietowym udział wzięły 93 organizacje pozarządowe niebędące PS.

5.4.3.2. Ocena wsparcia otrzymanego od OWES

Zakres wsparcia, z którego korzystały badane organizacje pozarządowe

Struktura form wsparcia, które otrzymały podmioty reprezentowane przez beneficjentów jest zbliżona do prezentowanej wcześniej struktury wsparcia dla NGO na podstawie danych otrzymanych od OWES. Szczegółowe dane zostały przedstawione na poniższym wykresie.

Wykres 14 Formy wsparcia otrzymane od OWES przez organizacje pozarządowe objęte badaniem ankietowym

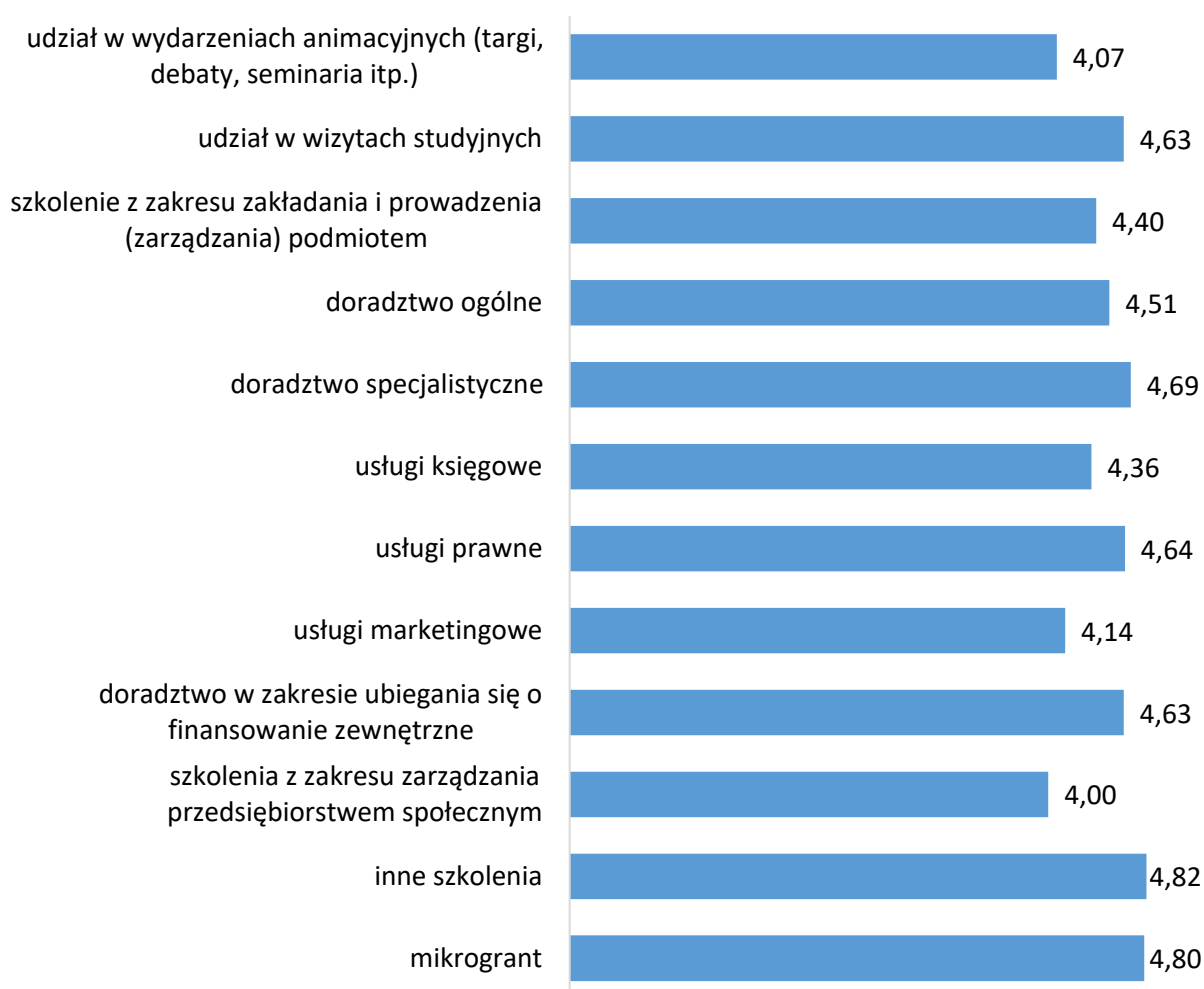

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO.

Ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia

Przedstawiciele NGO poproszono o ocenę przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia, z których korzystały ich organizacje. Oceny dokonano na skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 15 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez organizacje pozarządowe w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

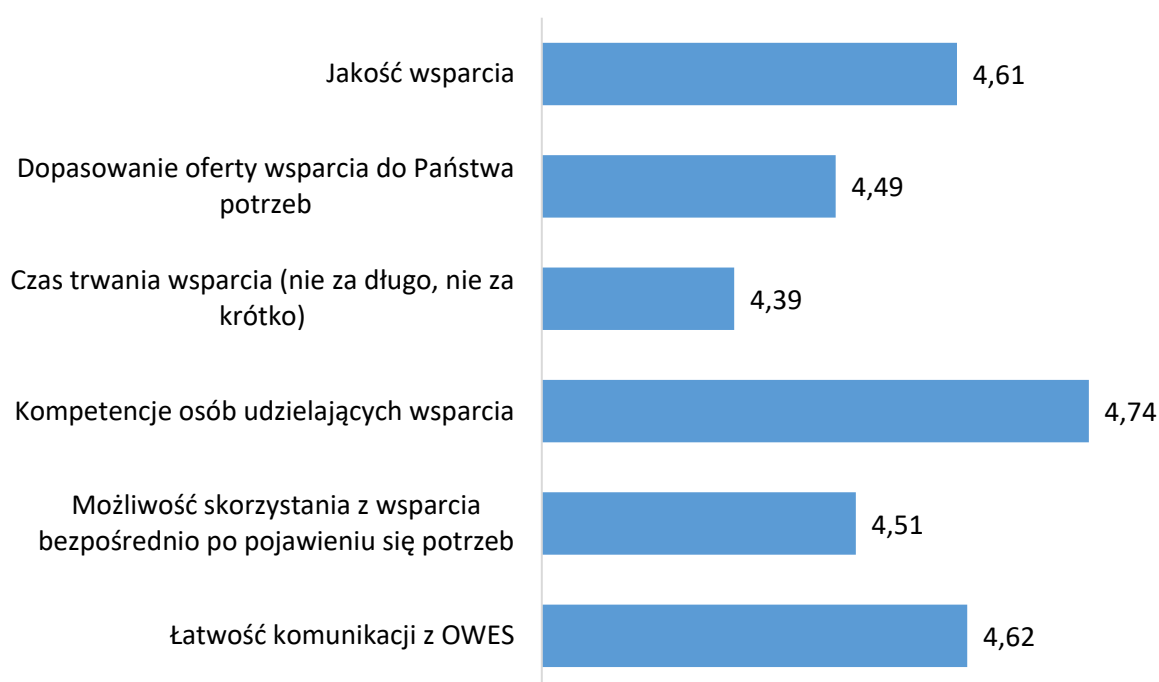
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO.

Przydatność (użyteczność) wszystkich form wsparcia oceniona została przez przedstawicieli NGO wysoko lub bardzo wysoko. Najwyżej oceniono przydatność innych szkoleń (średnia ocena 4,82 w skali od 1 - ocena najniższa do 5 - ocena najwyższa), mikrograntów (4,80), doradztwa specjalistycznego (4,69), usług prawnych (4,64), doradztwa w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (4,63) oraz wizyt studyjnych (4,63).

Ocena otrzymanego wsparcia

Przedstawiciele organizacji pozarządowych poproszono także o ocenę wsparcia otrzymanego od OWES w sześciu wymiarach: jakość wsparcia, dopasowanie oferty wsparcia do potrzeb organizacji pozarządowej, czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko), kompetencje osób udzielających wsparcia, możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb oraz łatwość komunikacji z OWES. Oceny dokonano na skali od 1 (zdecydowanie źle) do 5 (zdecydowanie dobrze). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Wykres 16 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez organizacje pozarządowe od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO.

Wsparcie OWES przedstawiciele NGO oceniają wysoko lub bardzo wysoko w każdym z analizowanych wymiarów. Najlepiej oceniono kompetencje osób udzielających wsparcia, zaś najslabiej, choć również wysoko, czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko). W odpowiedzi na pytanie otwarte o ewentualne uwagi dotyczące wsparcia dla NGO, respondenci nie zgłosili żadnych negatywnych uwag. Wręcz przeciwnie - kilkoro z nich podkreśliło wysoką jakość otrzymanego wsparcia.

5.4.3.3. Efekty wsparcia organizacji pozarządowych

Przedstawiciele organizacji pozarządowych poproszono o ocenę, czy wsparcie otrzymane od OWES przyczyniło się do osiągnięcia poszczególnych efektów. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 17 Efekty wsparcia organizacji pozarządowych przez OWES

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO.

5.5. JST

5.5.1. Rola JST w rozwoju ekonomii społecznej

Zgodnie z przyjętą teorią interwencji, jednostki samorządu terytorialnego, choć same nie zaliczają się do sektora podmiotów ekonomii społecznej/przedsiębiorstw społecznych, to jednak odgrywają kluczową rolę w rozwoju sektora ekonomii społecznej. JST mogą wspomagać rozwój ES na wiele sposobów, w tym m.in.:

- tworzyć przedsiębiorstwa społeczne (np. spółdzielnie socjalne osób prawnych) lub PES reintegracyjne (jako ich podmioty prowadzące),
- wspierać przedsiębiorstwa społeczne poprzez zakup od nich usług/produktów, w tym np. przy zastosowaniu klauzul społecznych lub innych społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych,
- wspierać PS i PES, w tym NGO na wiele sposobów np. finansowo (poprzez przekazanie środków na realizację zadań publicznych), organizacyjnie, udostępniając zasoby JST takie jak np. lokale należące do JST itd.,
- zarządzać rozwojem lokalnego sektora ES np. poprzez tworzenie planów rozwoju i innych dokumentów strategicznych, promowanie poszczególnych PS/PES, upowszechnianie wiedzy na temat ES wśród mieszkańców itd.

Z uwagi na kluczową rolę JST w rozwoju ES, OWES współpracują/wspierają te podmioty.

5.5.2. Liczba i struktura JST (jednostek organizacyjnych JST) wspartych przez OWES

W analizowanym okresie (2016-2022) OWES udzieliły wsparcia/współpracowały z 210 jednostkami organizacyjnymi gmin i powiatów. Rozkład wspartych jednostek organizacyjnych JST pomiędzy poszczególne OWES był nierównomierny. OWES TŁOK współpracował z aż 105 jednostkami organizacyjnymi JST, natomiast OWES GINEKA – tylko z 19.

Tabela 32 Liczba jednostek organizacyjnych JST wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES

	Liczba	Procent
ECWM	59	28,1%
FEK	27	12,9%
GINEKA	19	9,0%
TŁOK	105	50,0%
Ogółem	210	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

Jeśli chodzi o typ jednostek organizacyjnych JST wspartych przez OWES, to zdecydowanie dominują, co zrozumiałe, jednostki organizacyjne gmin, w tym miast na prawach powiatu: urząd gminy/miasta, w tym kadra zarządzająca gminą (51,4%) oraz ośrodek pomocy społecznej/miejski ośrodek pomocy rodzinie (35,2%). **Pozytywnie ocenić należy fakt dużego zróżnicowania jednostek organizacyjnych JST i funkcji zajmowanych przez ich przedstawicieli (były to zarówno osoby „decyzyjne”, zarządzające JST/jednostkami organizacyjnymi JST, jak i pracownicy niższego szczebla), z którymi współpracowały OWES.**

Tabela 33 Struktura jednostek organizacyjnych JST wspartych przez OWES w latach 2016-2022

	Ogółem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Urząd gminy/miasta, w tym kadra zarządzająca gminą	108	51,4%	32	54,2%	18	66,7%	14	73,7%	44	41,9%
OPS/MOPR	74	35,2%	19	32,2%	8	29,6%	3	15,8%	44	41,9%
PUP	12	5,7%	5	8,5%	1	3,7%	0	0,0%	6	5,7%
Starostwo powiatowe, w tym kadra zarządzająca powiatem	9	4,3%	2	3,4%	0	0,0%	1	5,3%	6	5,7%
PCPR	6	2,9%	0	0,0%	0	0,0%	1	5,3%	5	4,8%
Inne	1	0,5%	1	1,7%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Ogółem	210	100,0%	59	100,0%	27	100,0%	19	100,0%	105	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.5.3. Wsparcie udzielone przez OWES na rzecz JST/formy współpracy OWES z JST

Zdecydowana większość (94,2%) jednostek organizacyjnych JST została objęta działaniami animacyjnymi realizowanymi przez OWES. Działania animacyjne stanowią podstawę do podejmowania innych działań, w tym np. tworzenia przedsiębiorstw społecznych czy organizacji pozarządowych. W przypadku ponad połowy spośród wspartych jednostek organizacyjnych JST, OWES starały się włączyć je do sieci/partnerstwa lokalnego. W prawie 40% analizowanych przypadków, jednostkom organizacyjnym JST udzielono wsparcia w zakresie stosowania klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych. W przypadku 32% spośród wspieranych jednostek organizacyjnych JST, OWES podjęły działania zmierzające do utworzenia przedsiębiorstwa społecznego przez JST, zaś w przypadku 18% działania OWES obejmowały wyłonienie grupy inicjatywnej, która przeszła do etapu inkubacji pod kątem utworzenia spółdzielni socjalnej osób prawnych. Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 34 Formy wsparcia dla JST/formy współpracy OWES z jednostkami organizacyjnymi JST

	Razem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
udział przedstawicieli JST w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	194	94,2%	59	100,0%	26	96,3%	6	37,5%	103	99,0%
udział przedstawicieli JST w wizytach studyjnych	32	15,5%	25	42,4%	4	14,8%	3	18,8%	0	0,0%
przygotowanie przez OWES diagnozy lokalnej/ planu strategicznego	18	8,7%	13	22,0%	0	0,0%	5	31,3%	0	0,0%
objęcie JST działaniami na rzecz utworzenia/ włączenia JST do sieci/ partnerstwa lokalnego	107	51,9%	34	57,6%	27	100,0%	6	37,5%	40	38,5%
wyłonienie grupy inicjatywnej, która przeszła do etapu inkubacji pod kątem utworzenia spółdzielni socjalnej osób prawnych	37	18,0%	19	32,2%	16	59,3%	0	0,0%	2	1,9%
działania OWES zmierzające do utworzenia przedsiębiorstwa społecznego przez JST	66	32,0%	45	76,3%	16	59,3%	0	0,0%	5	4,8%
działania OWES zmierzające do utworzenia PES reintegracyjnego przez JST	12	5,8%	0	0,0%	12	44,4%	0	0,0%	0	0,0%
wsparcie OWES dla JST (np. szkoleniowe, doradcze, informacyjne) w zakresie stosowania klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych	82	39,8%	54	91,5%	27	100,0%	0	0,0%	1	1,0%
wsparcie OWES dla JST/szkół w zakresie tworzenia spółdzielni uczniowskich/ wspierania aktywności uczniowskiej	2	1,0%	0	0,0%	2	7,4%	0	0,0%	0	0,0%
doradztwo/szkolenia z udziałem JST/przedstawicieli JST	27	13,1%	1	1,7%	8	29,6%	0	0,0%	18	17,3%
współpraca w zakresie tzw. mechanizmu zakupowego	27	13,1%	27	45,8%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
działania edukacyjne dla przedstawicieli JST lub klientów JST	5	2,4%	2	3,4%	0	0,0%	0	0,0%	3	2,9%
kooperacja/podpisanie porozumienia o współpracy/udział w zespole lokalnym ds. ES itp.	46	22,3%	12	20,3%	0	0,0%	0	0,0%	34	32,7%
inne formy współpracy	5	2,4%	5	8,5%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.5.4. Wybrane efekty wsparcia JST przez OWES w świetle danych przekazanych przez OWES

Podobnie, jak w przypadku innego typu klientów, wiedza OWES na temat efektów, które przyniosły ich działania w odniesieniu do jednostek organizacyjnych JST jest niepełna. W przekazanych przez OWES bazach danych w odpowiedzi na pytania o efekty działań w odniesieniu do JST pojawia się sporo braków danych. W tabeli zamieszczonej poniżej wskazano zatem jedynie efekty zidentyfikowane przez OWES. Założyć można, że faktyczna skala wystąpienia poszczególnych efektów może być nieco wyższa.

Ponad 40% wspieranych jednostek organizacyjnych JST utworzyła lub wstąpiła do sieci/partnerstwa lokalnego w zakresie ES.

26, a więc 12,4% wspieranych jednostek organizacyjnych JST utworzyła przedsiębiorstwo społeczne – spółdzielnię socjalną osób prawnych (utworzono łącznie 15 spółdzielni socjalnych osób prawnych z udziałem JST).

30% wspieranych jednostek organizacyjnych JST choć jednokrotnie w latach 2016-2022 powierzyła realizację lub wsparcie zadań w trybie konkursowym określonym w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, zaś 20% choć jednokrotnie w latach 2016-2022 zakupiła produkty/usługi od przedsiębiorstw społecznych.

Pozostałe efekty wsparcia JST wystąpiły znacznie rzadziej.

W świetle tych danych efekty wsparcia OWES dla JST ocenić należy jako umiarkowanie zadowalające. Szczególnie słabe są efekty w zakresie stosowania przez JST klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych, a więc tego elementu systemu wsparcia ES, za których – obok OWES – odpowiada także ROPS.

Tabela 35 Wybrane efekty wsparcia JST zidentyfikowane przez OWES

	Razem		ECWM		FEK		GINEKA		TŁOK	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
JST utworzyła lub wstąpiła do sieci/partnerstwa lokalnego w zakresie ES	86	41,0%	17	28,8%	24	88,9%	6	31,6%	39	37,1%
JST utworzyła przedsiębiorstwo społeczne, np. spółdzielnię socjalną osób prawnych	26	12,4%	15	25,4%	8	29,6%	0	0,0%	3	2,9%
JST utworzyła PES reintegracyjny	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
JST choć jednokrotnie zastosowała w latach 2016-2022 klauzulę społeczną/społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne	3	1,4%	3	5,1%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
JST choć jednokrotnie w latach 2016-2022 zakupiła produkty/usługi od przedsiębiorstw społecznych	42	20,0%	28	47,5%	13	48,1%	0	0,0%	1	1,0%
JST choć jednokrotnie w latach 2016-2022 powierzyła realizację lub wsparcie zadań w trybie konkursowym określonym w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	63	30,0%	51	86,4%	12	44,4%	0	0,0%	0	0,0%
JST stworzyła program współpracy z organizacjami pozarządowymi	1	0,5%	1	1,7%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Przekazanie PES/PS realizacji zadania JST	1	0,5%	1	1,7%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Innego typu wsparcie dla PES/PS	8	3,8%	8	13,6%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
W JST stworzono w latach 2016-2022 spółdzielnię uczniowską	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez OWES.

5.5.5. Wyniki badania ankietowego JST

5.5.5.1. *Próba badawcza*

W badaniu ankietowym jednostek organizacyjnych JST, które korzystały z wsparcia OWES wzięło udział 47 przedstawicieli tych podmiotów. Rozkład próby był zbliżony do rozkładu populacji ze względu na OWES, z wsparcia którego korzystała jednostka organizacyjna JST (TŁOK: 28; ECWM: 11, FEK: 5, GINEKA: 3) oraz ze względu na typ jednostki organizacyjnej JST (OPS/MOPR: 21, urząd gminy/miasta: 17, PUP: 6, PCPR: 2, starostwo powiatowe: 1).

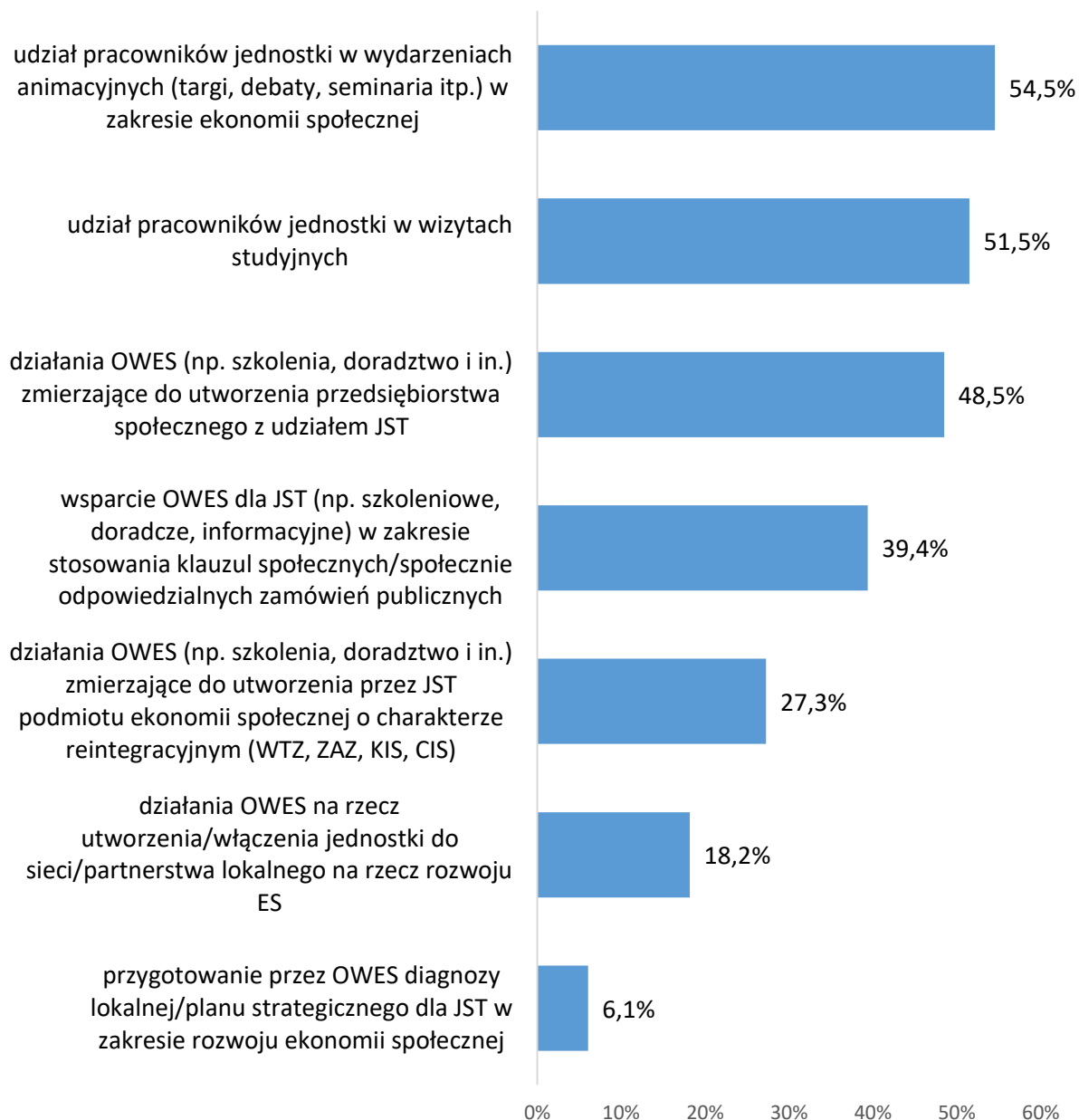
Spośród badanych przedstawicieli jednostek organizacyjnych JST jedynie 33 (70,2%) zadeklarowało, że pracownicy jednostki uczestniczyli w wydarzeniach organizowanych przez OWES (np. konferencje, wizyty studyjne, spotkania informacyjne i in.) lub korzystali z wsparcia OWES (np. w postaci szkoleń, doradztwa i in.) w zakresie ekonomii społecznej. Wynika to zapewne z dość długiego okresu objętego badaniem (2016-2022 r.), podczas którego mogło dojść do zmian personalnych w tych jednostkach lub też, w przypadku działań OWES realizowanych kilka lat temu, respondenci mogli nie pamiętać, że oni osobiście lub pracownicy ich jednostek brali udział w wydarzeniach/wsparciu organizowanym przez OWES.

5.5.5.2. *Ocena wsparcia otrzymanego od OWES*

Zakres wsparcia, z którego korzystały badane jednostki organizacyjne JST

Zakres wsparcia, z którego korzystały jednostki organizacyjne JST, których przedstawiciele wzięli udział w badaniu, był umiarkowanie szeroki. Przedstawiciele badanych jednostek brali udział przede wszystkim w działaniach animacyjnych oraz wizytach studyjnych, w działaniach zmierzających do utworzenia PS z udziałem JST, a w mniejszym zakresie – w działaniach w zakresie stosowania klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.

Wykres 18 Formy wsparcia otrzymane od OWES przez jednostki organizacyjne objęte badaniem ankietowym

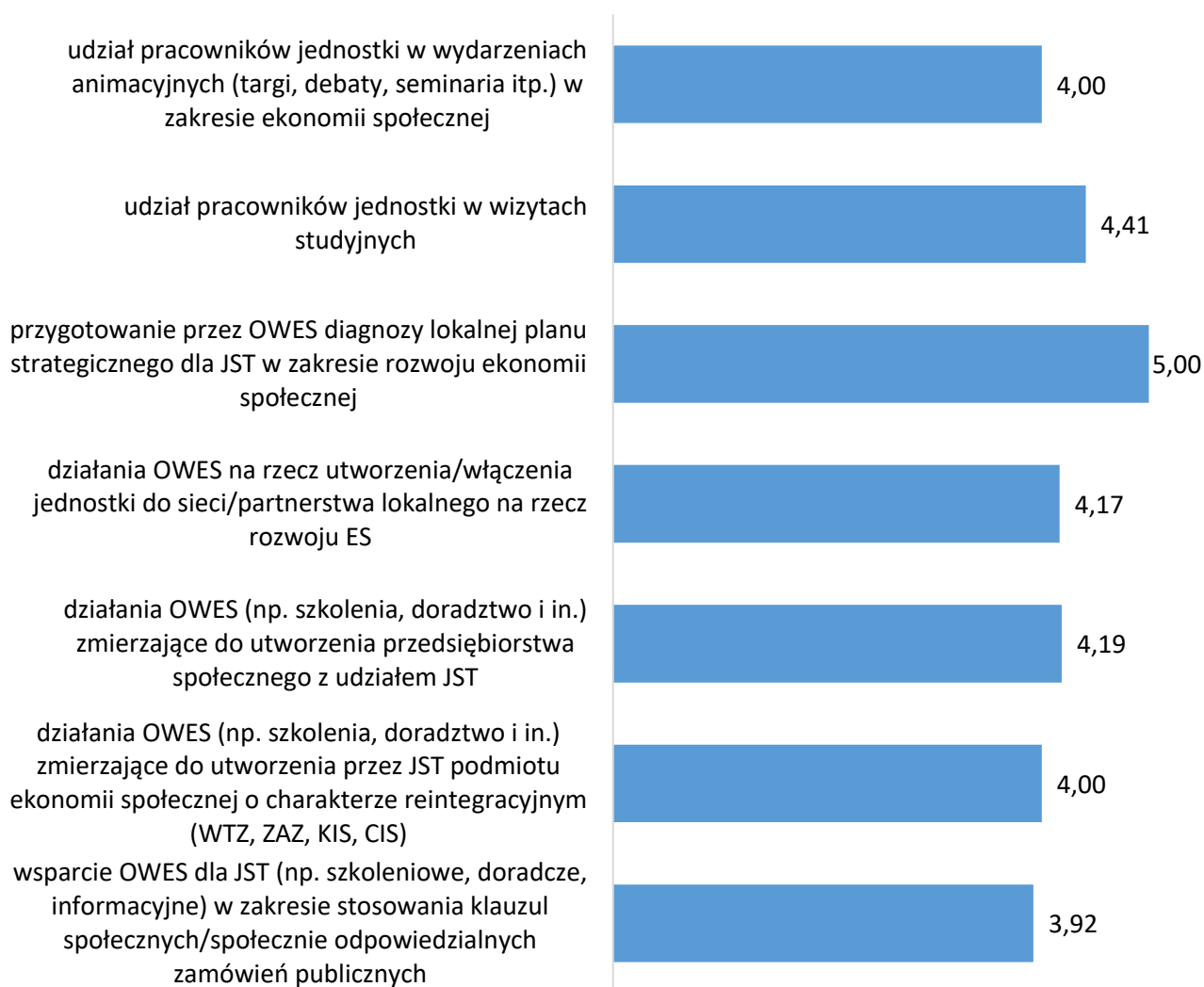

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli JST.

Ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia

Przedstawiciele jednostek organizacyjnych JST poproszono o ocenę przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia, z których korzystały ich jednostki lub ich pracownicy. Oceny dokonano na skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 19 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez jednostki organizacyjne JST w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli JST.

Przydatność (użyteczność) wszystkich form wsparcia, z których korzystały przedsiębiorstwa społeczne oceniona została przez ich przedstawicieli wysoko. Relatywnie najłagodniej, choć również wysoko, oceniono takie formy wsparcia jak wsparcie w zakresie stosowania klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych, działania zmierzające do utworzenia przez JST PES reintegracyjnego oraz udział w wydarzeniach animacyjnych.

Ocena otrzymanego wsparcia

Przedstawicieli jednostek organizacyjnych JST poproszono także o ocenę wsparcia otrzymanego od OWES w sześciu wymiarach: jakość wsparcia, dopasowanie oferty wsparcia do potrzeb przedsiębiorstwa społecznego, czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za

krótko), kompetencje osób udzielających wsparcia, możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb oraz łatwość komunikacji z OWES. Oceny dokonano na skali od 1 (zdecydowanie źle) do 5 (zdecydowanie dobrze). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Wykres 20 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez JST od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)

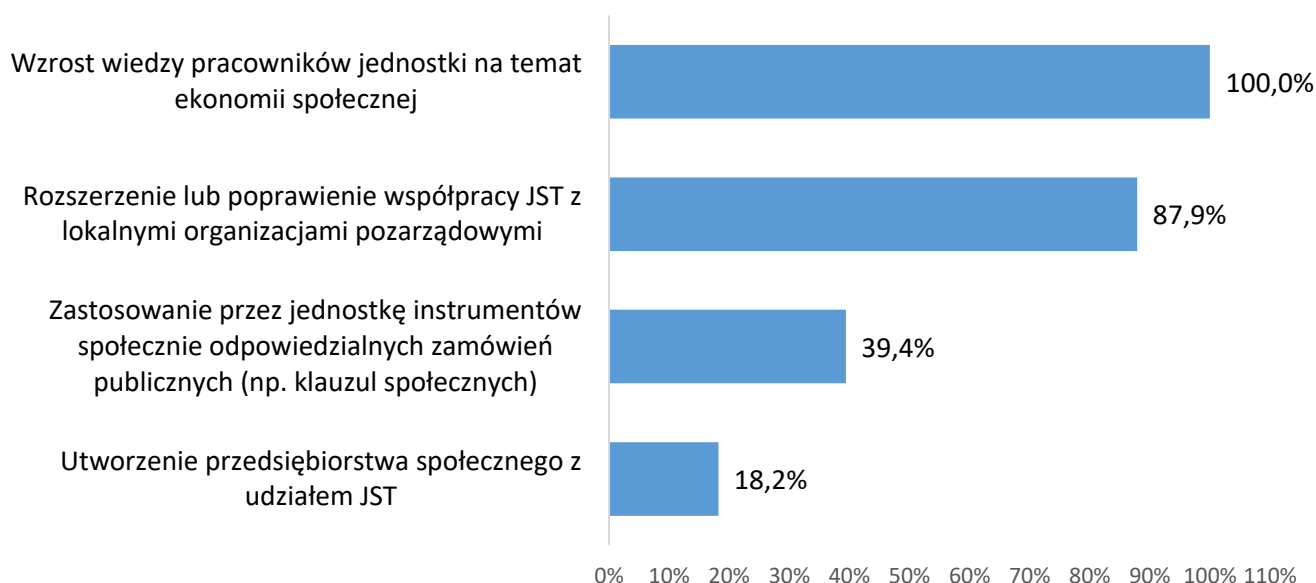
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli JST.

W każdym z analizowanych aspektów wsparcie ze strony OWES dla jednostek organizacyjnych JST oceniane jest przez jego odbiorców wysoko. Najlepiej oceniono aspekt komunikacji kompetencji osób udzielających wsparcia. Najślabiej, choć również wysoko – dopasowanie oferty do potrzeb JST oraz czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko). W odpowiedzi na pytanie otwarte o ewentualne uwagi dotyczące wsparcia dla JST, respondenci nie zgłosili żadnych negatywnych uwag. Wręcz przeciwnie - dwoje z nich wyraziło satysfakcję ze współpracy z OWES.

5.5.5.3. Efekty wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych

Przedstawiciele JST poproszono o ocenę, czy wsparcie otrzymane od OWES przyczyniło się do osiągnięcia poszczególnych efektów. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 21 Efekty wsparcia jednostek organizacyjnych JST przez OWES

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli JST.

Przedstawiciele JST zwracają uwagę przede wszystkim na wzrost wiedzy pracowników na ich jednostkach na temat ES. Dzięki działaniom OWES z pewnością rozszerzyła się lub poprawiła się współpraca JST z organizacjami pozarządowymi. Blisko 40% badanych deklaruje także zastosowanie przez jednostkę społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych, jednak wydaje się, że pod tym pojęciem respondenci mogli rozumieć po prostu dokonanie zakupu usług lub produktów od PES/PS. 18.2% badanych deklaruje, że dzięki wsparciu OWES JST utworzyła przedsiębiorstwo społeczne. Żaden z badanych nie zadeklarował utworzenia, wskutek działań OWES, PES reintegracyjnego.

6. Wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie systemu wsparcia ekonomii społecznej i funkcjonowanie sektora ES

W świetle pozyskanych wyników badania można stwierdzić, że pandemia COVID-19 nie wpłynęła w znaczącym stopniu na trwałość przedsiębiorstw społecznych, choć w badaniu ilościowym zidentyfikowano PS, które jako powód zakończenia działalności wskazało pandemię. Tym niemniej pandemia COVID-19 przyczyniła się do likwidacji części z miejsc pracy utworzonych w PS (w ok. 10% przypadków odejść z pracy w PS respondenci wskazywali na likwidację miejsca pracy jako konsekwencję pandemii COVID-19 i ograniczeń w funkcjonowaniu gospodarki w jej trakcie). Skala likwidacji miejsc pracy w PS z powodu pandemii COVID-19 była jednak relatywnie niewielka.

Istotny wpływ na to miało niewątpliwie wsparcie udzielane przez OWES, w tym w szczególności tzw. mechanizm zakupowy (mechanizm zakupów interwencyjnych). OWES otrzymały dodatkowe ponad 5 mln zł ze środków RPO WK-P 2014-2020 na realizację tej formy wsparcia dla PS. Przedsiębiorstwa społeczne były z tych środków wynagradzane w zamian za świadczenie usług (np. cateringowych, usług w zakresie dezynfekcji, ozonowania i in.) lub dostawę produktów dla podmiotów takich jak np. DPS, szpitale czy innych podmiotów publicznych. W niektórych przypadkach przedsiębiorstwa społeczne, które wskutek pandemii utraciły możliwości zarobkowania (lub zostały one znacząco ograniczone) przekwalifikowały się lub rozszerzyły działalność po to, by realizować usługi finansowane z mechanizmu zakupowego. Przykładem może być tu spółdzielnia socjalna „Borowiackie smaki”, która w okresie pandemii zajęła się m.in. działalnością w zakresie dezynfekcji budynków, co - jak wynika z deklaracji przedstawiciela tego PS - pozwoliło podmiotowi przetrwać okres pandemiczny i zachować miejsca pracy. Oprócz tego, OWES świadczyły także wsparcie dla PS, np. w zakresie ubiegania się o pomoc finansową z budżetu państwa w ramach tzw. Tarczy Finansowej Polskiego Funduszu Rozwoju.

Pomimo czasowych trudności w funkcjonowaniu na początku pandemii COVID-19, OWES dostosowały swoją działalność do warunków pandemicznych. Przykładowo, niektóre szkolenia, dotychczas realizowane w formie tradycyjnej, realizowane były w formule on-line lub mieszanej.

Pandemia COVID-19 spowodowała także istotne ograniczenia w funkcjonowaniu PES reintegracyjnych (np. zawieszenie funkcjonowania warsztatów terapii zajęciowej w 2020 r. i 2021 r.) oraz NGO (ograniczenie działalności).

7. Realizacja Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020

7.1. Rozwój sektora ekonomii społecznej w województwie kujawsko-pomorskim w okresie realizacji Programu

W niniejszym podrozdziale zaprezentowano dostępne dane statystyczne obrazujące stan sektora ekonomii społecznej w województwie kujawsko-pomorskim w okresie realizacji Programu. Zakres czasowy dostępnych danych był ograniczony, nie w pełni pokrywał się z okresem realizacji Programu. Wykorzystano przede wszystkim dane GUS.

7.1.1. PES reintegracyjne

Tabela 36 PES reintegracyjne w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2021

	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.
Centra integracji społecznej	4	3	3	3	3	3
Kluby integracji społecznej	14	7	16	17	15	9
Warsztaty terapii zajęciowej	36	36	36	36	36	36
Zakłady aktywności zawodowej	8	9	9	9	9	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie liczba aktywnych PES reintegracyjnych w województwie kujawsko-pomorskim pozostawała względnie stabilna, z wyjątkiem klubów integracji społecznej, które z reguły nie mają stałego źródła finansowania, a zatem ich aktywność zależna jest od pozyskania środków na ten cel. W 2017 r. działalność rozpoczął jeden nowy ZAZ, a w tym samym roku działalność zakończył jeden z CIS.

Tabela 37 Podstawowe dane na temat działalności CIS w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2017-2021

	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.
uczestnicy zajęć (w ciągu roku), w tym:	280	303	322	259	242
- długotrwale bezrobotni	77	70	52	56	52
- osoby niepełnosprawne	47	38	36	36	44
- uzależnieni od alkoholu lub środków psychoaktywnych	33	49	32	19	23
- bezdomni	7	4	25	25	12
- z chorobami psychicznymi	18	28	34	19	12
- pozostali	98	114	143	104	99
osoby, które ukończyły zajęcia (w ciągu roku)	144	147	167	140	117
osoby, które ukończyły zajęcia (w ciągu roku) usamodzielnione ekonomicznie	120	109	104	81	81
odsetek osób, które usamodzielnili się ekonomicznie (wskaźnik skuteczności CIS)	83,3%	74,1%	62,3%	57,9%	69,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie nieznacznie spadła liczba uczestników CIS i osób kończących zajęcia w CIS. **Kujawsko-pomorskie CIS** można uznać za **bardzo skuteczne w realizacji swojego podstawowego zadania, jakim jest usamodzielnienie ekonomiczne uczestników**. Nawet w najgorszym pod tym kątem 2020 r. blisko 60% osób, które zakończyły zajęcia usamodzielniało się ekonomicznie. W tym kontekście zasadne jest rozważenie upowszechniania działalności CIS w regionie (powołanie nowych podmiotów tego typu).

Tabela 38 Liczba uczestników WTZ w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2017-2021

2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.
1 331	1 330	1 339	1 351	1 354

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Liczba uczestników WTZ była w analizowanym okresie względnie stała. Brak jest dostępnych danych statystycznych na temat skuteczności WTZ w zakresie aktywizacji zawodowej uczestników, ale – jak wynika z badań jakościowych – jest ona prawdopodobnie skrajnie niska.

Tabela 39 Liczba osób zatrudnionych w ZAZ w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2017 - 2021

	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.
zatrudnieni ogółem	468	491	520	519	556
osoby zatrudnione z orzeczeniem o niepełnosprawności	367	388	411	414	434
osoby zatrudnione z orzeczeniem o niepełnosprawności w stopniu znacznym	212	225	231	225	237
osoby zatrudnione z orzeczeniem o niepełnosprawności w stopniu umiarkowanym	152	160	176	185	194

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zatrudnienie w ZAZ w analizowanym okresie, w tym zatrudnienie osób z niepełnosprawnością, wzrosło, co ocenić należy pozytywnie w kontekście dość niskiej aktywności zawodowej tej kategorii społecznej.

7.1.2. Organizacje pozarządowe

Tabela 40 Aktywne organizacje pozarządowe w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020 (w tys.)

2014 r.	2016 r.	2018 r.	2020 r.
4,1	4,4	4,4	4,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie wzrosła liczba aktywnych organizacji pozarządowych z 4,1 tys. w 2014 r. do 4,5 tys. w 2020 r. Częściowo na ten wzrost miały wpływ działania OWES, które inkubowały, jak wynika z przekazanych danych, ok. 80 NGO.

Tabela 41 Zatrudnienie w organizacjach pozarządowych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020 (w tys. osób)

	2014 r.	2016 r.	2018 r.	2020 r.
osoby zatrudnione na umowę o pracę na dzień 31 grudnia	5,6	5,5	6,4	6,2
osoby zatrudnione na umowy cywilnoprawne	16,1	13,4	16,4	14,2
Razem	21,7	18,9	22,8	20,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie zatrudnienie w organizacjach pozarządowych pozostawało na względnie stabilnym poziomie. Nieznacznie wzrosła liczba osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę, zaś spadła – liczba osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych.

Tabela 42 Odsetek organizacji pozarządowych prowadzących określony rodzaj działalności w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020

	2014 r.	2016 r.	2018 r.	2020 r.
prowadzące wyłącznie nieodpłatną działalność statutową	69,8%	71,4%	69,6%	73,4%
prowadzące odpłatną działalność statutową bez działalności gospodarczej	20,0%	20,3%	23,6%	17,0%
prowadzące działalność gospodarczą bez odpłatnej działalności statutowej	7,5%	5,2%	4,5%	6,1%
prowadzące odpłatną działalność statutową oraz działalność gospodarczą	2,8%	3,2%	2,4%	3,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie spadł udział organizacji prowadzących działalność zarobkową (odpłatną działalność statutową lub działalność gospodarczą), natomiast wzrósł odsetek organizacji prowadzących wyłącznie nieodpłatną działalność statutową. Zjawisko to ocenić należy negatywnie w kontekście założeń/koncepcji rozwoju sektora ekonomii społecznej. Sektor organizacji pozarządowych w regionie nie ekonomizuje się w zadowalającym tempie.

7.1.3. Przedsiębiorstwa społeczne

Tabela 43 Liczba spółdzielni socjalnych i przedsiębiorstw społecznych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020

	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.
spółdzielnie socjalne	67	69	70	79	85	83	81
przedsiębiorstwa społeczne	-	-	-	-	37	59	83

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań rocznych z realizacji Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020”

W analizowanym okresie wzrosła liczba spółdzielni socjalnych (choć ich liczba spada po osiągnięciu maksimum w 2018 r.). Wzrosła także liczba przedsiębiorstw społecznych – do 83

w 2020 r. Wpływ na to miała niemal w całości działalność OWES, które inkubowały nowe podmioty tego typu.

7.1.4. Podsumowanie

Podsumowując, skala działalności PES reintegracyjnych w badanym okresie nie zmieniała się istotnie, z wyjątkiem zwiększenia liczby ZAZ i zatrudnienia w ZAZ. Skuteczność CIS w zakresie aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jest bardzo wysoka, zwłaszcza biorąc pod uwagę fakt, że co CIS trafiają z całą pewnością osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, znacznie oddalone od rynku pracy (odmiennie niż w przypadku osób zatrudnianych w przedsiębiorstwach społecznych). W tym kontekście może dziwić może fakt, że w regionie funkcjonują tylko trzy tego typu podmioty.

Sektor organizacji pozarządowych co prawda nieco rozwinął się w analizowanym okresie (przybyło ok. 400 aktywnych podmiotów, z czego ok. 80 to NGO inkubowane przez OWES), jednakże zatrudnienie w NGO nie zwiększyło się. Wbrew założeniom krajowej i regionalnej polityki rozwoju ekonomii społecznej, ekonomizacja sektora NGO jest aktualnie niższa niż przed podjęciem analizowanej interwencji publicznej.

Sektor przedsiębiorstw społecznych rozwija się, choć – jak wykazano wcześniej – jego wpływ na regionalny rynek pracy jest marginalny (miejsca pracy utworzone w PS stanowią niespełna 0,45% wszystkich miejsc pracy utworzonych w regionie w analizowanym okresie), zaś miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych zajmowane są najczęściej przez osoby, które mogłyby równie dobrze pracować w przedsiębiorstwach komercyjnych.

7.2. Stopień osiągnięcia wskaźników monitoringowych

W tabeli zaprezentowanej poniżej zaprezentowano dane na temat stopnia osiągnięcia wskaźników monitoringowych Programu.

Tabela 44 Stopień osiągnięcia wskaźników monitoringowych Programu

Priorytet/cel Programu	Wskaźnik monitoringowy	Wartość wskaźnika osiągnięta do danego roku							Wartość docelowa wskaźnika	Stopień osiągnięcia wskaźnika
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Cel główny: Zwiększenie udziału ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym w aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w województwie kujawsko-pomorskim	1. Liczba osób objętych wsparciem, w tym działaniami aktywizującymi, przez podmioty ekonomii społecznej, a także instytucje wspierające przedsiębiorczość społeczną w regionie w ramach Programu	10 213	14 641	18 015	22 941	27 986	31 816	34 407	30 000	114,7%
Priorytet 1 Podniesienie zdolności do zatrudnienia osób defaworyzowanych na rynku pracy, z uwzględnieniem instrumentów ekonomii społecznej	2. Liczba osób pracujących i zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej (PES) działających w regionie	14 285	14 346	15 180	19 946	20 151	24 600	25 662	15 584	164,7%
	3. Liczba osób, które w wyniku udziału w zajęciach CIS lub KIS usamodzielniły się ekonomicznie	277	677	1 081	1 465	1 777	2 121	2 285	400	571,3%
Priorytet 1 Podniesienie zdolności do zatrudnienia osób defaworyzowanych na rynku pracy, z uwzględnieniem instrumentów ekonomii społecznej Priorytet 2 Wsparcie sektora ekonomii społecznej poprzez działania na rzecz jego skutecznego i efektywnego funkcjonowania	4. Liczba nowych podmiotów ekonomii społecznej założonych w wyniku działalności OWES	23	30	35	61	117	119	135	40	337,5%
	5. Liczba osób korzystających ze wsparcia OWES	5 638	7 413	7 825	9 568	11 047	12 226	12 987	12 000	108,2%
Priorytet 3 Współpraca podmiotów ekonomii społecznej z administracją publiczną i innymi podmiotami	6. Liczba samorządów, które uwzględniły problematykę ekonomii społecznej w lokalnych programach i strategiach	39	58	93	116	118	132	132	100	132,0%
	7. Liczba odbiorców działań informacyjnych	547 100	579 924	581 606	605 092	609 807	622 379	626 968	600 000	104,5%

Priorytet/cel Programu	Wskaźnik monitoringowy	Wartość wskaźnika osiągnięta do danego roku							Wartość docelowa wskaźnika	Stopień osiągnięcia wskaźnika
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Priorytet 4 Wzrost świadomości społecznej wśród mieszkańców regionu na temat ekonomii społecznej	8. Liczba szkół, w których wdrożono działania edukacyjne w zakresie ekonomii społecznej	b.d.	8	8	8	8	8	8	150	5,3%
Dla celu szczegółowego 1.1: Wzmocnienie udziału ekonomii społecznej w aktywizacji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	9. Liczba instytucji zatrudnienia socjalnego i integracji społecznej objętych wsparciem w ramach Programu	b.d.	0	36	48	54	54	56	50	112,0%
Dla celu szczegółowego 2.1: Wzrost poziomu wiedzy i umiejętności kadry PES	10. Liczba PES, których pracownicy/członkowie skorzystali ze wsparcia szkoleniowo-doradczego świadczonego przez OWES w ramach Programu	470	796	896	1 060	1 214	1 351	1 538	300	512,7%
Dla celu szczegółowego 2.2: Promocja marki i jakości PES	11. Liczba edycji regionalnego konkursu na najlepszy produkt PES	0	0	0	4	5	6	6	4	150,0%
Dla celu szczegółowego 2.3: Rozwój infrastrukturalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie	12. Liczba OWES w regionie	6	6	4	4	4	4	4	6	66,7%
Cel szczegółowy 2.3 Rozwój infrastrukturalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie	13. Liczba PES, które skorzystały z oferty funduszy pożyczkowych i/lub poręczeniowych	7	10	11	28	37	57	94	40	235,0%
Cel szczegółowy 2.4 Rozwój instytucjonalnego wsparcia ekonomii społecznej w regionie	14. Liczba działających zespołów ds. ekonomii społecznej	2	4	8	16	19	30	30	30	100,0%
Dla celu szczegółowego 3.1: Wzmocnienie roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczności lokalnych	15. Liczba gmin objętych działaniami upowszechniającymi i wsparciem szkoleniowym w zakresie ekonomii społecznej, w ramach Programu	144	144	144	144	144	144	144	144	100,0%

Priorytet/cel Programu	Wskaźnik monitoringowy	Wartość wskaźnika osiągnięta do danego roku							Wartość docelowa wskaźnika	Stopień osiągnięcia wskaźnika
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Dla celu szczegółowego 3.2: Rozwój lokalnych partnerstw na rzecz ekonomii społecznej	16. Liczba partnerstw lokalnych z udziałem PES, które otrzymają wsparcie w ramach Programu	b.d.	47	61	92	58	67	87	60	145,0%
Dla celu szczegółowego 3.3: Rozwój form współpracy i wsparcia PES ze strony samorządów lokalnych i innych partnerów	17. Liczba projektów innowacyjnych wspartych w ramach Programu	b.d.	0	0	0	1	1	1	10	10,0%
Dla celu szczegółowego 4.1: Monitorowanie wpływu ekonomii społecznej na włączenie społeczne	18. Liczba przeprowadzonych w ramach Programu badań dotyczących sektora ekonomii społecznej w regionie	b.d.	2	2	9	13	19	19	4	475,0%
Dla celu szczegółowego 4.2: Popularyzacja ekonomii społecznej w społeczeństwie regionu	19. Liczba kampanii promujących ekonomię społeczną zrealizowanych w ramach Programu	1	1	1	1	1	1	1	4	25,0%
Dla celu szczegółowego 4.3: Włączanie wiedzy na temat ekonomii społecznej do systemu kształcenia formalnego i nieformalnego	20. Liczba programów edukacyjnych dotyczących ekonomii społecznej, których realizacja została wsparta w ramach Programu	b.d.	0	0	0	0	0	0	30	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań rocznych z realizacji Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do roku 2020”

Pomijając nasze zastrzeżenia metodologiczne do systemu monitoringu Programu zaprezentowane na początku raportu, można stwierdzić, na podstawie danych z tego systemu, że **cele Programu zostały w zdecydowanej większości zrealizowane**. Nie udało się osiągnąć założonych wartości tylko kilku wskaźników:

- „Liczba programów edukacyjnych dotyczących ekonomii społecznej, których realizacja została wsparta w ramach Programu” oraz „Liczba szkół, w których wdrożono działania edukacyjne w zakresie ekonomii społecznej”

Jak wskazano w sprawozdaniu z realizacji Programu, „programy edukacyjne Ministerstwa Edukacji Narodowej w niewielkim stopniu odnoszą się do ekonomii społecznej, brak możliwości tworzenia programów wbrew podstawom programowym MEN”. Dodatkowo, warto zwrócić uwagę na fakt braku funkcjonowania spółdzielni uczniowskich w regionie, co jest spowodowane przede wszystkim brakiem regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania tego typu podmiotów. O ile programy edukacyjne rzeczywiście nie powinny być realizowane w oderwaniu od polityki edukacyjnej państwa, o tyle działania edukacyjne w zakresie ES mogłyby być, jak się wydaje, podejmowane w szerszym zakresie przez ROPS. Zasadne wydaje się zwłaszcza promowanie aktywności społecznej młodzieży, w tym także w organizacjach pozarządowych.

- „Liczba projektów innowacyjnych wspartych w ramach Programu”

Jak wskazano w sprawozdaniu z realizacji Programu, „w perspektywie finansowej UE 2014-2020 nie są realizowane projekty innowacyjne na poziomie regionalnym, realizowany jest projekt w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na innowację społeczną pt. „Model franczyzy usług społecznych – opieka ze smakiem””. Brak osiągnięcia założonej wartości tego wskaźnika jest zatem uzasadniony. Wątpliwa, w naszej opinii, wydaje się także zasadność realizacji projektów innowacyjnych w obszarze ekonomii społecznej.

- Liczba kampanii promujących ekonomię społeczną zrealizowanych w ramach Programu

Jak wskazano w sprawozdaniu z realizacji Programu, „w perspektywie finansowej UE 2014-2020 nie są realizowane działania promocyjne na poziomie regionalnym – korekta wartości wskaźnika wykazywanych w latach ubiegłych, w perspektywie finansowej UE 2007-2013 realizowana była jedna kampania w ramach Poddziałania 7.1.3 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki”. Brak osiągnięcia założonej wartości tego wskaźnika jest zatem uzasadniony.

8. Rekomendacje

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Adresat rekomendacji	Proponowany sposób wdrożenia	Termin realizacji
1.	Interwencja publiczna polegająca na finansowaniu tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych jest nietrafna, gdyż: - aktualna sytuacja na regionalnym rynku pracy nie wymaga wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy, te bowiem powstają w wyniku procesów rynkowych, działalności przedsiębiorstw komercyjnych, - prognozowana sytuacja na rynku pracy będzie bardzo dobra z punktu widzenia (potencjalnych) pracowników – powstają nowe miejsca pracy, ubywa zaś osób w wieku produkcyjnym, - miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych zajmują w zdecydowanej większości osoby, które mogłyby pracować również w przedsiębiorstwach komercyjnych, na „otwartym” rynku pracy, - miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych tworzone są w dużej mierze na	W zakresie powstawania nowych PS lub przebranżawiania już funkcjonujących PS, OWES powinny stymulować powstawanie PS w branży usług społecznych, które będą mogły wykonywać usługi społeczne w ramach projektów współfinansowanych ze środków FEKP. Takie działania OWES powinny dodatkowo wzmocnić mechanizm rynkowy, który będzie stymulował powstawanie nowych miejsc pracy w branży usług społecznych polegający na znaczącym wzmocnieniu popytu na tego typu usługi w wyniku ich znaczącego dofinansowania w ramach FEKP.	OWES	- Zastosowanie przez OWES preferencji w procesie wsparcia finansowego przedsiębiorstw społecznych dla podmiotów działających w branży usług społecznych. - Wsparcie doradcze OWES dla przedsiębiorstw społecznych w zakresie podjęcia działalności w branży usług społecznych i ubiegania się do zlecenia na świadczenie tych usług, które będą finansowane w ramach projektów FEKP.	Od III kw. 2023 r.

	tych obszarach województwa, w których sytuacja na rynku pracy jest wyjątkowo dobra (aglomeracje bydgoska i toruńska), • miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych co do zasady nie są atrakcyjne, nie odbiegają w swej charakterystyce (np. niskie płace) od miejsc pracy w mikroprzedsiębiorstwach komercyjnych, • wsparcie dedykowane podmiotom niekomercyjnym trafia także do podmiotów de facto komercyjnych (na podstawie zrealizowanego badania nie można jednak ustalić skali tego zjawiska). Jednocześnie, w świetle dostępnych danych na temat sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, w tym w szczególności danych dotyczących aktywności ekonomicznej ludności, za trafne instrumenty oddziaływania na aktywność zawodową mieszkańców uznać można przede wszystkim zwiększenie podaży/ułatwienie dostępu do usług społecznych ułatwiających im godzenie ról zawodowych z rodzinnymi (np. usług opiekuńczych, które uwalniają pulę czasu wolnego dla opiekunów rodzinnych osób z				

	niepełnosprawnościami, czy też usług opieki nad dziećmi do lat 3 i usług wychowania przedszkolnego, które ułatwiają wejście/powrót na rynek pracy rodziców małych dzieci, w tym w szczególności kobiet itd.), usług o charakterze profilaktycznym, zmniejszających skalę problemu niepełnosprawności/długotrwałej choroby w przyszłości (np. programy profilaktyki zdrowotnej), usług w zakresie ochrony zdrowia (w tym zdrowia psychicznego) np. usług rehabilitacyjnych.				
2.	Jak wyżej.	Należy zwiększyć trafność działań w obszarze regionalnej polityki społecznej współfinansowanych ze środków FEKP poprzez zwiększenie finansowania obszaru usług społecznych kosztem zmniejszenia finansowania obszaru ekonomii społecznej. Rekomendacja jest zasadna nawet pomimo znaczącej dysproporcji w alokacji środków FEKP na usługi społeczne (ok. 134 mln euro) i ekonomię społeczną (ok. 17 mln euro).	IZ FEKP	IZ FEKP powinna rozważyć przesunięcie środków z Działania FEKP.08.22 EKONOMIA SPOŁECZNA (aktualna wysokość alokacji ogółem: 17 678 457,65 EUR) na Działania FEKP, w których wspierany jest rozwój usług społecznych, w tym w szczególności następujących: • usług opiekuńczych, • usług opieki nad dziećmi do lat 3, • usług wychowania przedszkolnego, • usług w zakresie profilaktyki zdrowotnej • usług rehabilitacyjnych i innych usług w zakresie ochrony zdrowia (w tym zdrowia psychicznego).	2025 r.

				W takim przypadku proporcjonalnie należy zmniejszyć wartość docelową wskaźnika „Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych” (do osiągnięcia ogółem i do osiągnięcia w ramach poszczególnych projektów realizowanych przez OWES). Taka decyzja powinna zostać podjęta np. po przeglądzie śródkresowym FEKP w sytuacji, w której: - absorpcja środków na projekty w obszarze usług społecznych okaże się wysoka, - kontynuowane będą zarysowane trendy na regionalnym rynku pracy (w tym pogłębiać będzie się niedobór pracowników na rynku pracy).	
3.	Jak wyżej.	Należy zwiększyć trafność działań w obszarze ekonomii społecznej (tworzenia nowych miejsc pracy w sektorze ES) współfinansowanych ze środków FEKP poprzez zobligowanie OWES do ukierunkowania swoich działań w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy na:	IZ FEKP	Zobligowanie OWES realizujących projekty w ramach Działania FEKP.08.22 EKONOMIA SPOŁECZNA, poprzez odpowiednie regulaminy naborów, do wsparcia tworzenia miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych: w powiatach charakteryzujących się relatywnie najgorszą sytuacją na lokalnych rynkach pracy, o stopie	II kw. 2026 r. (przy kolejnym naborze wniosków OWES)

		1. obszary województwa kujawsko-pomorskiego charakteryzujące się relatywnie najgorszą sytuacją na rynku pracy 2. tworzenie miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnością.		bezrobocia rejestrowanego wyższej niż przeciętnej dla regionu (min. 80% miejsc pracy powstałych dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu przez OWES powinno powstać w powiatach charakteryzujących się ponadprzeciętną stopą bezrobocia rejestrowanego), • dla osób z niepełnosprawnością w stopniu znacznym lub umiarkowanym (min. 30% miejsc pracy powstałych dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu przez OWES powinno powstać dla osób z niepełnosprawnością w stopniu znacznym lub umiarkowanym).	
4.	Jak wyżej.	Należy zrewidować (na poziomie krajowym i regionalnym) generalny paradygmat polityki rozwoju sektora ekonomii społecznej wyznaczony m.in. w KPRES i RPRES – tworzenie miejsc pracy nie powinno być głównym celem rozwoju tego sektora, gdyż w regionie nie ma potrzeby tworzenia tego typu miejsc pracy. Istotną wartością rozwoju sektora ES jest przede wszystkim rozwój	1. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, 2. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, 3. ROPS, 4. IZ FEKP.	MRiPS i/lub MFiPR powinny przeprowadzić rzetelną, obiektywną i pogłębioną analizę trafności i efektywności prowadzonej w ostatnich latach polityki rozwoju ekonomii społecznej na poziomie krajowym i regionalnym i na podstawie wniosków z tej analizy zrewidować generalny paradygmat polityki rozwoju sektora ES. W przypadku potwierdzenia zaprezentowanych w niniejszym raporcie wniosków należy dokonać	od III kw. 2023 r.

		aktywności społecznej, w tym w szczególności organizacji pozarządowych. Wsparcie tego typu świadczyć mogą jednak różnego typu organizacje, niekoniecznie OWES. W celu zwiększenia efektywności wydatków publicznych na ten cel, nie należy podtrzymywać monopolistycznej pozycji OWES w procesie rozwoju sektora ES, a dopuścić do dofinansowania tego typu działalności także innego typu podmioty.		zmian w krajowych (dotyczy MRiPS) i regionalnych (dotyczy ROPS) dokumentach strategicznych dotyczących sektora ES oraz zmienić podstawowe zasady finansowania projektów w obszarze ekonomii społecznej na poziomie krajowym i regionalnym (odejście od nacisku na tworzenie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych, rezygnacja z monopolu OWES na wsparcie sektora PES i PS).	
5.	Pomimo obserwowanej poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnością na regionalnym rynku pracy, aktywność zawodowa osób z tej kategorii społecznej jest nadal na niezadowalającym poziomie (wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w województwie kujawsko-pomorskim to 32,1%). Jednocześnie PES dedykowane osobom z niepełnosprawnościami nie są w żaden sposób motywowane do skutecznej aktywizacji tych osób rozumianej jako podjęcie przez nich pracy zawodowej poza ZAZ, a wręcz przeciwnie –	Należy zwiększyć trafność i skuteczność działań w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością w regionie.	Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego	Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego powinien podjąć następujące działania ukierunkowane na zwiększenie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami: 1. Tworzenie nowych ZAZ (wsparcie tego typu jest przewidziane w ramach Działania FEKP.06.08 INWESTYCJE W INFRASTRUKTURĘ SPOŁECZNĄ), jednakże powinno być finansowane także ze środków PFRON i innych środków będących w dyspozycji Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego,	od III kw. 2023 r.

	skuteczna aktywizacja zawodowa uczestnika WTZ/ZAZ powoduje problemy dla tych instytucji (zagrożenie utraty części dotacji z PFRON, która naliczana jest na uczestnika, a nie na zaktywizowaną osobę opuszczającą PES; konieczność znalezienia zastępcy na miejsce w WTZ/ZAZ; utrata relatywnie najefektywniejszych pracowników przez ZAZ).			2. Nagłaśnianie problemu przeciwnego systemu dotowania działalności WTZ/ZAZ przez PFRON i lobbowanie na rzecz zmian tego systemu na szczeblu krajowym (na rzecz systemu premiującego/nagradzającego skuteczność w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami), np. w ramach Konwentu Dyrektorów ROPS, 3. Motywowanie WTZ/ZAZ do skutecznej aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami poprzez wsparcie finansowe dla tych podmiotów, które wykazują się skutecznością (płatność za efekt) np. wsparcie w wysokości półrocznej dotacji na uczestnika za skuteczne zaktywizowanie zawodowe uczestnika WTZ/pracownika ZAZ. Dodatkowo ROPS powinien identyfikować i promować (np. w ramach sieci WTZ koordynowanej przez ROPS) dobre praktyki w zakresie skutecznej aktywizacji zawodowej uczestników WTZ (z regionu i/lub z całego kraju). 4. Promowanie zatrudnienia osób z niepełnosprawnością we	

				wszystkich sektorach np. poprzez doradztwo dla pracodawców w zakresie pozyskania takich pracowników i dofinansowania ich zatrudnienia ze środków PFRON.	
6.	Użyteczność wsparcia otrzymanego przez klientów indywidualnych OWES ocenić należy wysoko. Za najbardziej użyteczne formy wsparcia pracownicy PS uznają te, które były udzielane relatywnie rzadko przez OWES, a więc wsparcie psychologiczne (średnia ocen 4,49) oraz warsztaty motywacyjne/integracyjne (4,46). Jednocześnie dość istotną przyczyną zakończenia pracy w PS jest także zły stan zdrowia pracowników. Wydaje się, że fakt zatrudnienia z PS nie ułatwia istotnie, w stosunku do zatrudnienia w przedsiębiorstwach komercyjnych, uniknięcia wypadnięcia z rynku pracy z powodu złego stanu zdrowia. Działania reintegracyjne w tym zakresie nie występują lub też są zbyt ubogie/nieskuteczne.	Należy zwiększyć trafność wsparcia OWES dla klientów indywidualnych – pracowników przedsiębiorstw społecznych.	OWES	OWES powinny wzmocnić/zwiększyć skalę podejmowanych działań w zakresie reintegracji społecznej (przyszłych) pracowników przedsiębiorstw społecznych zorientowanej przede wszystkim na utrzymanie dobrego stanu ich zdrowia psychicznego i fizycznego. W zakresie działań reintegracyjnych powinny być podejmowane przede wszystkim działania w zakresie profilaktyki zdrowotnej.	od III kw. 2023 r.
7.	Występuje problem tworzenia dzięki wsparciu OWES przedsiębiorstw i miejsc pracy w przedsiębiorstwach, które jedynie formalnie są przedsiębiorstwami społecznymi, zaś w praktyce są przedsiębiorstwami komercyjnymi. Skala występowania	Należy zredukować problem wspierania przedsiębiorców komercyjnych ze środków przeznaczonych na rozwój sektora ES.	OWES	OWES powinny z najwyższą ostrożnością wspierać powstanie nowych przedsiębiorstw/nowych miejsc pracy w podmiotach działających w formie prawnej spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Te podmioty i ich pracownicy powinny być	od III kw. 2023 r.

	tego problemu jest jednak niemożliwa do oszacowania na podstawie zrealizowanego badania. Można przypuszczać, że w szczególności problem dotyczy podmiotów funkcjonujących w formie prawnej spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w tym w szczególności sp. z o.o., których właścicielami są przedsiębiorcy równolegle prowadzący firmy komercyjne. OWES nie dysponują skutecznymi narzędziami zapobiegania tego typu sytuacjom. W tego typu podmiotach występują również nieprawidłowości takie jak łamanie prawa pracy, mobbing, oszustwa ze strony pracodawcy itd.			w szczególności poddane monitoringowi ze strony OWES. OWES powinny wymieniać między sobą informacje o podmiotach i osobach, co do których istnieją uzasadnione podejrzenia, że de facto prowadzą działalność komercyjną przy wykorzystaniu środków na wsparcie ES. W miarę możliwości OWES powinny udzielać wsparcia pracownikom tych podmiotów (np. doradztwo, pomoc w znalezieniu zatrudnienia w innych podmiotach) poszkodowanym przez pracodawców.	
8.	Kujawsko-pomorskie CIS są bardzo skuteczne w realizacji swojego podstawowego zadania, jakim jest usamodzielnienie ekonomiczne uczestników. Nawet w najgorszym pod tym kątem 2020 r. (spośród analizowanych lat 2017-2021) blisko 60% osób, które zakończyły zajęcia CIS usamodzielniało się ekonomicznie. Należy zaznaczyć, że do CIS trafiają z pewnością wyłącznie osoby rzeczywiście zagrożone wykluczeniem społecznym. W regionie funkcjonują tylko 3 CIS.	Należy zwiększyć skalę funkcjonowania CIS w województwie kujawsko-pomorskim i ułatwić dostęp do realizowanych przez CIS usług reintegracyjnych dla mieszkańców regionu.	ROPS	Należy upowszechnić działalności CIS w regionie poprzez powołanie nowych podmiotów tego typu. Finansowanie powstawania CIS i usług aktywizacyjnych realizowanych przez CIS możliwe jest w ramach Działania FEKP.08.20 AKTYWNE WŁĄCZENIE SPOŁECZNE, jednakże mogą one być finansowane także ze środków własnych samorządów lokalnych. ROPS powinien promować powstawanie nowych CIS w regionie, przy wykorzystaniu doświadczeń już funkcjonujących CIS (replikowanie	od III kw. 2023 r.

				skutecznego modelu funkcjonowania CIS) np. poprzez organizację wizyt studyjnych w już funkcjonujących CIS, doradztwo dla samorządów lokalnych w zakresie powołania tego typu podmiotów itd. Istotne znaczenie ma tutaj wzmocnienie aktywności sieci CIS/KIS koordynowanej przez ROPS.	
9.	System monitorowania Kujawsko-Pomorskiego Programu na Rzecz Ekonomii Społecznej do 2020 r. bazujący na wskaźnikach monitoringowych był częściowo błędnie zaprojektowany. Szczegółowe uwagi metodologiczne dotyczące wskaźników monitoringowych zaprezentowane zostały w rozdziale 3.2.3 raportu.	Należy zwiększyć jakość systemu monitorowania kolejnego regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej (RPRES).	ROPS	Przy tworzeniu kolejnego RPRES/aktualizacji RPRES i jego systemu monitoringu należy unikać błędów popełnionych w zakresie monitorowania K-PPnRES do 2020 r. szczegółowo opisanych w raporcie.	III kw. 2023 r.
10.	System wsparcia ES w regionie opiera się niemal w całości na środkach unijnych. Obniża to szanse na zachowanie trwałości funkcjonowania tego systemu.	Należy zwiększyć szanse na zachowanie trwałości funkcjonowania regionalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej.	ROPS	W celu zwiększenia trwałości systemu wsparcia ES należy rozważyć większe zaangażowanie środków własnych Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego w tworzenie systemu wsparcia ES (np. finansowanie ze środków własnych określonych procesów, np. monitoringu sektora ES w regionie).	od III kw. 2023 r.

9. Spis tabel

Tabela 1 Liczba ludności województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022 (w tys.)	27
Tabela 2 Liczba ludności województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022 (w tys.) w podziale na powiaty	28
Tabela 3 Liczba ludności w największych miastach województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2021.....	29
Tabela 4 Saldo migracji międzywojewódzkich województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022	29
Tabela 5 Saldo migracji zagranicznych województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022.....	29
Tabela 6 Saldo migracji poszczególnych powiatów województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2021.....	30
Tabela 7 Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej), produkcyjnym (18-59K/64M) oraz poprodukcyjnym (60K/65M i więcej) w latach 2016-2022 w województwie kujawsko-pomorskim	31
Tabela 8 Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym oraz poprodukcyjnym w latach 2016-2022 w województwie kujawsko-pomorskim	31
Tabela 9 Współczynnik aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym (18-59K/64M lat) w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022.....	32
Tabela 10 Stopa bezrobocia osób w wieku produkcyjnym w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022	32
Tabela 11 Liczba ludności aktywnej zawodowo w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022 (w tys.)	33
Tabela 12 Wskaźnik zatrudnienia (%) osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2022.....	34
Tabela 13 Stopa bezrobocia rejestrowanego (%) w Polsce, w województwie kujawsko-pomorskim i w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2016-2022	35
Tabela 14 Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2021.....	36
Tabela 15 Osoby, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej na 10 tys. ludności w latach 2016-2021 w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim.....	36
Tabela 16 Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych dzięki wsparciu OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES.....	37

Tabela 17 Zestawienie danych na temat liczby miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych w latach 2016-2022 w poszczególnych powiatach oraz danych na temat powiatowych rynków pracy	39
Tabela 18 Formy wsparcia, które otrzymali klienci indywidualni OWES	43
Tabela 19 Struktura osób, które podjęły pracę w przedsiębiorstwach społecznych pod kątem wybranych przesłanek wykluczenia społecznego	45
Tabela 20 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez klientów indywidualnych OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	50
Tabela 21 Odsetek badanych klientów indywidualnych OWES nadal (w momencie realizacji badania) pracujących w przedsiębiorstwie społecznym	54
Tabela 22 Liczba przedsiębiorstw społecznych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES	61
Tabela 23 Struktura przedsiębiorstw społecznych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 ze względu na ich formę prawną	62
Tabela 24 Liczba PS wspartych przez OWES w latach 2016-2022, w tym PS inkubowanych przez OWES oraz PS funkcjonujących już wcześniej	62
Tabela 25 Formy wsparcia pozafinansowego dla przedsiębiorstw społecznych inkubowanych przez OWES	64
Tabela 26 Liczba osób zatrudnionych w przedsiębiorstwie społecznym (niezależnie od formy i wymiaru zatrudnienia) w momencie realizacji badania ankietowego (maj 2023 r.)	72
Tabela 27 Liczba PES reintegracyjnych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne typy PES reintegracyjnych oraz OWES	75
Tabela 28 Formy wsparcia dla PES reintegracyjnych udzielone przez OWES	76
Tabela 29 Liczba organizacji pozarządowych wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES	79
Tabela 30 Liczba NGO wspartych przez OWES w latach 2016-2022, w tym NGO inkubowanych przez OWES oraz NGO funkcjonujących już wcześniej	79
Tabela 31 Formy wsparcia dla organizacji pozarządowych udzielone przez OWES	80
Tabela 32 Liczba jednostek organizacyjnych JST wspartych przez OWES w latach 2016-2022 w podziale na poszczególne OWES	85
Tabela 33 Struktura jednostek organizacyjnych JST wspartych przez OWES w latach 2016-2022	86
Tabela 34 Formy wsparcia dla JST/formy współpracy OWES z jednostkami organizacyjnymi JST	87

Tabela 35 Wybrane efekty wsparcia JST zidentyfikowane przez OWES	89
Tabela 36 PES reintegracyjne w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2016-2021 ..	96
Tabela 37 Podstawowe dane na temat działalności CIS w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2017-2021.....	97
Tabela 38 Liczba uczestników WTZ w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2017-2021.....	97
Tabela 39 Liczba osób zatrudnionych w ZAZ w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2017 - 2021.....	98
Tabela 40 Aktywne organizacje pozarządowe w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020 (w tys.)	98
Tabela 41 Zatrudnienie w organizacjach pozarządowych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020 (w tys. osób)	98
Tabela 42 Odsetek organizacji pozarządowych prowadzących określony rodzaj działalności w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020.....	99
Tabela 43 Liczba spółdzielni socjalnych i przedsiębiorstw społecznych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2014-2020	99
Tabela 44 Stopień osiągnięcia wskaźników monitoringowych Programu	101

10. Spis wykresów

Wykres 1 Źródła informacji pracowników przedsiębiorstw społecznych o możliwości podjęcia zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym	48
Wykres 2 Formy wsparcia otrzymane przez klientów indywidualnych OWES objętych badaniem ankietowym.....	49
Wykres 3 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez klientów indywidualnych od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	51
Wykres 4 Odsetek klientów indywidualnych OWES, którzy zadeklarowali, że dzięki podjęciu pracy w PS poprawiła się ich sytuacja	53
Wykres 5 Sytuacja zawodowa klientów indywidualnych OWES, którzy nie pracują już w przedsiębiorstwie społecznym	55
Wykres 6 Przyczyny zakończenia pracy w przedsiębiorstwie społecznym wskazywane przez byłych pracowników PS.....	56
Wykres 7 Deklaracje byłych pracowników przedsiębiorstw społecznych pracujących w momencie realizacji badania u innych pracodawców na temat tego, czy doświadczenie pracy w PS ułatwiło im znalezienie pracy u innego pracodawcy	58
Wykres 8 Oceny twierdzenia „Podjąłem/podjęłam pracę w przedsiębiorstwie społecznym, ale bez większego problemu znalazł(a)bym pracę także w jakiejś innej, zwykłej firmie” dokonane przez klientów indywidualnych OWES	59
Wykres 9 Formy wsparcia otrzymane od OWES przez przedsiębiorstwa społeczne objęte badaniem ankietowym.....	67
Wykres 10 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez przedsiębiorstwa społeczne w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	68
Wykres 11 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez przedsiębiorstwa społeczne od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	69
Wykres 12 Efekty wsparcia przedsiębiorstw społecznych przez OWES.....	71
Wykres 13 Ocena sytuacji rynkowej przedsiębiorstw społecznych w skali od 1 (bardzo źle) do 5 (bardzo dobrze)	73
Wykres 14 Formy wsparcia otrzymane od OWES przez organizacje pozarządowe objęte badaniem ankietowym.....	81
Wykres 15 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez organizacje pozarządowe w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	82

Wykres 16 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez organizacje pozarządowe od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	83
Wykres 17 Efekty wsparcia organizacji pozarządowych przez OWES.....	84
Wykres 18 Formy wsparcia otrzymane od OWES przez jednostki organizacyjne objęte badaniem ankietowym.....	91
Wykres 19 Średnia ocena przydatności (użyteczności) poszczególnych form wsparcia otrzymanych przez jednostki organizacyjne JST w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa)	92
Wykres 20 Średnia ocena wsparcia otrzymanego przez JST od OWES w skali od 1 (ocena najniższa) do 5 (ocena najwyższa).....	93
Wykres 21 Efekty wsparcia jednostek organizacyjnych JST przez OWES	94